

Glas Koncila i obnova diplomatskih odnosa Svete Stolice i socijalističke Jugoslavije (1966.-1971.): između izazova dijaloga i opozicije komunističkim vlastima

Erceg, Marino

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:598578>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

MARINO ERCEG

***GLAS KONCILA I OBNOVA
DIPLOMATSKIH ODNOSA SVETE
STOLICE I SOCIJALISTIČKE
JUGOSLAVIJE (1966.-1971.): IZMEĐU
IZAZOVA DIJALOGA I OPOZICIJE
KOMUNISTIČKIM VLASTIMA***

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

MARINO ERCEG

***GLAS KONCILA I OBNOVA
DIPLOMATSKIH ODNOSA SVETE
STOLICE I SOCIJALISTIČKE
JUGOSLAVIJE (1966.-1971.): IZMEĐU
IZAZOVA DIJALOGA I OPOZICIJE
KOMUNISTIČKIM VLASTIMA***

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Danijel Labaš

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Ciljevi i hipoteze.....	4
3. Istraženost teme.....	7
4. Teorijski okvir: <i>Glas Koncila</i> kao antipod sovjetskom modelu medija.....	9
5. Političko-povijesni kontekst.....	14
5.1. Od uspostave komunističke vlasti 1945. do prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Vatikana 1952.....	14
5.2. Razdoblje reformskih 1960-ih godina u Jugoslaviji.....	22
5.3. Drugi vatikanski koncil i dijalog Katoličke Crkve s komunističkim sustavima....	25
5.4. Potpisivanje Protokola i obnova diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ.....	28
6. Rezultati istraživanja.....	33
6.1. Metode istraživanja.....	34
6.2. Prikaz rezultata kvantitativne analize sadržaja.....	37
6.2.1. Dinamika objavljivanja priloga o obnovi diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ.....	37
6.2.2. Vrsta i učestalost pojavljivanja priloga o obnovi diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ.....	39
6.2.3. Autorstvo priloga.....	41
6.2.4. Povod priloga i izjave koje donose.....	42
6.2.5. Tehnički aspekti analiziranih priloga.....	44
6.2.6. Pristup u obradi tematike.....	48
6.3. Prikaz rezultata kvalitativne analize sadržaja.....	52
7. Rasprava.....	68
8. Zaključak.....	73
9. Popis literature i korištenih izvora.....	76
9.1. Literatura.....	76
9.2. Internetski izvori.....	78
9.3. Analizirana građa <i>Glasa Koncila</i>	79
PRILOZI.....	83
ZAHVALE.....	90

SAŽETAK

Glavni cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti stav katoličkog (dvo)tjednika *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Proces obnove diplomatskih odnosa prekinutih 1952. započeo je potpisivanjem *Protokola* u lipnju 1966., a zaključen je posjetom predsjednika Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. u ožujku 1971. godine. *Glas Koncila*, kao najznačajnija katolička tiskovina, djelovao je u to vrijeme suočavajući se s dvama izazovima. Kao glas Katoličke Crkve i jedan od rijetkih medija koji nije bio pod izravnom kontrolom komunističkih vlasti, list je predstavljao svojevrsnu opoziciju režimu koji je unatoč popuštanju pritiska nakon odlaska Aleksandra Rankovića s političke scene 1966. godine ipak zadržao karakter totalitarne diktature. S druge strane, sukladno idejama Drugog vatikanskog koncila, čije je novosti list pronosio, *Glas Koncila* trebao je ostati otvoren za dijalog s komunističkim režimom. U istraživanju za ovaj rad metodama kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja obrađeno su 54 priloga *Glasa Koncila* koji su između 1966. i 1971. tematizirali proces obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ i normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Istraživanje je pokazalo kako je *Glas Koncila* zauzeo suzdržan stav prema procesu obnove diplomatskih odnosa kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. No djelujući u posebnim okolnostima, list je svoju suzdržanost primarno izražavao komunicirajući „između redaka“. *Glas Koncila* unatoč suzdržanosti nije marginalizirao sami proces, već je značajan prostor pridavao tumačenju aktualnih pojmova i nove dinamike u odnosima Katoličke Crkve i jugoslavenskih komunističkih vlasti.

Ključne riječi: Glas Koncila, Sveta Stolica, Jugoslavija, tisak, Drugi vatikanski koncil, komunizam, Katolička Crkva

SUMMARY

The main aim of this master's thesis was to examine the stance of Catholic (bi)weekly *Glas Koncila* towards the process of renewal of diplomatic relations between Holy See and socialist Yugoslavia as a political way of normalizing relations between Catholic Church and Yugoslav authorities. The renewal of diplomatic relations, which were ended in 1952., began with the signing of *Protocol* in June 1966., and was concluded with the visit of president Josip Broz Tito to pope Paul VI. in March 1971. As the main Catholic printed media *Glas Koncila* acted at the time facing two challenges. As the voice of the Catholic Church, and one of the rare media that were not under the control of the communist authorities, the (bi)weekly was an opposition to the regime that despite Aleksandar Ranković's departure from the political scene, and a relief in political pressure, still retained the character of a totalitarian dictatorship. On the second hand, following the ideas of the Second Vatican Council, whose ideas the (bi)weekly conveyed, *Glas Koncila* had to stay open to the dialogue with the communist regime. With quantitative and qualitative content analysis the research covered 54 articles that were focused on the process of the renewal of diplomatic relations. The research has shown that *Glas Koncila* has taken a restrained stance towards the renewal of diplomatic relations as a political way of normalizing the relations between the Catholic Church and Yugoslav authorities. Given that the paper acted in special circumstances, *Glas Koncila* was expressing his stance by communicating „between the lines“. *Glas Koncila* was not marginalizing the process, but he rather paid attention to interpreting actual terms and new dynamics in the relations between the Catholic Church and Yugoslav communist authorities.

Keywords: Glas Koncila, Holy See, Yugoslavia, printed press, Second Vatican Council, communism, Catholic Church

1. Uvod

Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije prekinuti su u prosincu 1952. godine, nakon vrlo napetih odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskog komunističkog režima po završetku Drugog svjetskog rata (Akmadža, 2004: 473). Poratno su razdoblje obilježili otvoreni pokušaji komunističkog režima u slabljenju moći i ugleda Katoličke Crkve te mogućnosti formiranja „narodne“ Crkve koja bi bila pod manjim utjecajem Svete Stolice i stavljena pod nadzor vlasti (Akmadža, 2004: 473). Osim niza represivnih mjera, počevši od zatvaranja i ubijanja svećenika, oduzimanja imovine te zabrane crkvenog tiska, preko osude i zatvaranja zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, a nakon toga i izbacivanja vjeronauka iz državnih škola, komunističke su vlasti nastojale razbiti jedinstvo Katoličke Crkve osnivanjem staleških svećeničkih udruženja, čiji su nositelji bili svećenici skloni režimu te oni koji su podlegli političkim pritiscima ili su pridobiveni različitim povlasticama (Akmadža, 2004: 473).

Proces obnove diplomatskih odnosa, kao važan korak u normalizaciji međusobnih odnosa, započeo je sredinom 1960-ih godina i potpisivanjem *Protokola o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ* u lipnju 1966. godine, a uspostava potpunih diplomatskih odnosa uslijedila je u kolovozu 1970., nakon čega je učinjen veliki korak posjetom Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. u ožujku iduće godine. Titov posjet svjedočio je o dobrim odnosima Vatikana i Jugoslavije na vanjskopolitičkoj razini, no takva slika nije bila u suglasju sa stvarnim, veoma napetim odnosima između jugoslavenskih vlasti i Katoličke Crkve na unutarnjem političkom planu, unatoč popuštanju državne represije prema Crkvi s obzirom na prijašnja razdoblja (Spehnjak i Cipek, 2007: 287). Tu će činjenicu, pokazat će se u radu, naglašavati i *Glas Koncila* u svojim priložima koji su se bavili tom tematikom.

Protokol je potpisan u vrijeme kada su na obje sukobljene strane prevagu ostvarile reformističke snage (Spehnjak, 2001: 484). U velikom dijelu znanstvene zajednice 1960-ete godine jugoslavenske povijesti predstavljaju se kao „liberalno“ desetljeće (Mihaljević, 2016: 33), što će se u ovom radu koristiti tek u uvjetnom smislu. Popuštanje pritiska bilo je osjetno i na kulturnom planu, posebice nakon političkoga pada Aleksandra Rankovića 1966. godine, čelnika jugoslavenskih tajnih službi i prve političke figure iza Josipa Broza Tita (Supek, 1992: 160-161), pa će tako Ivan Supek (1992: 161) upravo razdoblje koje je u fokusu ovoga rada (1966.-1991.) opisati kao doba „najintenzivnijeg kulturnog života u povijesti Jugoslavije“ kada „iza leđa publicista, umjetnika i znanstvenika nestajahu strašila cenzura“. S druge strane, Katolička Crkva se na Drugom vatikanskom koncilu (1962.-1965.) suočila s

izazovima modernog svijeta (Mercier, 2001: 284-290) prepoznavanjem „znakova vremena“ i ostvarila *aggiornamento* (podanašljenje) koji je najavo papa Ivan XXIII. (Cvrlje, 1992: 48).

Glas Koncila, isprva pokrenut kao katolički bilten *Glas s Koncila* koji je izvještavao o novostima s prvog zasjedanja Drugog vatikanskog koncila u listopadu 1962. i čijih je 11 brojeva izazvalo veliku pažnju javnosti, tiskan je po prvi puta 3. listopada 1963. i to s motom „Novo lice Crkve“ te je sve do 1984. izlazio kao dvotjednik (Miklenić, 2012: 160-161). Pokretanje *Glasa Koncila* označilo je veliki pomak u smislu otvaranja sloboda katoličkog izdavaštva. Tijekom prethodnog razdoblja katoličko je izdavaštvo kontrolirano restriktivnom zakonodavnom politikom, te posredno preko državne kontrole distribucije tiskarskog papira, uslijed čega su (biskupske) poslanice i neko vrijeme tjednik *Gore srca* ostali jedini mediji komunikacije Katoličke Crkve s vjernicima (Spehnyak i Čipek, 2007: 287). *Glas Koncila* dat će u to vrijeme izniman doprinos, kako zbog svoje organizacije i rasprostranjenosti diljem Hrvatske i Jugoslavije, tako i zbog kvalitetnog sadržaja i kompetentnih autora, a pružit će i svojevrsni poticaj za izlaženje i probijanje mnogobrojnih drugih časopisa, glasila i novina slične provenijencije u javnost (Kajinić, 2013: 124). Osim značajne vjerske tiskovine koja je izlazila u iznimnoj nakladi, *Glas Koncila* bio je jedan od rijetkih medija u socijalističkoj Jugoslaviji koji je bio oslobođen diktata komunističkih vlasti (Miklenić, 2012: 160).

Problematika pisanja *Glasa Koncila* o procesu obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ dosad nije bila u primarnom fokusu komunikoloških studija te se obrađivala kao sporedni predmet istraživanja. Samim procesom obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ dosad se uglavnom bavila hrvatska historiografija. Tema je početkom 2018. godina feljtonima povjesničara Hrvoja Klasića u Jutarnjem listu dobila odjek i u široj javnosti, a na njegove je zaključke reagirao i sadašnji glavni urednik katoličkog tjednika *Glas Koncila* Ivan Miklenić.¹ Pisanje *Glasa Koncila* o procesu obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i vlade SFRJ je osim fenomena važnog za povijest medija i komunikacija, ujedno i fenomen koji je relevantan za komunikološka istraživanja. Naime, unatoč činjenici da u komunističkoj Jugoslaviji službeno nije bilo preventivne cenzure, ipak je prijetila opasnost od zapljene *Glasa Koncila* ako bi on nekim objavljenim tekstom izišao iz

¹ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/detalji-neocekivane-suradnje-dviju-suprotstavljenih-strana-kako-su-tito-i-sveta-stolica-dosli-na-ideju-da-zajedno-pokusaju-zaustaviti-rat-u-vijetnamu/6920370/> (stranici pristupljeno 2. kolovoza 2019.); <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/zasto-je-sveta-stolica-pruzila-ruku-pomirenja-titu-i-uspostavila-dobre-odnose-s-komunistima-nepoznati-detalji-o-burnim-odnosima-vatikana-i-jugoslavije/6916782/> (stranici pristupljeno 2. kolovoza 2019.); <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/sto-je-sve-utjecajni-kardinal-doživio-za-posjeta-jugoslaviji-68-zg-nadbiskupija-ga-bojkotirala-on-zestoko-kritizirao-dio-klera-koji-se-vezao-uz-ndh/6923424/> (stranici pristupljeno 2. kolovoza 2019.); <https://www.glas-koncila.hr/uz-feljton-u-jutarnjem-listu-o-susretu-spiljka-i-pavla-vi/> (stranici pristupljeno 2. kolovoza 2019.).

strogo ograničene vjerske i crkvene sfere na društveno područje (Miklenić, 2012: 162). List je u takvim uvjetima, kako će pokazati ovo istraživanje, o problematici obnove diplomatskih odnosa morao u značajnoj mjeri progovarati odašiljući poruke „između redaka“. Relativno mali broj objavljenih priloga koji tematiziraju proces obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ (njih nešto više od 50 u razdoblju od pet godina), važan su pokazatelj koji govori u prilog takvoj tezi. S druge strane, istraživanje pisanja *Glasa Koncila* u ovom je kontekstu također znanstveno relevantno zato što se list u to vrijeme našao između dvaju izazova. List je najprije bio „svjedok da ne moraju svi misliti kako država i Partija odrede“ (Miklenić, 2012: 171) čime je, uvjetno rečeno, postao svojevrsna opozicija komunističkom režimu, dok se sukladno idejama Drugog vatikanskog koncila kao „Novo lice Crkve“ trebao uključiti u dijalog s takvim režimom. Dijalog između Katoličke Crkve i jugoslavenskog režima nije bio izolirana pojava, već dio vatikanske politike, kolokvijalno nazivane *Ostpolitik*, prema komunističkim režimima istočne Europe, gdje je iza željezne zavjese ostalo 70 milijuna katolika (Ćosić, 2018: 236). Međutim, u tom povijesnom trenutku nije bilo moguće preko noći zaboraviti da je jugoslavenski komunistički režim religioznost dugo tretirao isključivo negativno te da su prije nešto više od deset godina svećenici bili ubijani i zatvarani, dok je drugorazredno mjesto vjernika u javnom životu bilo posljedica doktrinarnih učenja jugoslavenskih komunista i otpora protiv Crkve (Radelić, 2006: 376), što je, dakako, posebno opterećivalo takav dijalog. Nadalje, potpisivanjem *Protokola* pregovori između Katoličke Crkve i vlasti „podignuti“ su na razinu pregovora između predstavnika Svete Stolice i predstavnika jugoslavenskog režima, što pokazuje da su komunističke vlasti odustale od prethodno spomenutog pokušaja slabljenja utjecaja Crkve formiranjem njezine „nacionalnije“ i „samostalnije“ inačice, kako je to još od lipnja 1945. godine tražio Tito (Akmadža, 2003: 172).

U radu je metodama kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja obrađeno 54 priloga koji su se bavili problematikom obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i vlade SFRJ. Nakon predstavljanja istraživačkih ciljeva i hipoteza, metodologije istraživanja te prethodne istraženosti teme ovoga rada, pojašnjen je političko-povijesni kontekst u kojem nastaje predmet ovog istraživanja. *Glas Koncila* je u teorijskom okviru rada s obzirom na medijsku politiku u komunističkoj Jugoslaviji definiran kao antipod sovjetskom modelu medija. Nakon toga predstavljeni su rezultati istraživanja, nakon čega slijede rasprava i zaključci rada.

2. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Cilj ovoga rada je istražiti stav *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ kao političkom okviru za normalizaciju odnosa između Katoličke Crkve u Hrvatskoj i komunističkih vlasti. Nakon uspostave komunističke vlasti 1945. godine u Jugoslaviji, Katolička je Crkva kao jedina organizirana nepolitička snaga u zemlji iz vizure novog režima postala potencijalni centar okupljanja oporbenih snaga i glavni ideološki protivnik (Radelić, 2006: 99). Unatoč deklariranim ustavnim odredbama o slobodi vjeroispovijesti, bitno obilježje odnosa komunističkog režima prema vjerskim zajednicama u praksi, a posebice prema Katoličkoj Crkvi tijekom prvih poratnih godina, bila je represija. Ona se provodila progonom svećenika i drugih vjerskih službenika, oduzimanjem crkvene imovine, zabranom vjerskog tiska i ostalim oblicima gušenja vjerske slobode (Bukvić i Shek Brnardić, 2018: 15). Takvoj politici komunističkih vlasti oduprli su se katolički biskupi, na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Alojzijem Stepincem, u *Pastirskom pismu* iz rujna 1945. godine. Nakon zaoštavanja mjera protiv Katoličke Crkve, situacija je kulminirala osudom nadbiskupa Stepinca 1946. godine na dugogodišnju robiju (Akmadža, 2003: 171). Nakon što je katolička hijerarhija osudila svećenička udruženja kao politiku slabljenja Katoličke Crkve, jugoslavenske su vlasti kao povod za prekid diplomatskih odnosa iskoristile imenovanje nadbiskupa Stepinca kardinalom, koncem 1952. godine (Akmadža, 2003: 171). Breme nitost takvog odnosa između Katoličke Crkve i komunističkih vlasti prenesena je i u razdoblje šezdesetih godina 20. stoljeća, kada je započeo proces normalizacije međusobnih odnosa. Uzroci sukoba ostali su isti, samo što je njihov intenzitet morao slabiti s obzirom na konsolidaciju režima (Radelić, 2006: 378). Naime, iako je Crkva u Hrvatskoj nakon 1945. ustrajala kao „Crkva šutnje“ (Šanjek, 2001: 40), kritika režima i službene doktrine ateizma, osim javnih predstava vlastima i poslanica vjernicima povodom vjerskih blagdana te javnih manifestacija nezadovoljstva poput hodočašća i ostalih vjerskih proslava i obreda (vjenčanja, sahrane), bila je prikriveno prisutna tijekom čitavog razdoblja komunizma, kako u vjerskom tisku, tako i u drugim organizacijskim formama, poput aktivnosti crkvenih pjevačkih sastava, društava, odbora i slično (Bukvić i Shek Brnardić, 2018: 15). Navedeno je Katoličkoj Crkvi davalo epitet, koji će se u ovom radu koristiti u uvjetnom smislu, „opozicije“ komunističkom režimu.

U jeku promjena koje je Crkvi donio Drugi vatikanski koncil, a Jugoslaviji proces popuštanja političkog pritiska, koji se posebno afirmirao političkim padom Aleksandra Rankovića 1966., potpisan je *Protokol o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade*

SFRJ, a 1970. uspostavljeni su puni diplomatski odnosi, što će biti i simbolički zaključeno Titovim posjetom papi Pavlu VI. iduće godine. No u tom se razdoblju ipak nije moglo olako zaboraviti kako se religioznost dugo tretirala isključivo negativno, dok su prije nešto više od deset godina svećenici bili zatvarani i ubijani (Radelić, 2006: 375-376). Nadalje, vjernici su još uvijek imali drugorazredno mjesto u javnom životu, što je, pak, bila posljedica doktrinarnih učenja Saveza komunista Jugoslavije i otpora protiv Crkve, koju se nije moglo nadzirati uobičajenim zakonskim zabranama, kao i općeg negativnog stava Katoličke Crkve prema komunizmu te njegovom materijalizmu i nasilju (Radelić, 2006: 376). Također, kako to pokazuju i novija istraživanja, jugoslavenski komunistički vrh većinu je reforma koje su činile dio onoga što se u znanstvenoj i široj javnosti često naziva liberalizacijom, općenito zamislio, donosio i provodio s ciljem poboljšanja djelotvornosti jednostranačkog komunističkog sustava (Mihaljević, 2016: 543). Stoga je opravdano zaključiti kako je Katolička Crkva u Hrvatskoj, koja je takav politički sustav poznavala neposredno, iznutra, opravdano gajila sumnje, skepse i suzdržanosti prema fazama popuštanja političkog pritiska, a u našem konkretnom slučaju prema obnovi diplomatskih odnosa kao okviru za normalizaciju odnosa Crkve s komunističkim vlastima. Tezu najbolje potkrjepljuju sumnje koje je o procesu obnove međusobnih odnosa iznio kardinal Franjo Šeper papi Pavlu VI. u pismu od 26. svibnja 1966., mjesec dana uoči potpisivanja *Protokola* (Kajinić, 2013: 193). Kardinal Šeper je izrazio sumnje u epilog potpisivanja *Protokola*, iskazao bojazan da će i svećenstvo i vjernici sa skepsom gledati na njegovo potpisivanje te da će veliki dio episkopata biti nezadovoljan sadržajem tog dokumenta (Kajinić, 2013: 193). Šeper je u pismu također naglasio da će jugoslavenske vlasti nakon potpisivanja *Protokola* poštivati samo one točke koje će njima odgovarati, a istaknuo je i nekoliko recentnih primjera neadekvatnog ponašanja vlasti i nasilja, koji su se odvili nakon zaključivanja pregovora (Kajinić, 2013: 194).

Upravo zato nije pogrešno pretpostaviti da je katolički (dvo)tjednik *Glas Koncila* u tom razdoblju, kao izdanak Katoličke Crkve u Hrvatskoj, također gajio slične sumnje i suzdržanosti prema navedenim procesima i događanjima, iako je sukladno duhu Drugog vatikanskog koncila, o kojem će više biti rečeno u narednim poglavljima, morao ostati otvoren za dijalog s komunistima. S druge pak strane, navedena liberalizacija koja je imala i određene dosege u medijskoj sferi, nije značila kako je u tadašnjem hrvatskom i jugoslavenskom tisku uspostavljena potpuna sloboda medija i demokratizacija društva (Mikić, 2019: 184). Motiv potpune kontrole medija, koji su trebali služiti vladajućoj politici i političarima, bila je tijekom razdoblja šezdesetih stalna tendencija najužeg političkog i

partijskog vrha (Mihaljević, 2016: 528). Tako je i *Glas Koncila* bio „novina koja se legalno štampa, a ilegalno čita“, kako je to u jednoj od tadašnjih rubrika *Pisma seoskog župnika* opisao Živko Kustić.² Unatoč činjenici da u Jugoslaviji nije postojala preventivna cenzura, *Glasi Koncila* ipak je prijetila opasnost zapljena ako nekim tekstom izađe iz strogo ograničenog vjerskog i crkvenog područja (Miklenić, 2012: 162). U takvim je uvjetima, kako bi izbjegao moguću represiju, list razvijao različite specifične stilove pisanja, poput „metode svete vodice“ i drugih (Miklenić, 2012: 162-165), o kojima će biti više riječi u nastavku. Također, kada je riječ o osjetljivim temama, poput ateizacije društva, list nije mogao zauzeti poziciju „frontalnog sudara“ s režimom (Miklenić, 2012: 161). Slijedom iznesenog, empirijski dio ovoga rada testirat će sljedeće dvije hipoteze kao mogući odgovor na središnji istraživački problem:

H1 = *Glas Koncila* u svojem će pisanju zauzeti suzdržan stav prema obnovi diplomatskih odnosa kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve u Hrvatskoj i komunističkih vlasti.

H2 = *Glas Koncila* izražavat će takav stav neizravno, progovarajući o problematici „između redaka“.

² *Glas Koncila*, br. 21., 23. listopada 1966., str. 12.

3. Istraženost teme

Tema obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ na stranicama *Glasa Koncila* dosad nije bila u primarnom fokusu relevantnih komunikoloških istraživanja. Za ovaj rad najvažnije komunikološko istraživanje, iako se problematika koja je u fokusu ovog rada ondje pojavljuje kao sporedan predmet interesa, doktorska je disertacija Ivana Uldrijana *Uloga komentara Glasa Koncila u promicanju slobode javne riječi i demokratizacije hrvatskoga društva* (2019: 137-140). Tema je detaljnije obrađena i u doktorskoj disertaciji Ante Mikića *Crkveno i društveno značenje Glasa Koncila od 1963. do 1972.* (2016: 239-247).

U domaćoj literaturi tematikom obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice dosad se uglavnom bavila historiografija. Na općoj razini tematikom su se bavili autori svih važnijih historiografskih sinteza hrvatske suvremene povijesti – Zdenko Radelić u knjizi *Hrvatska i Jugoslavija: od zajedništva do razlaza* (2006: 375-378), Ivo Goldstein u knjizi *Hrvatska: 1918.-2008* (2008: 513-514), Dušan Bilandžić u knjizi *Hrvatska moderna povijest* (1999: 623-624); dok se detaljnija razrada problematike može pronaći u specijaliziranim historiografskim studijama – u knjizi Miroslava Akmadže *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj: 1945.-1980* (2013: 282-377), te u dvama člancima istoga autora (Akmadža, 2004: 473-503; Akmadža, 2003: 171-202). Pitanjem normalizacije odnosa između Crkve i komunističkih vlasti u Jugoslaviji uslijed procesa obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i vlade SFRJ bavi se i Ivo Banac u knjizi *Hrvati i Crkva: Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti* (2013: 119-124), potom Mirko Ćosić u knjizi *Prijepor Crkve i komunizma: s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji* (2018: 219-268) te jugoslavenski veleposlanik pri Svetoj Stolici za vrijeme pontifikata pape Pavla VI. Vjekoslav Cvrilje u knjizi *Vatikanska diplomacija* (1992: 383). Iznimno važni uvidi u tijek pregovora, okolnosti potpisivanja *Protokola* iz 1966. godine te obnovu diplomatskih odnosa 1970. i Titov posjet papi Pavlu VI. 1971. godine mogu se pronaći u memoarima *Mučeništvo strpljivosti* (2001: 299-369) nositelja postkoncilskog dijaloga Svete Stolice i komunističkih režima kardinala Agostina Casarolija, državnoga tajnika Svete Stolice iz toga doba. Korisni uvidi u mnijenja tadašnje partijske javnosti u Hrvatskoj i Jugoslaviji glede potpisivanja *Protokola* mogu se pronaći u radu „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“ povjesničarke Katarine Spehnjak (2001: 473-485). Okolnostima potpisivanja *Protokola*, njegovom analizom i epilogom te obnovom diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ te sumnjama glede samog procesa u vrhu crkvene hijerarhije u

Hrvatskoj bavi se Josip Kajinić u doktorskoj disertaciji pod naslovom *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.* (2013: 186-207).

Poviješću nastanka *Glasa Koncila*, njegovim razvojem i djelovanjem za vrijeme komunizma bavio se niz istraživanja. Pitanjem se na više mjesta bavi Božidar Novak u knjizi *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* (2005: 463-465, 597-599, 740-741, 808-811). *Glasom Koncila* kao nositeljem poslijekoncilske obnove bavi se Anto Mikić u radu „Drugi vatikanski koncil i poslijekoncilska obnova na stranicama Glasa Koncila od 1963. do 1972.“ (2017: 443-458). Za razumijevanje kompleksnosti pozicije u kojoj se nalazio *Glas Koncila* u razdoblju obnove diplomatskih odnosa Svete Stolica i SFRJ važan je članak „Sudski postupci protiv katoličkog tiska u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i 1970-ih“ istoga autora (2019: 183-210). Korisni uvidi u problematiku kojom se bavi ovo istraživanje, iz pozicije dugogodišnjeg novinara i aktualnog glavnog urednika *Glasa Koncila*, mogu se pronaći u knjizi Ivana Miklenića *Pogledi u Glas Koncila* (2013.) te u njegovom radu „Doprinos 'Glasa Koncila' u borbi za oslobođenje od komunizma (2012: 159-172).

4. Teorijski okvir: *Glas Koncila* kao antipod sovjetskom modelu medija – „novine koje se legalno štampaju, a ilegalno čitaju“

Uspostava komunističke vlasti u Jugoslaviji nakon 1945. godine u medijskoj je sferi donijela organizaciju sustava po uzoru na sovjetski model (Najbar-Agičić, 2015: 166). Medijski sustav koji je izgrađen u Sovjetskom Savezu temeljio se na jednostranačju i konceptu nesmjernog autoritativnog vodstva i Komunističke partije (Novak, 2005: 429). Mediji su u državno-partijskom vlasništvu, a novinstvo je dio partijske propagande i jednosmjernog odgoja ljudi u duhu socijalizma te transmisija vrha Komunističke partije i vlasti prema „narodnim masama“ (Novak, 2005: 429). Osnovno obilježje boljševičkog novinstva je služenje ucjepljivanju masovne indoktrinacije pučanstva pod geslom „odgoja masa u socijalističkom duhu“, a partijskom odredbom svaki list i radiopostaja postali su kolektivni propagandisti, agitatori i organizatori (Novak, 2005: 429). Glavni zadatak novinarstva bio je kontrolirano obavještavanje naroda iz dana u dan o bitnim činjenicama političkog života kako bi se neposredno utjecalo na način mišljenja, svijest, stajališta i ponašanja ljudi te kako bi se potaknulo željeno idejno-političko djelovanje i aktivnost u izgradnji društva (Novak, 2005: 429). Dok su prethodni autoritarni sustavi definirali ulogu medija zabranjivanjem da nešto urade, sovjetski sustav uspio je smjernicama striktno odrediti što i kako moraju raditi (Novak, 2005: 429). Kako to sažima Božidar Novak (2005: 429), „novinari su bili vojnici Partije ili ih nije bilo“. U uvjetima kontroliranih masovnih medija i masovne komunikacije publika treba biti otvorena koliko god je to moguće, dok je sustav vijesti relativno zatvoren – limitiran je političkim ili drugim sredstvima ili sustavom cenzure i autocenzure (Malović, 2003: 17). Takav sustav Tomo Jantol (2004: 22, citirano prema: Erceg, 2019: 26) naziva „vladavinskom komunikacijom“ pri čemu poznata formula Harolda Lasswella poprima sljedeći oblik:

„Na pitanje tko u komunikacijskom modelu diktature govori, morali bismo odgovoriti – diktator i njegovi suradnici; što izgovaraju – vladavinske naloge i propagande pozive na njihovo izvršavanje; kojim kanalom – neposredno, na strogo nadziranim masovnim skupovima ili povremenim susretima diktatora i njegovih propagandista s podanicima te posredno, putem monopoliziranih medija i poslušnih novinara; komu – svojim podanicima prinuđenim na gotovo apsolutnu šutnju; s kakvim efektima – manipulativnog usmjeravanja političke energije podanika na poslušno izvršavanje vladavinskih naloga“ (Jantol, 2004: 22, citirano prema: Erceg, 2019: 26).

Osim zadaće propagiranja ciljeva koje je postavila vladajuća partija, mediji su u sovjetskom modelu morali činiti sve kako se ne bi čula druga mišljenja (Mommsen, 2001: 207). U konkretnom slučaju ovog istraživanja u tom je smislu važan preduvjet bila činjenica da su komunističke vlasti u Hrvatskoj po završetku Drugog svjetskog rata obustavile sve

listove iz vremena NDH, ali jednako tako i ograničile obnavljanje bilo kojeg poznatog predratnog građanskog lista (Novak, 2005: 431). Takva je politika pogodila i tisak Katoličke Crkve, koji je bio u potpunosti onemogućen uskratom papira i konfiskacijom tiskarskih strojeva (Novak, 2005: 463). Na položaj katoličkog tiska vlast su javno upozorili i katolički biskupi u *Pastirskom pismu* iz rujna 1945. (Novak, 2005: 463): „Od nekih 100 časopisa, koliko smo ih imali prije rata, danas ni jedan ne izlazi“ (citirano prema: Miklenić, 2012: 159). Tako je Agitprop Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske već u izvještaju za 1948. godinu mogao konstatirati kako su „svi listovi i časopisi u Hrvatskoj, osim jednog katoličkog, pod rukovodstvom Partije“ (citirano prema: Novak, 2005: 463).³

Liberalizacijski procesi 1960-ih donijeli su i određene promjene u medijima, no kao što tadašnja Jugoslavija nije postala liberalno-građanska država, tako ni stanovita liberalizacija tiska u tadašnjoj Hrvatskoj i Jugoslaviji nije značila uspostavu pune slobode medija i demokratizacije društva (Mikić, 2019: 184). Država je na različite načine i dalje kontrolirala djelovanje medija (Mikić, 2019: 184), a motiv njihove potpune kontrole bila je stalna tendencija najužeg političkog, odnosno partijskog vrha (Mihaljević, 2016: 528). Ograničenost dosega liberalizacije medija pokazat će se u trenutku sloma Hrvatskog proljeća koncem 1971., kada je razdoblje jačanja slobode izražavanja i široke politizacije javnosti naprasno prekinuto (Mihaljević, 2016: 529).

Međutim, otvaranje prostora za slobodnije djelovanje šezdesetih, omogućilo je i pojavu *Glasa Koncila*, koji će postati jedan od rijetkih medija u socijalističkoj Jugoslaviji oslobođen od diktata komunističkih vlasti (Miklenić, 2012: 160). Prvi korak u otvaranju prostora za pokretanje crkvene tiskovine bio je novi zakon o tisku donesen 1960. godine. Zagrebački franjevci konventualci već su 1961. obnovili svoj list *Glasnik sv. Antuna Padovanskoga* (Miklenić, 2012: 159). Potreba za pokretanjem nove vjerske tiskovine pojavila se uz početak Drugog vatikanskog koncila. U crkvenim je redovima nastala velika zabrinutost što će se u Hrvatskoj, uz anticrkveno raspoložene medije, uopće znati o zasjedanju Drugog vatikanskog koncila, koji je bio očekivan kao epohalan (Miklenić, 2012: 160). Tada su zagrebački franjevci na čelu sa Zorislavom Lajošem, Bonaventurom Dudom i kapucinom Tomislavom Šagi-Bunićem, u dogovoru sa zagrebačkim nadbiskupom Franjom Šeperom pokrenuli ciklostilom umnažani bilten koji je izvještavao o prvom dijelu zasjedanja Drugog vatikanskog koncila pod nazivom *Glas s Koncila* (Miklenić, 2012:v160). Prvi od ukupno

³ Božidar Novak (2005: 463) ne navodi o kojem je listu riječ, no može se pretpostaviti kako je to *Blagovest* iz Beograda.

jedanaest brojeva objavljen 4. listopada 1962. izazvao je veliku pažnju (Miklenić, 2016: 160). Bilten je u početku trebao biti povremeno glasilo o Koncilu, pa je izdavanje lista stalo u prosincu 1962. godine, nakon što je završilo prvo koncilsko zasjedanje (Akmadža, 2013: 301). Prvi broj *Glasa Koncila*, koji izlazi i danas, objavljen je 3. listopada 1963. s motom „Novo lice Crkve“, nakon što je vijest o njegovom tiskanju izazvala pomutnju i u samom Centralnom komitetu (Miklenić, 2012: 160). List je tiskan u formatu približno A4 na 24 stranice dvobojno, a božićni dvobroj otisnut je u dvostruko većem, standardnom novinskom formatu (Miklenić, 2012: 160). *Glas Koncila* ubrzo postaje najvažnije crkveno glasilo, a uz njega je obnovljen ili osnovan niz vjerskih časopisa i zbornika (Goldstein, 2008: 514). Božićni broj *Glasa Koncila* 1969. godine tiskan je u 245 000 primjeraka, a redovita je naklada dosegla 179 000 primjeraka po broju (Miklenić, 2013: 215).

Činjenica da komunističke vlasti nisu pravile probleme glede biltena *Glas s Koncila* nije jamčila da će one prihvatiti i crkveni list koji bi se tiskao na novinskoj rotaciji (Miklenić, 2012: 160). Biskupi iz Jugoslavije koji su bili u Rimu na zasjedanju Koncila potpisali su preporuku u kojoj se potiče svećenstvo da šire, a vjernike da uzimaju i čitaju *Glas Koncila*, što je objavljeno u božićnom dvobroju 1963. godine (Miklenić, 2012: 160). Prema Ivanu Mikleniću (2013: 142) upravo su ti potpisi u tome trenutku potaknuli vlasti da odustanu od zabrane *Glasa Koncila*, ne želeći novi sukob s čitavim episkopatom. No nesigurnost oko opstanka lista i dalje je bila velika, pa je 1964. godine monsinjor Franjo Kuharić, kasniji zagrebački nadbiskup i kardinal, odmah nakon što je zaređen za zagrebačkog pomoćnog biskupa imenovan odgovornim urednikom lista, kako bi pred tijelima represije list službeno mogao zastupati što veći crkveni autoritet (Miklenić, 2012: 160-161). U takvim *de facto* neslobodnim uvjetima funkcioniranja medija, *Glas Koncila* morao je razviti specifične stilove pisanja kako bi zaobišao potencijalne zabrane, ako bi nekim tekstom izašao iz strogo ograničenog vjerskog i crkvenog područja na društveno područje premda u komunističkoj Jugoslaviji službeno nije postojala preventivna cenzura (Miklenić, 2012: 162). „Metoda svete vodice“ bila je specifičan stil pisanja u kojem se u svaki članak stavljala nekakva pobožna riječ ili rečenica jer se pojedini članak koji takvo nešto nije imao mogao zaplijeniti pod izgovorom kako je izašao iz crkvene sfere (Miklenić, 2012: 163). Stoga su metodu dodavanja ili biblijskog citata ili pobožne fraze u tekst u uredništvu lista nazvali „metodom svete vodice“ (Miklenić, 2012: 163). Vjeran toj metodi list je od 1964. objavljivao i eseje iz života koje je pisala novinarka Smiljana Rendić, koja je svoje tekstove potpisivala pseudonimom *Berith* (hebr. Savez). Njezini vrlo popularni eseji zadirali su u najaktualnija zbivanja života katolika

u ondašnjoj Jugoslaviji, progovarajući o političkim i društvenim odnosima (Miklenić, 2012: 163). Idući poznati specifični stil pisanja *Glasa Koncila* bila su *Pisma seoskog župnika* u kojima je don Živko Kustić, potpisan kao *Don Jure*, kroz duhovite dijaloge seoskog župnika i seoskog partijskog šefa pretresao veoma ozbiljna društvena pitanja, partijske ekscese, primjere represije, gaženje ljudskih prava, napade na Crkvu i njezine pojedine predstavnike te pokušaje unosa podjela u Crkvu (Miklenić, 2013: 145). *Pisma seoskog župnika* bila su vješto pisana i ona nikada nisu dala povoda javnom tužitelju za postupanje, već su poticale novinare iz državnog tiska da se uključe u polemiku s don Jurom (Miklenić, 2013: 146).⁴ Upravo se i u *Pismima seoskog župnika* može pronaći sažeto objašnjenje kompleksnosti pozicije u kojoj se u ono vrijeme nalazio *Glas Koncila*:

„Kad sam bio u Zagrebu čuo sam o tome vic. Pitao me jedan znanac na ulici: „Znaš li koje se novine legalno štampaju a ilegalno čitaju?“ Mislio je na *Glas Koncila* jer da se te novine štampaju u istoj štampariji i na istim strojevima na kojima se štampa *Borba*, a prodaju se i čitaju samo po crkvama“.⁵

S obzirom na takav specifičan položaj lista, nije pogrešno pretpostaviti kako je *Glas Koncila* mogao koristiti određeni nekonvencionalni način komuniciranja kako bi i u priložima koji su se bavili tematikom obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ vjernicima i javnosti progovorio o nekim osjetljivim temama, koje bi mogle izazvati negodovanje vlasti, a shodno tome i zaplijene lista. Osim slova i riječi, *Glas Koncila* je imao različite alate kojima je mogao, primjerice, „između redaka“ izraziti i svoj stav o čitavom procesu kao okviru za normalizaciju odnosa – grafičkom opremom priloga, duljinom teksta, pozicijom teksta na stranici i u listu ili, pak, nešto apostrofirati prilaganjem fotografije koja je mogla biti ilustracija ili prikazivati određeni stvarni događaj. Također, kada je riječ o takvoj tematici, ne treba zaboraviti da se u vatikanskoj diplomaciji postkoncilskog razdoblja Sveta Stolica i papa pojavljuju na međunarodnoj sceni u dvostrukom svojstvu – kao duhovna i kao svjetovna vlast, pri čemu se isprepliću vjersko-crkveni i društveno-politički motivi djelovanja (Cvrlje, 1992: 93). To znači da je *Glas Koncila*, pišući o procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ, nužno trebao izaći iz područja crkveno-vjerske tematike te dotaknuti i određena pitanja iz političke sfere, što je, pak, dovodilo list u još nezgodniju poziciju. S druge strane, povećanje rizika mogućih sankcija zbog zadiranja u političku sferu, u društvu u kojem su postojale službene „istine“ čije je preispitivanje bilo nemoguće, nametalo je i veću potrebu za komunikacijom „između redaka“. Posljedice zadiranja u jednu takvu „istinu“ *Glas Koncila*

⁴ Jedan od polemičara, književnik i istaknuti hrvatski publicist Igor Mandić, napisao je da odustaje od polemika s don Jurom jer želi da kao svaki normalan čovjek kad se napije vidi bijele miševе, a ne crnu Jurinu halju (Miklenić, 2012: 165).

⁵ *Glas Koncila*, br. 21., 23. listopada 1966., str. 12.

osjetio je upravo pri vrhuncu procesa obnove diplomatskih odnosa. Broj 4 lista od 22. veljače 1970. godine zaplijenjen je sudski jer je prenio tekst o kardinalu Alojziju Stepincu iz vatikanskog dnevnika *L'Osservatore Romano*, no list je mogao ići u prodaju nakon što je iz njega uklonjena stranica na kojoj se nalazio sporni članak (Miklenić, 2013: 214).⁶ Situacija je bila toliko prijeporna za jugoslavenske vlasti da je jugoslavensko izaslanstvo pri Svetoj Stolicu prosvjedovalo kod kardinala Agostina Casarolija, tada u funkciji tajnika Vijeća za javne crkvene poslove Svete Stolice (Akmadža, 2013: 374). Jugoslavensko izaslanstvo je čak i izrazilo mišljenje kako je biskup Kuharić, odgovorni urednik *Glasa Koncila*, kao takav neprimjeren kandidat za zagrebačkog nadbiskupa, dok je Casaroli odgovorio referirajući se na činjenicu da je prema *Protokolu* iz 1966. godine imenovanje biskupa ostalo u isključivoj nadležnosti Svete Stolice (Akmadža, 2013: 374).

⁶ Lik kardinala Alojzija Stepinca, odnosno njegova krivnja nametnuta na montiranom sudskom procesu u jesen 1946. godine, bila je jedna od službenih „istina“ u koje se nije smjelo zadirati. Javno tužilaštvo je smatralo kako se u članku koji je u *Glasi Koncila* trebao biti objavljen na 9. stranici pod naslovom „Nikad nismo izgubili pouzdanje u Boga – kard. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački – 10 godina blažene smrti“ iznose lažne tvrdnje o Stepinčevom držanju tijekom Drugog svjetskog rata te da ga se na taj način nastoji rehabilitirati, što izaziva uznemirenost jugoslavenskih građana (Akmadža, 2013: 374).

5. Politički i povijesni kontekst promatranog razdoblja

5.1. Od uspostave komunističke vlasti 1945. do prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Vatikana 1952.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata nepovjerenje između Katoličke Crkve u Hrvatskoj i novih komunističkih vlasti u Jugoslaviji bilo je obostrano i duboko ukorijenjeno (Akmadža, 2013: 15). Prema temeljnim ideološkim postavkama marksizma, religija je bila glavno ideološko oruđe eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobađanja čovjeka. Zato su komunisti željeli da u društvu pod njihovim upravljanjem prevlada znanstveni pogled na svijet, a da religija bude privatna stvar svakog pojedinca, dok bi vjerskim organizacijama trebalo uskratiti pravo utjecanja na javne djelatnosti koje su rezervirane za politiku (Radelić, 2006: 98). S druge strane, u kontekstu mnogobrojnih etničkih, vjerskih i kulturnih razlika među narodima Jugoslavije, ateizam je uvjetno rečeno mogao biti jedina religija koja je mogla djelovati integrativno (Radelić, 2006: 99). Vjerske su razlike, tumačili su komunisti, kao i one nacionalne, mogle generirati suprotnosti koje su kulminirale krvavim nacionalno-vjerskim i građanskim sukobima (Radelić, 2006: 99). Stoga je u svojoj praksi program Komunističke partije Jugoslavije, još od najranije faze djelovanja te političke organizacije, predviđao odvajanje Crkve od države i škole od Crkve, pljenidbu crkvene imovine te, u konačnici, postupnu eliminaciju Crkve iz političkog života (Akmadža, 2013: 15). Jugoslavenski su komunisti iskoristili svaku priliku, paralelno s radikalnim sredstvima provedbe, kako bi realizirali te praktične ciljeve. Već u prvim danima nakon ulaska partizanskih snaga u Zagreb doneseni su prvi potezi koji su vodili zaoštavanju crkveno-državnih odnosa – 17. svibnja 1945. (devet dana nakon ulaska partizana u Zagreb) uhićen je zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac te nekoliko biskupa, uhićivani su svećenici, započela je pljenidba crkvene imovine, ukinut je vjeronauk u višim razredima srednjih škola, otežavano je i zabranjivano izlaženje vjerskog tiska (Akmadža, 2003: 171-172). Mnogi su svećenici stradavali i tijekom rata i to ne samo zbog njihove (navodne) bliskosti radikalnoj desnici, već zato što su ih komunisti zbog njihovog protukomunizma doživljavali kao bitnu prepreku „drugoj etapi“ revolucije (Radelić, 2006: 100). Nadalje, za ovu je fazu politike KPJ posebno svojstvena činjenica da su jugoslavenski komunisti u mnogim aspektima prednjačili u brzini i intenzitetu revolucionarnog preuzimanja vlasti u odnosu prema ostalim komunističkim partijama pod kontrolom Sovjetskog Saveza. Prvi su okončali fazu privremenih poratnih koalicijskih vlada, koje su tada uspostavljene u zemljama Istočne Europe, prvi su ukinuli monarhiju, prvi su uveli ustav sovjetskoga tipa (siječanj 1946.), prvi

su nametnuli sovjetski tip centraliziranog gospodarstva te donijeli prvi petogodišnji plan (travanj 1947.), a sudskim procesom i osudom nadbiskupa Stepinca ujesen 1946. na dugogodišnju kaznu zatvora jugoslavenski su komunisti prvi otvorili seriju sudskih procesa protiv crkvenih dostojanstvenika biskupskoga ranga (Banac, 1990: 31-34). Tako je, prema povjesničaru Zdenku Radeliću (2006: 67), posljednja faza političke revolucije dovršena vrlo brzo nakon završetka rata, koncem rujna 1947., kada je na Drugom kongresu Narodnog fronta Jugoslavije nedvosmisleno dokinut postojeći stranački pluralizam, čime je KPJ zapravo javno obznanila svoju diktaturu. Vlast je time jasno pokazala da se bori za komunizam i da provodi diktaturu (Radelić, 2006: 67).

No kada je riječ o Katoličkoj Crkvi, KPJ nju nije doživljavala samo kao opasnog političkog protivnika, nego i kao protivnika pred kojim je bila nemoćna (Bilandžić, 1999: 254). Iako je najprije blokirala, a zatim i zabranila političko djelovanje predratnih građanskih stranaka, te zavela totalni monopol nad medijskom sferom, po prirodi stvari KPJ nije mogla učiniti isto i s Katoličkom Crkvom (Bilandžić, 1999: 254). Katolička Crkva imala je veliki ugled i utjecaj u narodu, ne samo kao vjerska institucija, nego i kao javna ustanova u području obrazovanja i karitativnog rada (Radelić, 2006: 99). Imala je obrazovan kler, prilično snažan materijalan položaj te podršku iz inozemstva, što joj je davalo snagu u otporu protiv napada (Radelić, 2006: 99). Također, riječ je o međunarodnoj vjerskoj organizaciji čije je središte bilo u Vatikanu, a na njega se, pak, teško moglo utjecati (Lučić, 2008: 42). Stoga je komunistički režim u pokušaju slabljenja Katoličke Crkve trebao voditi računa o raspoloženju naroda, ali i o međunarodnim prilikama (Radelić, 2006: 99). To je značilo i primjenu drugačijih metoda u obračunu s Crkvom (Radelić, 2006: 99).

Josip Broz Tito, tada u svojstvu predsjednika privremene jugoslavenske vlade koja je zemljom upravljala od ožujka 1945. (Akmadža, 2013: 14), ključna figura KPJ i *de facto* čelnik države, što će i ostati do svoje smrti 1980. godine, isprva se zanosio iluzijom kako će moći urediti odnose s Katoličkom Crkvom prema svojim zamislima, ne vodeći računa o njezinoj cjelokupnoj ulozi i statusu (Radelić, 2006: 105). Svoju koncepciju uređenja odnosa između države i Katoličke Crkve u novom poretku, Tito je iznio predstavnicima Zagrebačke nadbiskupije već početkom lipnja 1945. godine.⁷ Kritizirajući Svetu Stolicu zbog njezine

⁷ S jugoslavenske strane, uz Josipa Broza Tita, na sastanku su prisustvovali Vladimir Bakarić, predsjednik vlade Federalne Hrvatske, formirane u travnju 1945. (Akmadža, 2013: 14), te monsijor Svetozar Rittig, dok su kao predstavnici crkvene strane bili biskupi Franjo Salis-Seewis i Josip Lach, kanonici Nikola Borić i Stjepan Bakšić i Nikola Kolarek, prof. dr. Andrija Živković, isusovac Karlo Grimm, župnik Mijo Selec te provincijali dominikanaca i franjevaca (Akmadža, 2013: 25). Nadbiskup Stepinac nije prisustvovao razgovoru jer se još

navodne naklonjenosti Italiji, istaknuo je zamisao kako Katolička Crkva u Hrvatskoj treba biti više nacionalna (Akmadža, 2013: 25), rekavši da „Katolička crkva u Hrvatskoj sada, kad imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti“ (citirano prema Akmadža, 2013: 25), te naglasivši kako je to temeljno pitanje, dok su sva ostala pitanja sekundarna (Akmadža, 2013: 25). Na susretu nadbiskupa Stepinca s Titom i Bakarićem 4. lipnja 1945., zagrebački je nadbiskup prethodne razgovore vlasti s biskupima nazvao korisnima, ali je naglasio da jedino Sveta Stolica može donositi odluke za Crkvu u Hrvatskoj (Akmadža, 2013: 26). Stepinac je predložio uspostavu konkordata ili barem *modus vivendi* kakav je bio uspostavljen u bivšoj Čehoslovačkoj (Akmadža, 2013: 26). Time je Stepinac odbio Titov prijedlog o udaljavanju Katoličke Crkve u Hrvatskoj od Vatikana. Nakon toga je uslijedilo zaoštavanje politike KPJ prema Katoličkoj Crkvi. Lokalne vlasti otežavale su i sprječavale rad ljudi i institucija Crkve, ubijani su i proganjeni svećenici, zbog čega se Stepinac obratio Bakariću u dugačkom pismu 21. srpnja 1945. godine (Bilandžić, 1999: 256). Vrlo brzo je doneseno i nekoliko zakonskih rješenja koja su bila izuzetno nepovoljna za Katoličku Crkvu. Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz kolovoza 1945., kojim se prema Berislavu Jandriću (2001: 229) trebalo „urazumiti“ Crkvu te joj dati do znanja da pristane na suradnju s novim vlastima, ekspropirirana su imanja veća od 35 hektara, a crkvena iznad 10 hektara, čime je oduzeto oko 85 % crkvenih imanja (Bilandžić, 1999: 256). Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države, donesen istoga mjeseca, išao je korak dalje te je omogućio legalnu konfiskaciju imovine svih koji su surađivali s talijanskim i njemačkim okupatorom ili ustaškim režimom, čime je osim materijalnog slabljenja Crkve otvorena mogućnost sudskih progona (Jandrić, 2001: 229).

Na radikalizaciju politike komunističkih vlasti protiv Katoličke Crkve odgovor je dala Biskupska konferencija koja se sastala u Zagrebu sredinom rujna 1945. godine (Erceg, 2019: 22). Biskupska konferencija, pod predsjedanjem nadbiskupa Stepinca, obratila se vjernicima *Pastirskim pismom* u kojem je stala u obranu nepravilno osuđenih svećenika i općenito nedužnih ljudi, progovorila protiv ograničavanja pune slobode katoličkog tiska i katoličkih škola, onemogućavanja vjeronauka i slobode katoličke karitativne djelatnosti te protiv kršenja ljudskih prava te, u konačnici, osudila komunističku ideologiju (Bilandžić, 1999: 256-257). Državno-partijski vrh Jugoslavije i Hrvatske je *Pastirsko pismo* „pročitao“ kao politiku opravdanja NDH i obrane njegovih ostataka u zemlji i inozemstvu, obranu naslijeđenih materijalnih dobara i stare svjetovne uloge Crkve u društvu, te kao napad koji je za cilj imao

uvijek nalazio u pritvoru. Pušten je idućeg dana, 3. lipnja, te se 4. lipnja 1945. sastao s Titom (Akmadža, 2013: 25).

rušenje novog poretka, u koordinaciji s općim napadom političara bivših predratnih građanskih stranaka u zemlji i inozemstvu, povezanih sa Zapadom (Bilandžić, 1999: 257). No, izuzev verbalne reakcije u vidu Titova oštrog odgovora na *Pastirsko pismo* u beogradskom listu *Politika* (Anić, 2015 :42-43, citirano prema: Erceg, 2019: 23), za komunističke je vlasti bilo važnije prebroditi nadolazeće izbore u studenom 1945. te spriječiti apstinenciju birača i suzbiti utjecaje ostataka oporbe (Banac, 2013: 104, citirano prema: Erceg, 2019: 23). Stoga je proces koji će se u vrhovima Komunističke partije nazivati „kampanjom protiv popova“ i „kampanjom protiv reakcionarnog dijela klera“ započeti sredinom prosinca 1945. (Radelić, 2006: 107, citirano prema: Erceg, 2019: 23), a svoj će zenit imati u suđenju nadbiskupu Stepincu i nekolicini svećenika u rujnu i listopadu 1946. godine (Spehnyak i Cipek, 2007: 286, citirano prema: Erceg, 2019: 23). Zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca Vrhovni sud Hrvatske osudio je 11. listopada 1946. na 16 godina zatvora pod optužbom da je u ratu podržavao režim NDH te da je i nakon rata nastavio djelovati protiv nove Jugoslavije (Bilandžić, 1999: 257). Cijeli je proces bio popraćen snažnom medijskom protucrkvnom promidžbom, a u denunciranje Stepinca i Katoličke Crkve upregnuti su, osim konvencionalnih informativno-političkih medija, i mediji zabavnog karaktera (Erceg, 2019: 2). Osuda nadbiskupa Stepinca bila je ujedno i svojevrsna uvertira u nastavak progona Katoličke Crkve te će u prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata biti održan niz sudskih postupaka biskupima, svećenicima, redovnicama i drugim crkvenim službenicima (Akmadža, 2013: 85).⁸

Godine 1948. došlo je do problema u odnosima između Jugoslavije s jedne strane te SSSR-a i zemalja članica Informbiroa s druge strane, pa su se vlasti sve više bavile tom i drugom međunarodnom problematikom, uslijed čega je došlo i do određenog smirivanja oštre politike prema Katoličkoj Crkvi (Akmadža, 2003: 184). Godina 1948. bila je najdramatičniji trenutak za KPJ, Jugoslaviju i poredak koji je KPJ stvorila (Bilandžić, 1999: 289). No jugoslavenske komunističke vlasti nastavile su i nakon raskida s Moskvom isticati svoju vjernost marksističkoj ideologiji, a sukladno tomu KPJ je nadahnjivala dobar dio svoje usmjerenosti prema vjeri i vjerskim zajednicama (Casaroli, 2001: 319). Ono što je ključno za kontekst ovog istraživanja jest činjenica da jugoslavenski komunistički režim udaljavanjem od Moskve nije na vrijeme preuzeo iz sovjetskog zakonodavstva načelo teškog državnog uplitanja u crkvena imenovanja, odnosno ovisnosti o državnom pristanku prilikom

⁸ Prema podacima Komisije za vjerske poslove na području Narodne Republike Hrvatske od 1941. do 1951. osuđena je ukupno 271 crkvena osoba, među kojima je bilo ukupno 236 osoba iz redova Katoličke Crkve (206 katoličkih svećenika, 15 bogoslova i 15 časnih sestara) (Akmadža, 2013: 85).

imenovanja crkvenih dužnosnika, koje je od 1949. gušilo život Katoličke Crkve u, primjerice, Mađarskoj i Čehoslovačkoj (Casaroli, 2001: 319). Sveta je Stolica tako mogla bez uplitanja jugoslavenskih državnih vlasti imenovati brojne biskupe, a biskupi su mogli imenovati svećenike za župe ili druge crkvene službe, a da nisu morali tražiti „suglasnost“ državnih tijela (Casaroli, 2001: 319). Kako ćemo vidjeti u nastavku, u trenutku uspostavljanja dijaloga između Svete Stolice i Jugoslavije, to će biti jedna od olakotnih okolnosti koja će situaciju u Jugoslaviji ipak činiti nešto podnošljivijom u odnosu na stanje Crkve u zemljama Istočnog bloka, no također ćemo vidjeti i kako su jugoslavenske vlasti kroz pregovore pokušale nametnuti mogućnost određenog upliva u imenovanja biskupa i crkvenih dužnosnika Katoličke Crkve. Raskid s Moskvom stubokom je izmijenio i geopolitičku poziciju Jugoslavije čija će geostrateška važnost porasti u hladnoratovskom kontekstu (Jakovina, 1998:323), no to je jednako tako, kada govorimo o opozicijskim proturežimskim pojavama, značilo i da će Zapadu Tito postati mnogo potrebniji od protukomunista (Radelić, 2006: 277). Iako je stabilnost zemlje postignuta suprotno metodama uobičajenim u višestranačkim demokracijama, najvažnije je bilo održati stabilnu Jugoslaviju kao branu sovjetskom utjecaju (Radelić, 2006: 277).

Vlasti su nakon stabilizacije krize s Informbiroom ponovno zaoštrile protuvjersku politiku (Banac, 2013: 110). Smetala im je masovnost kriziranja, popustljivost lokalnih vlasti prema Crkvi te pohađanje vjeronauka (Banac, 2013: 110). Vjeronauk je najprije sustavno ograničavan, a u siječnju 1952. ukinut je u školama odlukom Savjeta za prosvjetu i kulturu Vlade NR Hrvatske (Banac, 2013: 110). Vjerski je odgoj sveden na crkvu, ali je i ondje ometan (Radelić, 2006: 115). U isto su vrijeme i bogoslovni fakulteti izbačen su iz sastava sveučilišta u Zagrebu i Ljubljani (Akmadža, 2003: 185). Crkvi je također oduzeto vođenje matičnih knjiga, a protjerivane su i časne sestre iz hrvatskih bolnica te su djelomice prešle u one drugih republika (Banac, 2013: 110). Napadi na pojedine svećenike nisu prestali niti početkom 1950-ih (Radelić, 2006: 116). Pritisci su ostvarivani preslušavanjima i prijetnjama u mnogim mjestima, a takva su upozorenja dobila dodatnu težinu u događajima poput atentata na župnika u Okiću i napade na hodočasnike na Trškom vrhu pokraj Krapine (Radelić, 2006: 116). Franju Šepera, župnika župe Krista kralja u Trnju te kasnijeg zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskoga kardinala, uhitili su u veljači 1952. zbog „nelegalnog prikupljanja novčanih sredstava“ prigodom božićnog blagoslova kuća, a sve u skladu s člankom 7. Krivičnog zakona (Radelić, 2006: 116). Nastavljeno je i namjerno zakazivanje društvenih aktivnosti, posebice sastanaka, natjecanja i proslava u vrijeme nedjeljne mise, kako bi se umanjio utjecaj religije

na stanovništvo (Radelić, 2006: 117). Nastavak različitih pritisaka na Crkvu nakon raskida sa Staljinom naveo je vatikanskog predstavnika u Jugoslaviji monsinjora Josepha Patricka Hurleya da zaključi kako je Titov raskid s Moskvom „tek prašina u oči“ jer je jugoslavenski čelnik „okrivljen za šizmu, a ne herezu“ (citirano prema Banac, 2013: 110).

Nedugo nakon krize s Informbiroom oformljena je i nova paradigma sustavnog slabljenja Katoličke Crkve – svećenička udruženja. Nakon što je država najprije koristila križare kao instrument u obračunu i poticanju podjela unutar Katoličke Crkve, komunističke su vlasti na isti način poticale i osnivanje staleških svećeničkih udruženja (Radelić, 2006: 117). Prva dva svećenička udruženja – Društvo svećenika Sv. Ćirila i Metoda u Istri (1948.) i Dobri pastir (1950.) u Bosni i Hercegovini – osnovana su prije odluke Biskupske konferencije iz travnja 1950. kojim se učlanjenje u udruženja ne preporuča (*Non expedit*), dok je treća takva organizacija, Staleško udruženje katoličkih svećenika u Hrvatskoj koje je 1952. godine osnovao Svetozar Rittig, imalo najmanju potporu hrvatskog svećenstva (Banac, 2013: 110-111).⁹ Konceptom staleških svećeničkih udruženja vlasti su nastojale oslabiti moć crkvene hijerarhije, a Katoličku Crkvu službeno odvojiti od Vatikana ili, ako u tome ne uspiju, barem staviti Crkvu pod kontrolu režima bez formalnog odvajanja od Svete Stolicе (Akmadža, 2003: 184). Komunističke vlasti nisu prezale ni od najgorih mogućih metoda pritisaka (ucjene, prijetnje zatvorom i sl.), ali i povlastica poput socijalnog osiguranja i drugih pogodnosti, kako bi pojedine svećenike natjerale na pristupanje udruženjima (Akmadža, 2003: 184-186).¹⁰ Ipak, unatoč državnom favoriziranju, vrijeme će pokazati kako očekivanja vlasti da će svećenička udruženja poslužiti raskolu u crkvenim redovima i gubljenju autoriteta crkvene hijerarhije nisu bila opravdana (Banac, 2013: 111).

Odnosi Jugoslavije i Vatikana dodatno su se zaoštrili nakon odluke Londonske konferencije o Trstu u svibnju 1952. godine, a uz pitanje svećeničkih udruženja situacija je bila toliko zaoštrena da je u tada nedostajao samo konkretan povod za prekid diplomatskih odnosa s Vatikanom (Akmadža, 2003:190-191).¹¹ Prvi korak prema prekidu diplomatskih

⁹ Prema podacima iz 1955. u Jugoslaviji je u svećenička udruženja bilo uključeno 27 % svih svećenika, ali u Hrvatskoj je taj postotak bio najniži i iznosio je samo oko 10 %. U Bosni i Hercegovini udruženje Dobri pastir okupljalo je 80 % franjevacа Provincije Bosne srebrne. U Sloveniji je broj članova udruženja dosegao 60 % svećenstva. Biskupi u Jugoslaviji imali su različit stav prema udruženjima. Na sjeveru Hrvatske odmah su osudili udruženja, dok su ih drugdje prešutno odobrivali (Radelić, 2006: 117). Na svećenstvo kontinentalne Hrvatske vjerojatno je utjecaj imao i nepokolebljiv stav nadbiskupa Stepinca, koji bez obzira na izoliranost, koristio svaku prigodu da poruči svećenstvu o opasnostima „udruženjaštva“, o čemu uopće nije dvojio (Akmadža, 2003: 186).

¹⁰ Udruženja su osnivana i u drugim vjerskim zajednicama, ali je to imalo drugačiji karakter jer su komunističke vlasti već stavile ostale vjerske zajednice pod svoju kontrolu (Akmadža, 2003: 184).

¹¹ Jugoslavenske su vlasti otvoreno optuživale Svetu Stolicu za uplitanje u odluke konferencije. Tito je javno optuživao Svetu Stolicu za uplitanje u odluke Londonske konferencije: „Ovdje je glavni mutitelj Vatikan,

odnosa bila je Biskupska konferencija iz rujna 1952. gdje su biskupi jednoglasno donijeli izjavu *Non licet* kojom se oštro osuđuju staleška udruženja katoličkih svećenika i zabranjuje njihovo osnivanje (Akmadža, 2003: 191). No pravi povod za prekid diplomatskih odnosa bilo je proglašenje zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca kardinalom. Naime, *Radio Vatikan* objavio je 29. studenog 1952., na datum kada se u socijalističkoj Jugoslaviji obilježavao najveći „blagdan“, Dan republike, popis novih kardinala na kojem se našlo ime nadbiskupa Stepinca (Akmadža, 2003: 193). Bio je to udarac koji jugoslavenske vlasti nisu mogle podnijeti (Akmadža, 2003: 193), pa je 17. prosinca 1952. pomoćnik ministra vanjskih poslova Aleš Berber uručio otpravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu, monsinjoru Silviju Oddiju, notu u kojoj vlada FNRJ izjavljuje kako je suvišno daljnje održavanje diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom (Akmadža, 2003: 197). Diplomatski odnosi između Vatikana i Jugoslavije ostali su prekinuti sve do potpisivanja *Protokola o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ* u lipnju 1966. godine (Akmadža, 2003: 200). Prekid diplomatskih odnosa nije značio odustajanje od pokušaja udaljavanja Katoličke Crkve u Jugoslaviji od Vatikana. Josip Broz Tito je već tri tjedna nakon službenog prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, 8. siječnja 1953. godine, na vlastitu inicijativu primio katoličke biskupe, ignorirajući Vatikan (Akmadža, 2003: 199). Ubrzo je formirana i Privremena komisija Saveznog izvršnog vijeća, na čijem je čelu bio Boris Krajer, koji će kazati kako, nakon što su razgovori s Katoličkom Crkvom brzo prekinuti, ona traži samo privilegije te da biskupi govore samo u interesu Vatikana, naglašavajući kako oni nisu ovlašteni za pregovore, već isključivo Vatikan (Akmadža, 2003: 200).

Kako ćemo vidjeti u idućem poglavlju, prijepori između Katoličke Crkve i komunističkih vlasti u Jugoslaviji bit će preneseni u razdoblje reformskih 1960-ih, a u sklopu procesa normalizacije odnosa režim će tražiti prostor za slabljenje Katoličke Crkve, iako drugačijim sredstvima. Ono što treba dodatno pojasniti na kraju ovog odjeljka jest opozicijska uloga Katoličke Crkve koja je jednako tako pozicionirala i sam *Glas Koncila* na iste proturežimske pozicije, premda Crkvu kao opoziciju treba shvaćati tek uvjetno. Naime, u klasičnom, užem, smislu pojam oporbe ili opozicije označava manjinske političke stranke u parlamentu koje su suprotstavljene strankama ili koaliciji stranaka koje u parlamentu drže većinu, što je proces koji je u zemljama liberalne demokracije organski dio političkoga

Katolička Crkva, ona je tu inicijator... Jer Katolička Crkva i reakcionarni krugovi u Katoličkoj Crkvi – oni najreakcionarniji u čitavom svijetu – na svim linijama vode ogorčenu borbu protiv naše zemlje i u Americi i svugdje. I ovdje su nam oni napakostili koliko su više mogli, i još će nam pakostiti (citirano prema: Akmadža, 2003: 190).

procesa (Šentija, 2003: 702). Oporba nudi alternativni politički program, ima ambiciju za osvajanjem vlasti, dok ju vlada priznaje kao prirodan element političkoga života zemlje (Havel, 2011: 65). No, kako ističe dugogodišnji češki disident i prvi demokratski predsjednik Čehoslovačke nakon propasti komunizma Václav Havel u svome poznatom eseju *Moć nemoćnih*, sam pojam opozicije kada je riječ o zemljama iza Željezne zavjese predstavlja koncept koji je izvor zabuna, ponajviše jer je uvezen iz posve različitih političkih okolnosti koje nisu odgovarale okolnostima socijalističkih sustava. Naime, totalitarni sustavi su monolitski zatvoreni i jednostranački režimi sa svemoćnim vođom na vrhu (Wippermann, 2001: 477), a u socijalističkim je sustavima pojam „političke oporbe“ imao negativnu konotaciju (Ziemer, 2001: 262).¹² Ipak, pojam opozicije u komunističkim sustavima obuhvaća različite grupe koje su javno izrazile svoje nekonformističke stavove i kritička mišljenja te koje ne skrivaju svoja nezavisna razmišljanja te se u većoj ili manjoj mjeri smatraju političkom snagom (Havel, 2011: 67), a takav se koncept prema Havelu (2011: 67), za koji smatra da su ga nametnuli uglavnom zapadnjački novinari, preklapa s pojmom neslaganja. U historiografskim istraživanjima odnedavno se afirmirao i koncept „kulturne opozicije“ koji obuhvaća kulturne i društvene prakse raznih skupina i pojedinaca koje su izražavale kritičko neslaganje s komunističkim režimom i njegovom kulturnom politikom, čije su radnje mogle varirati od anonimnog neslaganja (poput alternativnog životnog stila), prikrivenog ili javnog kritiziranja komunističkih vlasti i njezina društveno-političkog poretka, sve do otvorenog otpora diktaturi u političkoj emigraciji, u razdoblju između 1945. i 1990. godine (Bukvić i Shek Brnardić, 2018: 3).

Katolička Crkva nije bila politička stranka niti je nudila alternativni politički program onome komunisti. No, u odsutnosti opozicijski konstituirane političke prakse i svakog javnog oblika protivljenja, sumnje ili kritike spram danog stanja stvari, crkvama se otvaraju, a posebice Katoličkoj Crkvi, koja je bila tradicijski i organizacijski najspremnija, izuzetne mogućnosti da se uspostave kao jedina, premda ne i neposredno politički izražena, institucionalizirana protivnost postojećem (Puhovski, 1990: 58). Samo crkveno okupljanje nije službeno posredovano, niti općenito zabranjeno, a ujedno je permanentno i omogućava prepoznavanje (barem svjetonazorskih) istomišljenika, čime se u određenom smislu proširuju političke mogućnosti djelovanja koje su u socijalističkim sustavima oskudne (Puhovski, 1990:

¹² Ako je oporba bila izvan komunističke stranke, ocijenjena je kao kontrarevolucionarna i predstavljala je ostatke prethodnog sustava ili se objašnjavala kao posljedica vanjskog utjecaja te je zakonski gonjena. Unutarstranačka oporba, pak, nije se mogla godinama organizirati, što je zapravo bilo vezano za koncept zabrane unutarstranačkih frakcija pod izlikom očuvanja „jedinstva i čistoće Partije“, izglasane na X. zasjedanju Ruske komunističke partije 1921. godine (Ziemer, 2001: 262).

58). Tako je „opozicijska“ djelatnost Katoličke Crkve, osim javnog izražavanja neslaganja s komunističkim režimom, bila prisutna i u prikrivenim oblicima, poput aktivnosti crkvenih pjevačkih sastava, društava, odbora i drugih organizacijskih formi, dok su i hodočašća i druge vjerske proslave i obredi (vjenčanja i pogrebi) mogle imati i javno demonstrativno obilježje (Bukvić i Shek Brnardić, 2018: 15). U konačnici, prema ocjeni Katarine Spehnjak i Tihomira Cipeka (2007: 257) Katolička je Crkva imala najvažniju ulogu u sklopu opozicijskih snaga, a za komunističke je vlasti bila nezgodna i činjenica da je Crkva, s obzirom na proklamiranje religijskih sloboda, bila i jedina „legalna pozicija neprijatelja“.

5.2. Razdoblje reformskih 1960-ih godina u Jugoslaviji

Razdoblje 1960-ih godina jugoslavenske povijesti u velikom se dijelu znanstvene zajednice tumači kao „liberalno“ desetljeće (Mihaljević, 2016: 33). No, prije nastavka važno je naglasiti kako je, kada je riječ o društveno-političkim promjenama koje su se događale u Hrvatskoj i Jugoslaviji šezdesetih godina 20. stoljeća, potrebno biti oprezan prilikom korištenja naziva liberalizacija (Mihaljević, 2016: 33), koji će se zbog njegove ustaljenosti u znanstvenoj literaturi koristiti i u ovom radu.¹³ Naime, pojam liberalizacije u ovom je kontekstu neprimjeren zato što socijalizam i sve ono što je promovirala komunistička vlast u Jugoslaviji stoji u potpunoj suprotnosti s izvornim značenjem toga pojma (Mihaljević, 2016: 35-36). Ustaljena upotreba pojma liberalizacije odnosi se prije svega na shvaćanje liberalizacije kao procesa, gdje autori pod tim pojmom podrazumijevaju uklanjanje prethodnih ograničenja i restrikcija u raznim područjima društvenog života, ponajviše donošenjem novih ili ukidanjem postojećih (restriktivnih) pravnih propisa (Mihaljević, 2016: 36).

Početak šezdesetih postojale su i dalje dvojbe između robovanja starim shemama vladanja ili pokretanja privrednog i društvenog razvoja neovisno o njima, koje nisu razriješene niti donošenjem novog ustava u travnju 1963. koji je prozvan „poveljom samoupravljanja“ (Goldstein, 2008: 497). Novim su ustavom dugoročno oslabljenje snage tvrde linije u redovima komunista koje je predvodio Aleksandar Ranković, koje su zagovarale

¹³ Primjerice, teza o liberalizaciji hrvatskoga/jugoslavenskoga društva 1960-ih ustaljena je hrvatskoj historiografiji, iako većina autora nije teorijski koncipirala pojam liberalizacije šezdesetih (Mihaljević, 2016: 35).

centralizam u državnim poslovima, dirigirano gospodarstvo i vodeći položaj Saveza komunista u društvu (Goldstein, 2008: 497). Novi pomak prema daljnjoj decentralizaciji uslijedio je na Osmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije u Beogradu 1964., na kojemu je zaključeno kako je potrebno ubrzati proces deetatizacije društveno-ekonomskih odnosa te promicanje „neposrednog samoupravljanja“ u ekonomskim jedinicama, a protiv centralističke akumulacije (Goldstein, 2008: 498). U međuvremenu je niz mjera otvorio put slobodnijem djelovanju tržišnih zakona i potiskivanju administrativne intervencije u privredi. Snažnije se poticala federalizacija samog Saveza komunista u smislu otvaranja prostora za samostalnost republičkih organizacija (Goldstein, 2008: 498). Vlast je znatno ublažila nadzor građana i progone neistomišljenika, a sve mjere popuštanja partijskog pritiska značile su i udaljavanje o totalitarističkog režima istočnoeuropskog sovjetskog tipa (Mihaljević, 2016: 42). Osim odmaka od sovjetskog modela komunizma, jugoslavenska je politika nesvrstavanja podigla ugled Jugoslavije u državama Trećeg svijeta, ali i na globalnoj razini (Mihaljević, 2016: 37). Jugoslavenska varijanta socijalizma koja je bila prikazana kao „socijalizam s ljudskim likom“ već je od kraja 1950-ih budila interes u inozemstvu (Goldstein, 2008: 501).

Kao središnji događaj koji je dao najveći zamah liberalizaciji šezdesetih, većina autora ističe politički pad Aleksandra Rankovića 1966. godine (Mihaljević, 2016: 43). Zdenko Radelić (2006: 366, citirano prema: Mihaljević, 2016: 43) smatra kako je Rankovićev pad utjecao na „širenje slobode, napose sa stajališta njegova političkog i psihološkog učinka u javnosti“, dok Ivo Goldstein (2009: 46, citirano prema: Mihaljević, 2016: 43) objašnjava kako je taj događaj „otvorio prostor za mnogostruku demokratizaciju“, a Dušan Bilandžić (1999: 509-510, citirano prema: Mihaljević, 2016: 43) u padu Rankovićeve politike vidi „snažan idejno-politički udarac velikodržavnom centralizmu“. Na glasovitom Brijunskom plenumu Ranković je politički osuđen i razvlašten, a tajna služba Udba proglašena je odgovornom zbog „deformacija“ u svome radu, ali i „šoviniističke prakse“ prema nesrbima (Banac, 2013: 121). Potpisivanje *Protokola o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ* objavljeno je koncem lipnja, usred raspleta afere Ranković (Banac, 2013: 121). Nakon pada Rankovića liberalizacija se počinje očigledno iskazivati i u svakodnevici te je, primjerice, omogućena gotovo potpuna sloboda putovanja iz zemlje u zemlju, sa znatno ublaženim graničnim kontrolama (Goldstein, 2008: 509). Rast prostora slobode bio je očigledan i u sferi kulture. Ivan Supek (1992: 161) razdoblje nakon pada Rankovića do 1971. godine opisuje sljedećim riječima:

„Kalendar od 1966. do 1971. zabilježiti će najintenzivniji kulturni život u povijesti Jugoslavije. Iza leđa publicista, umjetnika i znanstvenika nestajahu strašila cenzura. Osjetili smo se slobodni kao nikada prije. Zacijelo u tom naglom popuštanju bilo je i intelektualnih izgreda; no ipak dosta rijetko, iščezavajući spram pustopašnosti na liberalnom Zapadu“.

U usporedbi s drugim komunističkim zemljama, političke prilike u Hrvatskoj i Jugoslaviji bile su nešto manje restriktivne, a osim odmaka od sovjetskog modela komunizma, jugoslavenska politika nesvrstavanja podigla je ugled države ne samo među zemljama Trećeg svijeta, već i na globalnoj razini (Mihaljević, 2016: 37). No usporedba Jugoslavije s ostatkom komunističkog svijeta može biti i uzrokom neopravdano optimističnih pogleda na reformske 1960-ete godine, od čega nije izuzeta niti strana historiografija. Primjerice, britanski povjesničar Ian Kershaw (2018: 120) piše kako „u jugoslavenskom socijalizmu vlast nije bila u rukama birokratizirane partijske države, već je bila decentralizirana. Privredom nisu upravljali državna administracija i diktati krutog centralnog planiranja, već sustav „samoupravljanja“ s preko 6 000 izabranih radničkih savjeta“ te u nastavku (2018: 121) čak navodi „liberalnu preraspodjelu moći“ u Jugoslaviji. O tim bi se tvrdnjama svakako moglo detaljnije polemizirati. Naime, povjesničar Josip Mihaljević (2016: 543) pokazuje kako reformski procesi šezdesetih nisu izmijenili osnovnu paradigmu sustava, kao ni temeljni položaj pojedinca u njemu. Vladajućoj Partiji prvo i osnovno načelo bilo je zadržati vlast pod svaku cijenu (Mihaljević, 2016: 543). Tako je i jugoslavenski komunistički vrh većinu reformi koje su činile dio onoga što se često naziva liberalizacijom, zamislio, donosio i provodio s ciljem poboljšanja djelotvornosti jednostranačkog komunističkog sustava (Mihaljević, 2016: 543). Također, isti je režim i prethodno prolazio kroz proces reforme i popuštanja pritiska, no kad je zemlja bila na rubu preobrazbe sustava, vlasti bi, kako to objašnjava Ivo Banac, „stisnule kočnicu“, primijenile represiju i potvrdile logiku jednopartijske diktature.¹⁴ Eklatantni primjeri koji potvrđuju tu tezu na razini Jugoslavije i Hrvatske mogu biti slučaj Milovana Đilasa i ukidanje tjednika *Naprijed* (Erceg, 2017: 25-28). U konkretnom slučaju 1960-ih, koje su u fokusu ovog istraživanja, primjer je nagli prekid reformskog djelovanja u kratkom razdoblju na prijelazu 1971. i 1972. godine, kada je vlast uvidjela kako povećanje prostora slobode pojedinca ugrožava monopolistički položaj vladajućeg Saveza komunista Jugoslavije (Mihaljević, 2016: 546-547). Takve oscilacije između „totalitarizma visokog intenziteta“ i „totalitarizma niskog intenziteta“¹⁵ mogu

¹⁴ <https://direktno.hr/direkt/banac-o-knjizi-srpskog-hho-a-u-kojoj-je-i-goldsteinov-tekst-da-sam-jugoslaven-bolje-bih-jugoslaviju-znao-braniti-134049/> (stranici pristupljeno 1. kolovoza 2019.).

¹⁵ Koncept „totalitarizma visokog intenziteta“ i „totalitarizma niskog intenziteta“ razvija Stéphane Courtois u knjizi *Komunizam i totalitarizam* (Mihaljević, 2016: 42). Pojam totalitarizma potječe iz Italije 1920-ih godina kada su talijanski antifasisti optužili Mussolinija da želi uspostaviti „stato totalitario“ (totalnu državu). Mussolini takav prigovor nije opovrgavao, već je 1925. o totalnom razumijevanju državnosti govorio afirmativno: „Sve za

objasniti i suzdržanost Katoličke Crkve u Hrvatskoj i *Glasa Koncila*, koji su takav sustav poznavali „iznutra“, prema obnovi diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ kao okviru za normalizaciju odnosa između Crkve i jugoslavenskih vlasti. Naime, jedna od novijih definicija pojma totalitarizma, ona povjesničara Josipa Mihaljevića (2016: 22), podrazumijeva „monopolističke jednopartijske sustave u kojima vladaju političke organizacije koje, uz pomoć kulta vođe i djelovanja represivnih tijela (posebice tajne političke policije), cijelom društvu nameću jednu sveobuhvatnu ideologiju, te koje nastoje uspostaviti partijski monopol nad gospodarstvom, medijima, obrazovanjem, kulturom (...)“. Tendencija uspostave partijskog monopola nad medijskom sferom posebno je važna za ovo istraživanje.

5.3. Drugi vatikanski koncil i dijalog Katoličke Crkve s komunističkim sustavima

„S tjeskobom koja je prevladala njegovu vedrinu, prvosvećenik mi je govorio o duhovnom razaranju što ga divovske promjene ovog stoljeća nanose kršćanstvu. Kod svih naroda Europe i Azije koji su pod komunizmom, katolici su potlačeni i odvojeni od Rima. No i drugdje, premda u slobodnim režimima, svojevrsno rašireno osporavanje pogađa ako ne religiju, onda njezino djelovanje“ (memoarski zapis Charlesa de Gaullea nakon susreta s papom Ivanom XXIII. 1959. godine, citirano prema: Cvrlje, 1992: 61).

Kada je u siječnju 1959. godine, tri mjeseca nakon svoga izbora, papa Ivan XXIII. objavio svoju odluku o sazivanju ekumenskog koncila, javilo se veliko iznenađenje (Mercier, 2001: 281). Najava takvog događaja naišla je na vrlo široki odjek u najrazličitijim okruženjima, društvenim slojevima i kulturalnim sredinama, i to izvan granica katoličkog svijeta (Alberigo, 2008: 21). Istoga je mjeseca Ivan XXIII. iznio ciljeve koje je kanio postaviti budućem koncilu: provesti obnovu Crkve u odnosu na svijet i dati joj načina da vodi dijalog

državu, ništa izvan države, ništa protiv države“ (Wippermann, 2001: 476). Totalitarni politički režim utemeljen je na sveobuhvatnoj ideologiji i teroru koji kontrolira sva područja ljudskoga života, pojašnjava *Hrvatska enciklopedija*. Totalitarizam se često pogrdno uspoređuje i izjednačuje s režima diktature, tiranije ili autokracije, navodi ista definicija. Jedna od ključnih razlika između totalitarizma i sličnih režima jest u tome što ti režimi zadržavaju državnu strukturu, dok totalitarizam, iako ponegdje zadržava državni oblik, ukida logiku države (razlikovanje vlasti od građanskog društva i uspostavlja vladavinu jedne organizacije (stranke) s kojom se indoktrinirana masa u potpunosti poistovjećuje (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61903>, stranici pristupljeno 3. kolovoza 2019.). Prema mišljenju pojedinih autora tijekom 20. stoljeća totalitarizam se manifestirao u tri oblika – fašizmu, nacionalsocijalizmu i komunizmu. U jednoj od prvih rasprava o totalitarizmu općenito, u knjizi iz 1937. godine (Mihaljević, 2016: 20), Richard Coudenhove-Kalergi (2002: 105, citirano prema: Mihaljević, 2016: 20) te sustave opisuje sljedećim riječima: „Totalitarnost fašizma je jednodimenzionalna i ograničava se na politiku, dok široka sloboda vlada u pitanjima savjesti i gospodarstva. Totalitarnost nacionalsocijalizma je dvodimenzionalna i obuhvaća, osim politike i svjetonazor, dok se u sustavu čvrsto drži privatno gospodarstvo. Totalitarnost boljševizma je trodimenzionalna i vlada nad politikom, svjetonazorom i gospodarstvom“.

sa svim ljudima, nevjernicima ili vjernicima drugih vjera i vjeroispovijesti, te tražiti jedinstvo Rimske Crkve s Istočnim crkvama (Mercier, 2001: 282). Drugi vatikanski koncil bio je duboka prekretnica u krilu katoličanstva (Alberigo, 2008: 21). Odvijao se u četiri zasjedanja između 1962. i 1965. godine, a prisustvovalo mu je više od 2 500 crkvenih dostojanstvenika iz cijeloga svijeta, dok su Koncilu kao promatrači prisustvovala i druge kršćanske zajednice (Kajinić, 2013: 106). Drugi vatikanski koncil donio je dogmatsku konstituciju o Crkvi i Božjoj objavi; pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu, o liturgiji; dekrete o misionarskoj djelatnosti Crkve, o apostolatu laika, o pastoralnoj službi biskupa u Crkvi, o Istočnim katoličkim crkvama, o ekumenizmu, o obnovi i prilagodbi redovničkog života, o službi i životu svećenika, o obrazovanju svećenika; deklaracije o kršćanskom odgoju, o Crkvi i nekršćanskim religijama te o vjerskoj slobodi (Mercier, 2001: 286). Koncilski stavovi izraženi su u 16 koncilskih dokumenata (četiri konstitucije, devet dekreta i tri deklaracije) na latinskom jeziku (Kajinić, 2013: 106). Ukinut je *Indeks zabranjenih knjiga*, povučeno je obostrano izopćenje između Istočne i Zapadne Crkve te uvedeni živi jezici u liturgiju (Kajinić, 2013: 106). Crkva se počinje shvaćati kao jedinstvena stvarnost sastavljena od „ljudskog i božanskog elementa“, kako to objašnjava dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (Ćosić, 2018: 250). Glasoviti *aggiornamento*, koji se isprva odnosio na podanašnjenje kanonskog zakona, vrlo je brzo kao izraz prerastao svoj izvorni okvir i postao znakom ne samo kratkotrajnog pontifikata Ivana XXIII., već i nastojanja jednog crkvenog naraštaja (Banac, 2013: 114).

Umjesto osuda i izopćivanja, Drugi vatikanski koncil zauzeo je stav razumijevanja, svjedočenja, ekumenizma i dijaloga (Kajinić, 2013: 106). Upravo dijalog predstavlja ključni termin i riječ koja bi u sebi mogla sažeti sve promjene i nastojanja koncilskih novosti. Katolička Crkva pokrenula se u smjeru svestranog dijaloga – dijaloga sa suvremenim svijetom, dijaloga sa znanošću i kulturom, dijaloga s odijeljenim Crkvama te dijaloga s ostalim religijama (Ćosić, 2018: 249). Koncil se nije sastao, rekao je papa Ivan XXIII., otvarajući svečano Drugi vatikanski koncil, kako bi definirao doktrinalne stavove, nego da „navede Crkvu da se postavi na aktualnu razinu tamo gdje je potrebno“ (Mercier, 2001: 284). Ivan XXIII., izabran u podmakloj dobi od 77 godina kao „prijelazni“ Papa (Banac, 2013: 114), neće doživjeti zaključke Drugog vatikanskog koncila, te će njegovo djelo dovršiti nasljednik Pavao VI. (Mercier, 2001: 282-283).

U duhu koncilske reforme Crkve, značajne su se promjene javile i u vatikanskoj diplomaciji. U pokoncilskom razdoblju Sveta Stolica i papa pojavljuju se na međunarodnoj

sceni kao duhovna i svjetovno vlast, zbog čega takva politika nosi obilježje dualizma (Cvrlje, 1992: 93). Međunarodna politika Svete Stolice nakon Drugog vatikanskog koncila je nevezana za vojno-političke blokove i društveno-političke sustave, dok se dijalog Crkve sa svijetom u smislu angažmana za mir i napredak nije odnosio samo na relaciju Istok - Zapad, već i na relaciju Sjever (razvijene zemlje) - Jug (nerazvijene zemlje), zbog čega je takva politika nužno imala izvanblokovski, čak i antiblokovski, karakter (Cvrlje, 1992: 93). Takva je međunarodna politika nastavljena za pontifikata Pavla VI. i Ivana Pavla II. (Cvrlje, 1992: 93). Projekt izgradnje dijaloga s komunističkim režimima istočne Europe, koji je započeo Ivan XXIII., gdje se iza „željezne zavjese“ nalazilo 70 milijuna katolika, kolokvijalno je prozvan *Ostpolitik* (Ćosić, 2018: 236-237).¹⁶ Ivan XXIII. imao je jasan cilj – dijalog sa socijalističkim sustavima trebao je uvažavati društvenu i političku stvarnost tih zemalja, imajući pritom na umu religiozne i političke interese Crkve, kao i njezinu moralnu i humanitarnu misiju (Cvrlje, 1992: 60). Vatikan je svojom „istočnom politikom“ izabrao dijalog umjesto križarskog rata, a tu nije bila riječ o taktici već o strategiji na dugi rok. Time Crkva, unatoč kritikama, nije žrtvovala svoja načela ni prava vjernika, već je ostala vjerna svojoj misiji i dijalogu (Cvrlje, 1992: 109). *Raison d'etre* dijaloga s komunističkim sustavima sažeo je njegov nasljednik papa Pavao VI. u govoru Kardinalskom zboru 21. lipnja 1976. godine sljedećim riječima:

„Da bi popravila tako žalosno stanje stvari, da bi ispravila njihov tijek u smjeru pravednosti, Sveta Stolica poduzela je aktivan i neumoran, strpljiv, otvoren dijalog, koji je bio toliko čvrst u potvrđivanju načela punog prava Crkve i vjernika koliko i spreman na poštene i lojalne dogovore koji su bili u suglasnosti s tim načelima“ (citirano prema: Silvestrini, 2001: 49).

¹⁶ Iako je *Ostpolitik* jedna od važnijih tema u povijesti kršćanstva 20. stoljeća, sam termin nameće nekoliko poteškoća. Iako je lako pamtljiv i sugestivan, *Ostpolitik* nije najtočniji pojam kojim bi se označilo vatikansku „istočnu politiku“ prema zemljama srednje i istočne Europe pod režimima realnog socijalizma (<http://www.osservatoreromano.va/it/news/non-chiamatela-ostpolitik>, stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.). Termin je nastao pod utjecajem pojma kojim se označavala njemačka politika otvaranja prema komunističkim zemljama, iako je „istočna politika“ Svete Stolice zapravo puno starija. Izraz *Ostpolitik* tako je u određenom smislu anakron jer nastoji pojednostaviti priču, koju još treba istraživati, bez povijesnog razumijevanja (<http://www.osservatoreromano.va/it/news/non-chiamatela-ostpolitik>, stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.). Portal *L'Osservatore Romano* početak vatikanske „istočne politike“ smješta u 1918. godinu i diplomatske aktivnosti pape Benedikta XV. u Poljskoj (<http://www.osservatoreromano.va/it/news/non-chiamatela-ostpolitik>, stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.). Papa Benedikt XV. bio je ujedno i prvi državni poglavar koji je u listopadu 1918. čestitao Poljacima na nezavisnosti (https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Benedict_XV#Poland, stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.). Benedikt XV. imenovao je Ambrogija Damiana Achillea Rattija nuncijem u Poljskoj koji je imao zadatak graditi kontakte sa Sovjetskim Savezom. Ratti će kasnije, kao papa Pio XI., u suradnji s vatikanskim državnim tajnikom Pietrom Gasparijem i Eugenijem Pacellijem (kasnije papa Pio XII.) graditi politiku prema Poljskoj i istoku (https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Benedict_XV#Poland, stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.). Zbog ustaljenosti pojma, *Ostpolitik* se u ovom radu koristi kako bi označio proces dijaloga Svete Stolice s komunističkim režimima u Europi, koji je svoje konkretne konture dobio za vrijeme pontifikata Ivana XXIII.

Novi duh promjena u Crkvi očito nije bio odbojan niti sovjetskom bloku, što potvrđuje čestitka čelnika Sovjetskog Saveza Nikite Hruščova za osamdeseti rođendan pape Ivana XXIII., i to u studenom 1961., uoči službenog početka zasjedanja Drugog vatikanskog koncila, dok je drugi takav znak bio stanovit broj katoličkih biskupa iza „željezne zavjese“ kojima je dopušteno prisustvovanje na njegovom otvaranju (Silvestrini, 2001: 24). Neki „znakovi razvedravanja“ (Casaroli, 2001: 63) bili su vidljivi i iz posjeta bečkog nadbiskupa kardinala Franza Koeniga mađarskome kardinalu Józsefu Mindszentyju u travnju 1963. te pismo nadbiskupa Praga monsinjora Josefa Berana koje je u Velikom tjednu iste godine pristiglo Papi (Casaroli, 2001: 67). Ta je korespondencija bila vrlo znakovita zato što je nadbiskup Beran mogao komunicirati s Rimom poslije mnogih godina apsolutne izolacije, a to je bio korak koji nije mogao proći bez odobrenja čehoslovačkog komunističkog režima (Casaroli, 2001: 67). „Široka ustajala močvara koja se stvorila u Europi preko granica koje je naznačila Jalta sada se konačno, izgledalo je, počela mreškati, pa makar i lagano, pod vjetrom povijesti“, prisjeća se kardinal Agostino Casaroli (2001: 68), glavni protagonist na strani Svete Stolice u pregovorima s predstavnicima vlasti iza „željezne zavjese“. No unatoč takvim pomacima, za Katoličku je Crkvu dijalog s komunističkim sustavima, uključujući i onaj jugoslavenski, bio „mučeništvo strpljivosti“, kako je svoja sjećanja na pregovore s komunističkim predstavnicima vlasti nazvao Casaroli (2001). „Mučeništvo strpljivosti“ nije se, dakako, odnosilo samo na vatikanske pregovarače i uopće Svetu Stolicu, nego još više na hijerarhiju i vjernike u tim komunističkim zemljama, uključujući i vjernike i biskupe u Jugoslaviji na čelu s kardinalom Franjom Šeperom (Stanković, 2001: 21). Valja istaknuti kako su tijekom čitavog procesa pregovora, kako u zemljama Istočnog bloka, tako i u Jugoslaviji, postojali pokušaji komunističkih vlasti da kroz međunarodne ugovore zapravo „zarobe“ Katoličku Crkvu (Stanković, 2001: 21). Kritike protivnika *Ostpolitik*, prije svega u Rimskoj kuriji, sadržavala je tezu da će Crkva i religija biti pokopane uz prisutnost vatikanske diplomacije izvana i uz pomoć „svećenika mira“ (staleških udruženja svećenika) iznutra (Cvrlje, 1992: 126). Ono što je važno istaknuti za kontekst ovog istraživanja i što će biti potvrđeno *Protokolom*, jest činjenica da su u procesu pregovora, izabravši Svetu Stolicu kao svoga sugovornika, komunističke vlasti u Jugoslaviji po prvi puta od svoga dolaska na vlast priznale njezinu nadležnost nad Katoličkom Crkvom u Jugoslaviji (Kajinić, 2013: 199), što ujedno možemo smatrati i odmakom od prethodno opisane politike formiranja „narodne“ Crkve.

5.4. Potpisivanje *Protokola* i obnova diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ

Nakon prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice u prosincu 1952. uslijedilo je razdoblje četrnaestogodišnje stanke u službenim odnosima, sve do lipnja 1966. kada je potpisan *Protokol o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade SFJR* (Cvrlje, 1992: 116-117). Pregovori su vođeni u nekoliko navrata, daleko od javnosti, u lipnju 1964. u Rimu, dvaput u Beogradu 1965. i u proljeće 1966. ponovno u Rimu (Spehnjak 2001: 473-474). *Protokol* je, kao formalni zapisnik pregovora, bio sporazum o tim razgovorima, a potpisali su ga 25. lipnja 1966. u Beogradu Agostino Casaroli kao predstavnik Vatikana i Milutin Morača, kao predstavnik jugoslavenske vlade (Spehnjak, 2001: 473). *Protokol* je imao snagu sporazuma među državama (Spehnjak, 2001: 473). Nakon potpisivanja *Protokola* izdano je zajedničko priopćenje za tisak. U njemu se navodi da su razgovori protekli u atmosferi uzajamnog razumijevanja i da su pokazali zanimanje i želju obje strane za efikasnim rješavanjem pitanja kako općeg, tako i specifičnog karaktera koja proistječu iz tih odnosa; da su omogućili bolje uzajamno poznavanje stavova i potvrdili korisnost neposrednih kontakata za rješavanje problema; da su utvrdili zajednički interes u očuvanju mira među zemljama i razvoj pravednih međunarodnih odnosa, na čemu su vlada SFRJ i Sveta Stolica već surađivale i u toku razgovora razmjenjivale informacije o svojim stavovima (Cvrlje, 1992: 117). Na kraju se navodi da će jugoslavenska vlada odrediti svoga izaslanika pri Svetoj Stolici, a ona će odrediti svog apostolskog delegata koji će istovremeno imati funkciju izaslanika pri jugoslavenskoj vladi (Cvrlje, 1992: 117).

Protokol je bio dokument u četiri članka koji utvrđuje pitanja o kojima je postignuto slaganje. Jugoslavenske vlasti, u skladu s ustavnim odredbama, potvrđuju slobodu vjeroispovijesti, odvojenost crkve i države te jednakopravnost svih vjerskih zajednica i jamče Katoličkoj Crkvi slobodno obavljanje vjerskih poslova, uvažavajući nadležnost Svete Stolice nad Crkvom u Jugoslaviji u duhovnim stvarima (Spehnjak, 2001: 473). Sveta Stolica izjavljuje da svećenici ne mogu svoje crkvene i vjerske funkcije zloupotrebljavati u političke svrhe te osuđuje političko nasilje i politički terorizam (Spehnjak, 2001: 473). Dodatni dio *Protokola* bila su i tzv. verbalne izjave predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ (Cvrlje, 1992: 118), koje govore o pitanjima u kojima nije postignuta suglasnost, a njihov je broj veći od onoga u čemu je postignuta suglasnost (Spehnjak, 2001: 473). Jugoslavenska strana u tom je dijelu inzistirala na utjecaju pri izboru biskupa Katoličke Crkve, radu Zavoda sv. Jeronima u Rimu, dok je vatikanska strana pokušala utjecati glede pitanja odgojno-obrazovne politike i povrata imovine nakon rata (Spehnjak, 2001: 473). Potpisivanjem *Protokola* u konačnici nije

postignuto puno onoga što su obje strane pokušavale, ali je napravljen određeni napredak (Kajinić, 2013: 197). Riječ je bila o sporazumu kojeg su potpisale dvije suverene strane, imao je međunarodni karakter te je po svome značenju bio iznad postojećih jugoslavenskih državnih zakona i propisa o vjerskim zajednicama (Kajinić, 2013: 198). Otvorena je i mogućnost da Sveta Stolica reagira u slučaju nepoštivanja sporazuma, a s obzirom na činjenicu da je to sporazum između dvije suverene države, on podliježe i mogućnosti međunarodne pravosudne arbitraže (Kajinić, 2013: 198). Ono po čemu je *Protokol* iznimno značajan jest činjenica da se tim dokumentom izrijeком priznaje nadležnost Svete Stolice nad Katoličkom Crkvom u Jugoslaviji, što je prvo priznanje Pape kao vrhovnog poglavara Crkve na jugoslavenskim prostorima otkako su komunisti uspostavili svoju vlast (Kajinić, 2013: 199). Nadalje, s obzirom na novu međunarodnu poziciju Jugoslavije, vlasti si više nisu mogle dopustiti jednostrane akte, poput prekida diplomatskih odnosa 1952. godine, što bi u ovom trenutku zasigurno uzrokovalo nesagledivu štetu za međunarodni angažman Jugoslavije (Kajinić, 2013: 199). Nakon potpisivanja *Protokola* uslijedili su određeni, premda ne i odviše značajni, znaci popuštanja politike prema Crkvi. Od iste godine počinju se u trgovinama prodavati ploče s božićnim pjesmama, što je prethodno bilo nezamislivo (Goldstein, 2008: 514). Državno i partijsko vodstvo davalo je tih godina interne upute da se ne pravi problem onim radnicima koji za Božić ne dođu na posao (Goldstein, 2008: 514). To je ujedno bio i izravan poziv na kršenje zakonskih propisa (Radelić, 2006: 376). Vlasti su dozvolile Crkvi i da počne s izgradnjom prve crkve u Zagrebu poslije rata – današnje župe Uzvišenja Svetog Križa u zagrebačkom naselju Siget (Goldstein, 2008: 514). Objavljen je prvi cjeloviti prijevod *Biblije* na hrvatski jezik te je pokrenuta Kršćanska sadašnjost (Goldstein, 2008: 514). Najvidljiviji pomak bio je osjetan iz dopuštenja održavanja svjetskog Marijanskog kongresa u Mariji Bistrici i Mariološkog kongresa u Zagrebu u proljeće 1971., gdje je za njegovo normalno odvijanje i sudjelovanje oko 100 000 vjernika ipak bila potrebna suradnja Crkve i države (Radelić, 2006: 276). Međutim, valja istaknuti kako su uzroci sukoba između Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti ostali nepromijenjeni, a njihov je intenzitet tek oslabio s obzirom na konsolidaciju režima, koji je svoj položaj sada mogao sve više braniti uglavnom zakonskim sredstvima (Radelić, 2006: 378). Komunistički režim i dalje je nastojao neutralizirati politički utjecaj Crkve u zemlja, iako je *Protokol* nastojao iskoristiti kako bi uljepšao sliku o sebi na Zapadu (Akmadža, 2004: 502).

Kao jedinstveni dokument o odnosima Vatikana i neke komunističke zemlje, *Protokol* je izazvao različite reakcije (Spehnjak, 2001: 474). Državni su listovi prenosili službena

tumačenja vlasti koja je sporazum sa Svetom Stolicom nastojala prikazati kao veliki diplomatsko-politički uspjeh (Spehnjak, 2001: 484). Vlasti su nastojale objasniti kako država nije Katoličkoj Crkvi dala ništa više od onoga što joj je i ranije bilo zajamčeno zakonskim propisima, što je bilo važno zbog dojma dijela partijske javnosti koji je smatrao kako je država „više dala negoli dobila“ (Spehnjak, 2001: 476). *Vjesnik u srijedu* je u siječnju 1967. godine kritizirao što je dopušteno da se ploče s božićnim pjesmama „gromoglasno vrte“ u zagrebačkom prolazu Oktogon, iako je prije toga pozvao na snošljivost prema religijskim osjećajima „nekih građana“ (Spehnjak, 2001: 478). Pripadnici drugih vjerskih zajednica, posebno Srpske pravoslavne Crkve, smatrali su kako se *Protokolom* nekatoličke vjerske zajednice stavljaju u drugorazredni položaj (Spehnjak, 2001: 482). Kako bi ublažile nezadovoljstvo Srpske pravoslavne Crkve, vlasti su odlučile pojačati joj financijsku i drugu pomoć (Akmadža, 2004: 500).

Sa strane Katoličke Crkve također su postojale određene sumnje i skepse prema *Protokolu. Glas Koncila*, što će biti detaljnije obrazloženo u nastavku, isprva je odbijao izraziti vlastita stajališta o potpisivanju *Protokola*, te je prenosio samo tekstove vatikanskog lista *L'Osservatore Romano*, što se u partijskoj javnosti tumačilo kao posljedica nezadovoljstva određenih dijelova Katoličke Crkve postignutim sporazumom (Spehnjak, 2001: 482). Svoje sumnje prema *Protokolu* uoči njegova potpisivanja izrazio je u pismu papi Pavlu VI., datiranom 25. svibnja 1966., kardinal i zagrebački nadbiskup Franjo Šeper. Kardinal Šeper je izrazio bojazan da će svećenstvo i vjernici u Hrvatskoj sa skepsom gledati na potpisivanje *Protokola* zbog brojnih stavaka koje su nametnule jugoslavenske vlasti koje su potpuno politički motivirane i ne donose nikakve konkretne mjere (Kajinić, 2013: 193). Šeper je upozoravao da će jugoslavenske vlasti poštivati samo one točke sporazuma koje će njima odgovarati te je naveo nekoliko nedavnih primjera neadekvatnog ponašanja vlasti i nasilja koji su se odvijali nakon zaključivanja pregovora (Kajinić, 2013: 194). U nastavku je Šeper pitao može li se privremeno odgoditi potpisivanje *Protokola* sve dok se ne dobije dokaz o dobrim namjerama vlasti, a ako bi do toga došlo, zagrebački je nadbiskup predlagao da se njegov tekst ne objavljuje jer će biti izvrnut komunističkoj propagandi, što bi moglo imati negativan učinak među klerom i vjericima (Kajinić, 2013: 194). Međutim, Šeper nije bio protivnik uspostave diplomatskih odnosa, već je taj korak stavljao čak i ispred potpisivanja *Protokola*, predlažući da se nakon obnove odnosa pošalje apostolski delegat i nastave pregovori (Kajinić, 2013: 194). Šeper je u razgovoru s novoimenovanim izaslanikom jugoslavenske vlade pri Svetoj Stolici Vjekoslavom Cvrlijom u rujnu 1966. rekao kako je bilo

biskupa koji su namjeravali poslati prosvjedna pisma glede potpisivanja *Protokola*, ali su se svi povukli nakon papine odluke i intervencija zagrebačkog nadbiskupa (Akmadža, 2004: 500). O otporima unutar same Crkve kardinal Casaroli (2001: 362) svjedoči da se u nekim situacijama „napetost gotovo mogla opipati, i to upravo s nekim predstavnicima one Crkve kojoj se htjelo pomoći s toliko dobre volje i ne bez žrtava“. Casaroli (2001: 362) u nastavku sažima čitav proces pregovora i potpisivanja *Protokola* sljedećim riječima:

„Tako je završavalo jedno, ne kratko i lagano, poglavlje moga djelovanja u službi Svete Stolice: prilično mučno, no kako će pokazati budućnost, nije bilo bez plodova“.

Najvažniji događaj u odnosima Svete Stolice i SFRJ bila je uspostava diplomatskih odnosa na razni veleposlanika 15. kolovoza 1970. godine (Cvrlje, 1992: 122). Tijekom prethodne četiri godine dvije su strane održavale odnose na razini vladinih izaslanika, a razvojem bilateralnih odnosa razmijenjeni su veleposlanici (Cvrlje, 1992: 122). U ovoj se fazi i *Glas Koncila* počinje snažnije otvarati prema procesu, donoseći na svojim stranicama više priloga o tematici te duži tekst Tomislava Šagija Bunića koji je u listu izašao u dva nastavka i koji je detaljno tumačio značaj obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ.¹⁷ Kardinal Casaroli tada je uspostavu diplomatskih odnosa ocijenio kao sredstvo za nastavak dijaloga (Cvrlje, 1992: 122). Uspostava punih diplomatskih odnosa bila je preduvjet i za državnički posjet Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. Titov posjet u ožujku 1971. bio je prvi službeni posjet čelnika jedne socijalističke države Papi i Vatikanu. Prije toga su papu posjetili visoki rukovodioci SSSR-a, ali ne u službenom svojstvu (Cvrlje, 1992: 125). Posjet je izazvao pozitivne reakcije. Talijanski demokršćanski list *Il Popolo* zapisao je:

„To što je Tito prvi šef socijalističke države kojega Papa prima u službeni posjet pokazuje da postoje mnogi ciljevi zajednički cijelom čovječanstvu i da se za mirom i koegzistencijom može težiti i sa suprotnih obala“ (citirano prema: Cvrlje, 1992: 125).

No slom Hrvatskog proljeća krajem 1971. i pojačana represija nad brojnim javnim djelatnicima u Hrvatskoj, uključujući i brojne sudske procese protiv medija i novinara te ponovno pogoršanje odnosa između države i Katoličke Crkve (Mikić, 2019: 185), pokazat će opravdanost suzdržanosti, sumnji i skepsi dijelova Crkve u Hrvatskoj prema procesu obnove diplomatskih odnosa kao okvira za normalizaciju odnosa s jugoslavenskim komunističkim vlastima. Kada je riječ o *Glasi Koncila*, na kraju ovog poglavlja još valja istaknuti kako je epilog politike pojačavanja represije u trenutku ugroženosti jednopartijskog monopola, o kojoj govori Ivo Banac, došao netom nakon razdoblja koje promatra ovo istraživanje. Naime, nakon gušenja Hrvatskog proljeća 1972. godine, zaplijenjen je broj 21 *Glasa Koncila* (od 22.

¹⁷ *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 3 i 4; *Glas Koncila*, br. 18., 13. rujna 1970., str. 3 i 4.

listopada 1972.) zbog navodnog uznemiravanja javnosti. Autor reportaže o svetom prkosu mučenika Poliona, Živko Kustić, osuđen je na pola godine zatvora, uvjetno na dvije godine te na godinu dana zabrane javnog nastupanja (Miklenić, 2013: 216). Godine 1973. sudski je zaplijenjen broj 7 *Glasa Koncila* zbog navodnog remećenja dobrih odnosa sa Čehoslovačkom te broj 12 zbog činjenja istog u slučaju Rumunjske (Miklenić, 2013: 216).

6. Rezultati istraživanja

„Borba za slobodu Crkve, ona ista koja je i bez crkvenog tiska trajala u poratnim desetljećima, borba da Crkva ne postane ponovno sluškinja države, borba da svećenstvo ne postane više ili manje dobro plaćena i samozadovoljna profesija, borba da taj kler bude sluga svoga naroda, a ne privjesak vladajuće klase – sve to što se u Srednjoj Americi može zvati revolucionarnim ili drugovatikansko-koncilskim – to je ovdje bilo postrevolucionarno, tj. stepinčevsko“ (don Živko Kustić, citirano prema: Banac, 2013: 117).

U ovom su poglavlju predstavljene rezultati kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja provedene na člancima (dvo)tjednika *Glas Koncila* koji su se tijekom procesa obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ bavili tom problematikom. Zbog opsega ovog rada u kvalitativnom dijelu analize iz uzorka koji su u kvantitativnoj analizi činila 54 članka izostavljeni su prilozi koji prema vrsti pripadaju kategoriji „deskriptivnog novinarstva“ (Sapunar, 1995: 85). Nadalje, s obzirom da u medijskoj praksi upravo te vrste donose objektivnu i šturu informaciju te ne trpe iznošenje stava autora, u njima nije bilo moguće ispitati istraživačke hipoteze prikupljanjem podataka koji već nisu prikupljeni kvantitativnom analizom.

6.1. Metodologija, istraživačke metode i uzorak istraživanja

Kako je pojašnjeno u prethodnim poglavljima, tijekom navedenog razdoblja socijalistička Jugoslavija prolazila je kroz reformsku fazu, koja se u većini hrvatske historiografije označava i s pojmom liberalizacije (u smislu procesa, a ne sadržaja reformi) (Mihaljević, 2016: 35). No taj proces nije učinio Hrvatsku i ostatak Jugoslavije zemljom liberalno-gradanskog poretka, kao što niti u medijskoj sferi tijekom toga razdoblja nije uspostavljena puna sloboda medija (Mikić, 2019: 184). Kada je riječ o navedenoj liberalizaciji Jugoslavije šezdesetih godina 20. stoljeća, ovo istraživanje prihvaća paradigmu prelaska iz „totalitarizma visokog intenziteta“ u „totalitarizam niskog intenziteta“, koju na primjeru odnosa vlasti prema pojedincu u tom razdoblju u svome radu detaljnije razrađuje Josip Mihaljević (2016). Navedena je problematika važna jer daje uvid u političke okolnosti u kojima je djelovao i pisao *Glas Koncila*. U uvjetima političke i medijske neslobode, o čemu je također prethodno bilo riječi, *Glas Koncila* trebao je u svojim priložima razvijati različite specifične oblike komunikacije kako bi zaobišao potencijalne represivne mjere komunističkih

vlasti – „metoda svete vodice“, rubrika *Pisma seoskog župnika* i tekstovi Smiljane Rendić (Miklenić, 2012: 162-165), neki su od primjera navedene teze.

Pisanje *Glasa Koncila* o problematici obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ u razdoblju između 1966. i 1971. godine u sebi je također sadržavalo različite elemente nestandardne medijske komunikacije. List je svoj stav o procesu obnove diplomatskih odnosa, o kojem govore i istraživačke hipoteze u ovom radu, izražavao na različite načine „između redaka“. Takav je predmet istraživanja zahtijevao upotrebu kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda. Kvantitativna metodologija nudi veći stupanj objektivnosti i točnosti rezultata te se njome dolazi do sažetih podataka koji podržavaju poopćavanje o fenomenu koji se proučava (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 18). Kvantitativna metodologija također omogućava sažimanje velikog broja informacija i potiče usporedbe među kategorijama i kroz vrijeme (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 18). Njome se može objasniti prisutnost i frekvencije određenih pojava, prirodu problema, stavove i mišljenja, otkriti pravilnosti i oblikovati teorije (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 17). No nedostaci kvantitativnog pristupa leže u činjenici da se takvim metodama prikupljaju podatci užeg obuhvata koji ponekad mogu biti i površni (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 17). Također, rezultati su ograničeni budući da uglavnom nude numeričke opise, a ne detaljna obrazloženja, čime nude šturi prikaz ljudske percepcije (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 18). Isključivo kvantitativna metodologija u ovom je istraživanju također mogla zaobići neke važne aspekte koje se nastoji ispitati. Kvalitativna je metodologija, pak, po svojoj logici i prirodi otvorena i svrha joj je dublji uvid i razumijevanje istraživanog problema (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 17). Cilj kvalitativnih istraživanja je analiza i interpretacija različitih nenumeričkih podataka na temelju kojih se nastoje izvući određene poruke i smisao (Mejovšek, 2008: 161). Zaključci kvalitativnih istraživanja izvode se na osnovi analize kategorija, koja se temelji na logici istraživača (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 18). Također, kvalitativna metodologija je u analizi podataka orijentirana na jedinstvene slučajeve (jedinice analize) te je osjetljiva na kontekst istraživanja jer se rezultati smještaju u društveni, povijesni i vremenski kontekst (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 20), što je od velikog značenja kada je riječ o ovom istraživanju. Kombiniranjem pristupa i metoda, koje će biti korišteno i u ovom radu, moguće je ostvariti bogatija i vjerodostojnija istraživanja (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 22-23). Prilagođavanje u načinu prikupljanja podataka ili korištenju različitih izvora podataka

predstavlja kreativno i pragmatično ponašanje sve dok se istraživač pridržava pravila svakog pojedinog istraživačkog pristupa (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 25).

U ovom radu kao temeljne metode istraživanja koriste se kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja. Analiza sadržaja ubraja se u metode prikupljanja primarnih podataka. Metodom se prikupljaju podatci iz informacijskog materijala i tekstova općenito, a osobito je razvijena u području analize masovne komunikacije (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 91). Uz pomoć nje može se analizirati verbalna i neverbalna komunikacija (Vujević, 2006: 153), što je s obzirom na prethodno opisane okolnosti u kojima je djelovao *Glas Koncila* također važno za ovo istraživanje. Analizom sadržaja poruke moguće je spoznati obilježja pošiljatelja i primatelja poruke, kao i učinke poduzetih akcija (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 92). Na osnovu sadržaja, što je važno za ovo istraživanje, mogu se donijeti zaključci o obilježjima autora, redakcija i izdavačkih kuća (Vujević, 2006: 153). Kvalitativnom (nefrekvencijskom) analizom sadržaja otkriva se i bilježi određeni sadržaj te se analiziraju obilježja toga sadržaja – analizom se odgovora na pitanja „što?“ i „kako?“ (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 92). Kvantitativna (frekvencijska) analiza sadržaja osim utvrđivanja nazočnosti i obilježja nekog sadržaja kvantitativno iskazuje frekvenciju i obujam izrečenog sadržaja – analiza odgovara na pitanja „što?“, „kako?“ i „koliko?“ (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010: 92).

Uzorak analize sadržaja u ovom je istraživanju određen vremenskim razdobljem tijekom kojega je trajao proces ponovne uspostave diplomatskih odnosa između Svete Stolice i socijalističke Jugoslavije. Riječ je o namjernom uzorku koji je izabran sukladno svrsi istraživanja (Milas, 2009: 412). Početak procesa predstavlja potpisivanje *Protokola o razgovorima predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ* 25. lipnja 1966. godine, čime je ujedno i javno obznanjen proces pregovora koji je daleko od javnosti prethodio potpisivanju toga dokumenta i trajao više mjeseci (Spehnjak, 2001: 474). Premda je uredništvo *Glasa Koncila* vjerojatno imalo informacije o kontaktima između predstavnika jugoslavenskih vlasti i Svete Stolice, koji su ostvareni od početaka 1960-ih, list izuzev dvije vijesti tijekom toga razdoblja nije donosio priloge o procesu pregovora o normalizaciji odnosa (Mikić, 2016: 239-240). Stoga uzorak analiziran ovim istraživanjem obuhvaća razdoblje između službenog potpisivanja *Protokola* 25. lipnja 1966. i posjeta Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. 29. ožujka 1971. godine. Sukladno takvom određenju prvi broj *Glasa Koncila* koji je obrađen analizom sadržaja jest broj 13 za 1966. godine koji je objavljen 3. srpnja 1966, dok je analiza zaključena s brojem 9 za 1971. godinu, objavljenim 2. svibnja 1971. godine. Potonja je

granica određena s obzirom na tadašnju učestalost izlaženja *Glasa Koncila* – list izlazi kao dvotjednik, pa je sukladno tomu uzorkom trebalo obuhvatiti njegovo neposredno izvještavanje o susretu Tita i Pavla VI. (izvještaj o susretu list donosi u broju 7 objavljenom 4. travnja 1971.) te reakcije samog *Glasa Koncila*, kao i drugih medija, na čije se reakcije *Glas Koncila* osvrtao kroz iduća dva broja (brojeve 8 i 9, objavljene 18. travnja i 2. svibnja 1971. godine). Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 119 brojeva *Glasa Koncila*.

Jedinica analize je novinski prilog *Glasa Koncila* koji svojim tekstom i grafičkom opremom tematizira proces obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije između konca lipnja 1966., zaključno s krajem travnja 1971. godine. *Glas Koncila* objavio je tijekom toga razdoblja ukupno 54 takva priloga, koji čine uzorak obrađen ovim istraživanjem. Kada je riječ o međusobnom vrednovanju jedinica analize, u ovom je istraživanju korišten pristup Viktorije Car i Marina Bukvića (2013: 72) koji jedinice analize u kvantitativnoj analizi vrednuju jednako bez obzira što su one različite duljine. Kako napominju autori (2013: 72) takav bi se pristup mogao smatrati neodgovarajućim u slučaju izostanka kvalitativne analize, koja također nije izostavljena i u ovom radu.

Podatci prikupljeni kvantitativnom analizom sadržaja obrađeni su pomoću programa za statističku obradu podataka SPSS-a.

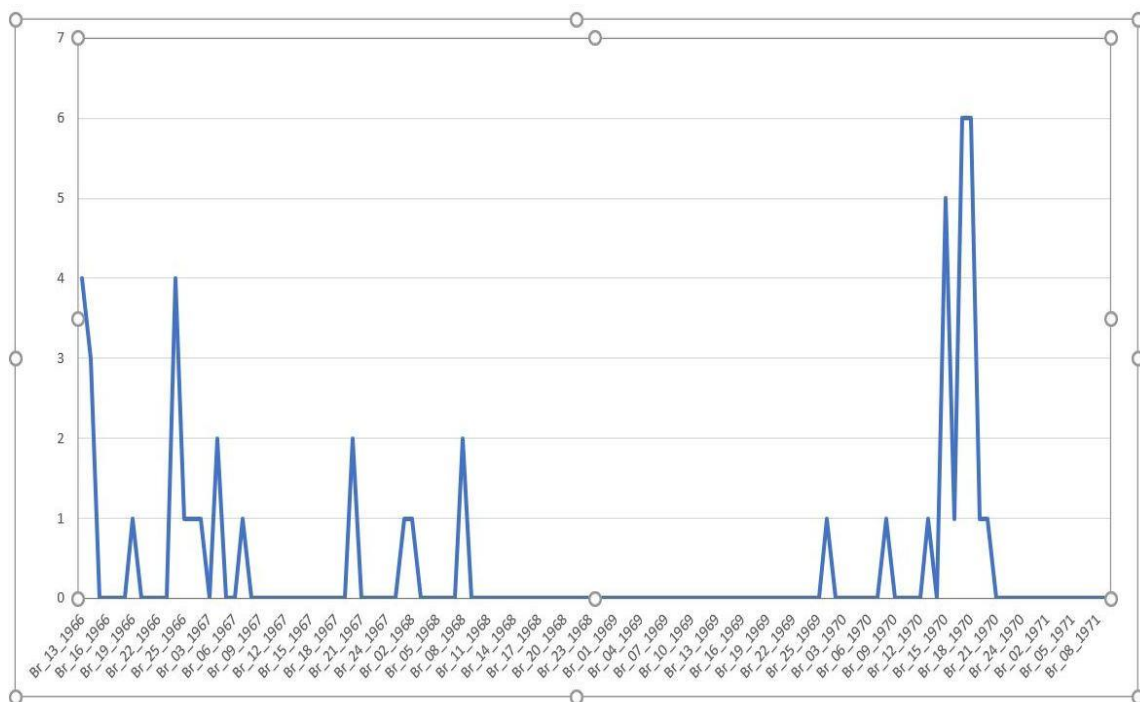
6.2. Prikaz rezultata kvantitativne analize sadržaja

6.2.1. Dinamika objavljivanja priloga o obnovi diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ

Uredništvo *Glasa Koncila* vjerojatno je imalo informacije o kontaktima između predstavnika jugoslavenskih vlasti i Svete Stolice, koji su ostvareni još od početka 1960-ih godina (Mikić, 2016: 239). No na stranicama lista se prije samog potpisivanja *Protokola* o navedenim kontaktima između Vatikana i jugoslavenskih vlasti rijetko pojavljuju prilogi. List je javio kako je papa Pavao VI. uručio odlikovanje jugoslavenskom ambasadoru u Italiji Ivi Vejvodi 1964. godine, a u siječnju 1965. prenio je vijest agencije Tanjug o boravku predstavnika Svete Stolice Agostina Casarolija u Beogradu, gdje je vodio „preliminarne razgovore o sređivanju odnosa između SFRJ i Vatikana“ (Mikić, 2016: 240). List je temu

nešto snažnije aktualizirao prenoseći vijesti o sličnim procesima dijaloga između predstavnika Svete Stolice i komunističkih vlasti u istočno-europskim zemljama (Mikić, 2016: 240).

Suzdržani pristup nastavljen je i nakon službenog potpisivanja *Protokola* 25. lipnja 1966. godine, što pokazuje i Graf 1. Anto Mikić (2016: 241) početnu suzdržanost *Glasa Koncila* interpretira u svjetlu rezerviranosti koju je prema samom događaju dijelio i dio crkvenih vlasti u Hrvatskoj i Jugoslaviji, strahujući da će jugoslavenske vlasti izigrati Svetu Stolicu jer *Protokol* sadržajno nije donio nikakva nova prava Crkvi, niti jamstva da će ustavna i zakonska prava vjernika biti dosljednije poštovana. Tome treba pridodati kako je potpisivanje *Protokola* obavljeno usred raspleta afere Ranković, između sjednice Izvršnog komiteta SKJ (16. lipnja 1966.) na kojoj je imenovana partijska komisija koja je trebala ispitati optužbe protiv Rankovića i šefova Udbe glede zloporabe i prisvajanja vlasti, i plenarne sjednice CK SKJ koja se održavala 1. i 2. srpnja 1966. (Brijunski plenum) na kojoj je Ranković politički osuđen (Banac, 2013: 121). Popuštanje političkog pritiska nakon njegova odlaska s političke pozornice tek se trebalo manifestirati. *Glas Koncila* je tijekom 1966. godine objavio ukupno deset priloga na tu tematiku. Iduće godine list je objavio sedam, a 1968. tek četiri priloga. Godine 1969. *Glas Koncila* nije objavio niti jedan prilog o tematici obnove odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije. No otvaranje prema procesu osjetno je snažnije 1970. godine, kada je objavljeno 27 priloga o toj tematici, što predstavlja polovinu ukupnog broja priloga tijekom razdoblja koje obuhvaća ovo naše istraživanje, dok je od toga njih 18 objavljeno uz ili nakon same uspostave punih diplomatskih odnosa. Iduće 1971. godine, do početka svibnja, *Glas Koncila* objavio je šest priloga o promatranj oj tematici. Ovdje treba dodati kako u razdoblju 1970. i 1971. *Glas Koncila* u odnosu na prethodna razdoblja donosi više priloga (devet u odnosu na četiri u razdoblju od 1966. do 1970.) iz kategorije analitičkog novinarstva, koji za razliku od golog opisa događaja i stvari, daju ocjenu i subjektivna stajališta (Sapunar, 1995: 85). Prema tome, list je u tom razdoblju otvorenije iskazivao svoj stav prema procesu obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ kao okviru za normalizaciju odnosa Crkve i državnih vlasti, što je, pak, bilo važno i u kontekstu testiranja prve hipoteze u radu. Također, na širem je političkom planu to razdoblje bilo doba vrhunca Hrvatskog proljeća, „dramatičan trenutak Hrvatske“ (Radelić, 2006: 434-450). No, valja dodati kako je *Glas Koncila* upravo početkom 1970. godine mogao osjetiti koje su granice procesa popuštanja pritiska, kada je broj 4 sudski zaplijenjen zbog prenošenja teksta o kardinalu Alojziju Stepincu, odnosno pušten u prodaju nakon što je iz njega uklonjena stranica na kojoj se nalazio sporni članak (Miklenić, 2013: 215).

Graf 1. Dinamika objavljivanja priloga o obnovi diplomatskih odnosa

N (priloga) = 54; N (brojevi Glasa Koncila) = 122

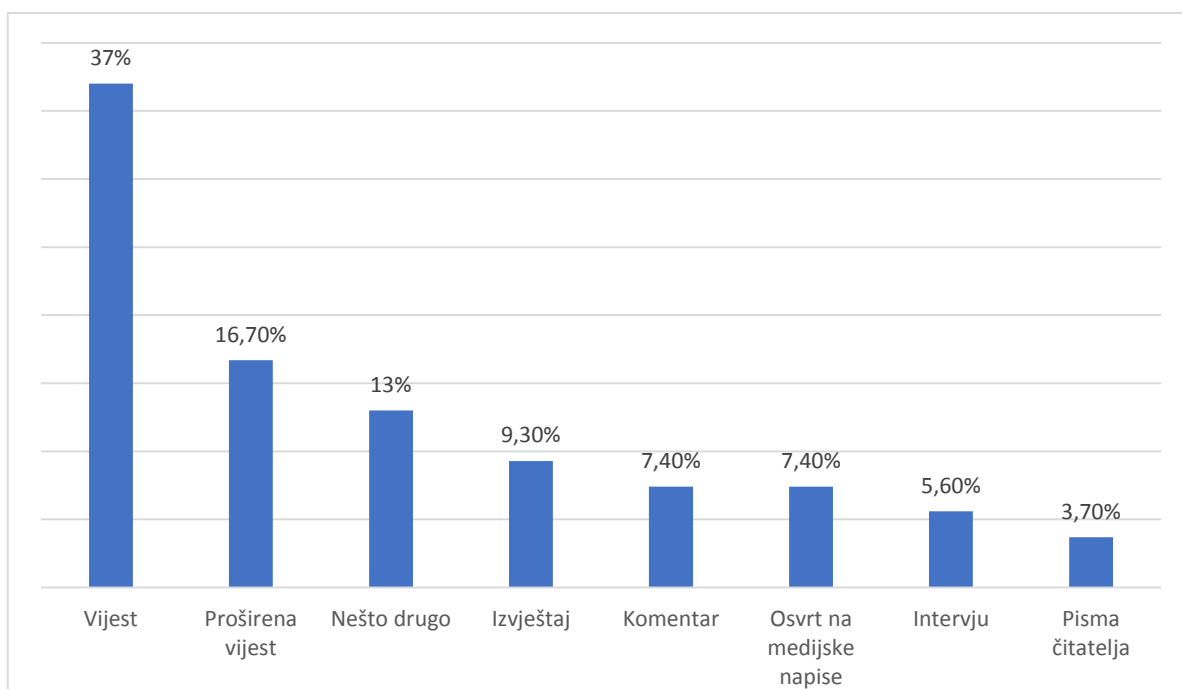
6.2.2. Vrsta i učestalost pojavljivanja priloga o obnovi diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ

U određivanju vrsta novinskih priloga koje je *Glas Koncila* objavljivao o tematici obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ u razdoblju između 1966. i 1971. godine korištena je tipologija novinarskog izražavanja koju donosi Marko Sapunar (1995: 75-128).

Najčešće korištena vrsta priloga tijekom analiziranog razdoblja je vijest i proširena vijest.¹⁸ *Glas Koncila* objavio je o promatranoj tematici 20 standardnih vijesti koje donose odgovore na 5 W te devet proširenih vijesti. Ako tomu pribrojimo pet izvještaja, dolazimo do 34 priloga koji pripadaju kategoriji deskriptivnog novinarstva. Deskriptivni žanrovi donose goli opis događaja ili stvari (Sapunar, 1995: 85). Pripovijedanje gradi pripovjednu razinu „iznad“ događaja, tema i osoba koje opisuje, a takva se vrsta pripovjedne strukture često primjenjuje u „tvrđim“ vijestima koje se odnose na „ozbiljne“ teme (Sapunar, 1995: 76). Ovi žanrovi imaju, kako to opisuje Sapunar (1995: 84), „fotografsku ulogu da što vjernije oslikaju stanje stvari, događaje i ljude“ te zbog svojih značajki spadaju u red objektivnog ili čak,

¹⁸ Sapunar (1995: 79-80) kao podvrste razlikuje fleš ili blic vijest, standardnu vijest i proširenu vijest. Zbog relativno malog uzorka obuhvaćenog analizom ovo se istraživanje ograničilo na distinkciju između vijesti i proširene vijesti.

prema nekim poimanjima, neutralnog novinarstva (Sapunar, 1995: 84). Dakle, takve forme ne trpe iznošenje stava autora ili lista. No, u kontekstu ovog istraživanja, odabir ovih žanrova kao glavne forme izražavanja (čine 63 % ukupnog broja priloga) može govoriti i o tendenciji izbjegavanja iznošenja stava *Glasa Koncila* o procesu obnove diplomatskih odnosa kao okvira za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i komunističkih vlasti u Jugoslaviji. Dominantnost takve forme može, pak, govoriti i o suzdržanosti lista prema cjelokupnom procesu. Među novinskim vrstama iz kojih bi se mogao detektirati stav *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa u analiziranom uzorku javlja se komentar (četiri puta), osvrt (četiri puta – javlja se uvijek kao reakcija na napise o procesu obnove diplomatskih odnosa u jugoslavenskom tisku). U tom kontekstu ne treba izostaviti rubriku „Naši razgovori“ u kojoj su objavljivani odgovori na pisma čitatelja te priloge koji su u analizi uvršteni u kategoriju nešto drugo. Temom obnove diplomatskih odnosa bavila su se dva priloga u rubrici „Naši razgovori“, dok je u kategoriju teksta koji ne pripada niti jednoj klasičnoj novinskoj formi uvršteno sedam priloga. To je jedan tekst iz rubrike *Pisma seoskog župnika*, dva teksta teologa Tomislava Šagi-Bunića, dva priloga u kojima su objedinjeni komentari glavnih jugoslavenskih tiskovnih medija na neki od važnih događaja iz procesa obnove diplomatskih odnosa, dok je jedan od priloga bio sami tekst *Protokola* koji je *Glas Koncila* objavio u broju 14, objavljenom 17. srpnja 1966. godine.

Graf 2: Vrste priloga

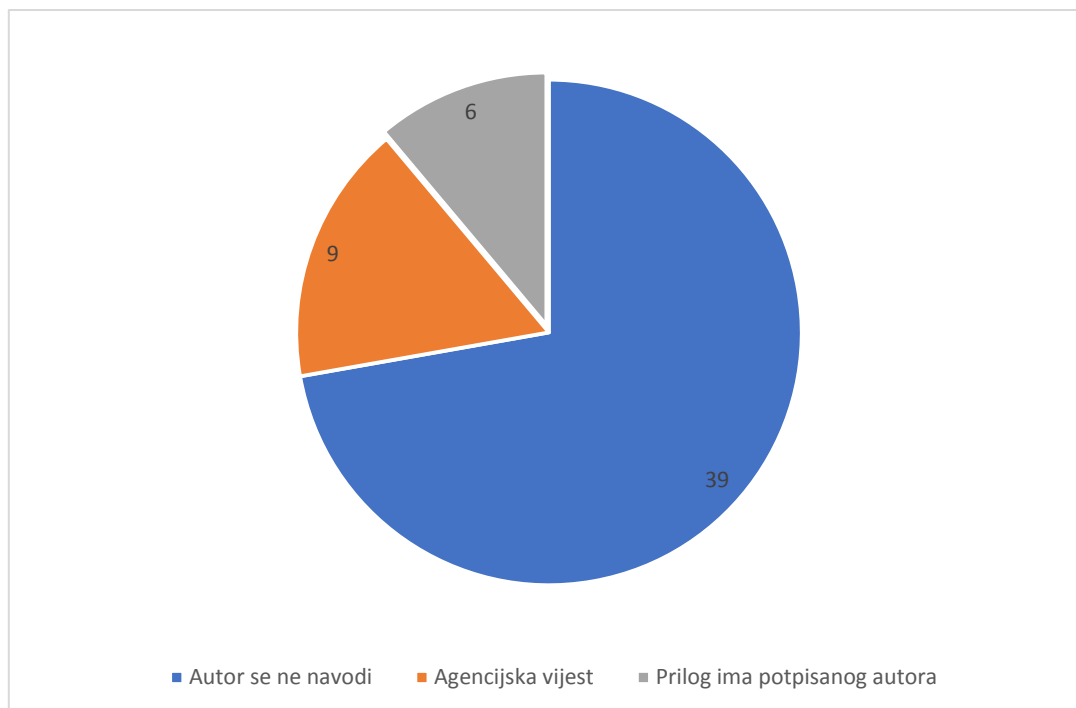
N (priloga) = 54

6.2.3. Autorstvo priloga

U analiziranom uzorku *Glas Koncila* donosio je velikom većinom nepotpisane priloge. Prilozi su, kako prikazuje Graf 3, potpisani tek u iznimnim slučajevima. Među potpisanim priložima koje potpisuje određena osoba imenom i prezimenom treba istaknuti komentar zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića uz susret Tita i Pavla VI.¹⁹ U kategoriju potpisanih priloga u analizi sadržaja uvršteni su i prilozi koji su potpisani inicijalima novinara (dva priloga: Ž. K. i S. R.) i pseudonimom (Don Jure u rubrici *Pisma seoskog župnika*). Kada se uzorak sagleda u cjelini znakovito je da među analiziranim priložima nema potpisanih novinara ili suradnika redakcije *Glasa Koncila* punim imenom i prezimenom. Jedine iznimke od toga pravila čine dva teksta teologa Tomislava Šagi-Bunića objavljeni u dva različita broja lista uz obnovu punih diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ.²⁰

¹⁹ *Glas Koncila*, br. 7, 4. travnja 1971., str. 2.

²⁰ *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1970., str. 3. i 4.; *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 3. i 4.

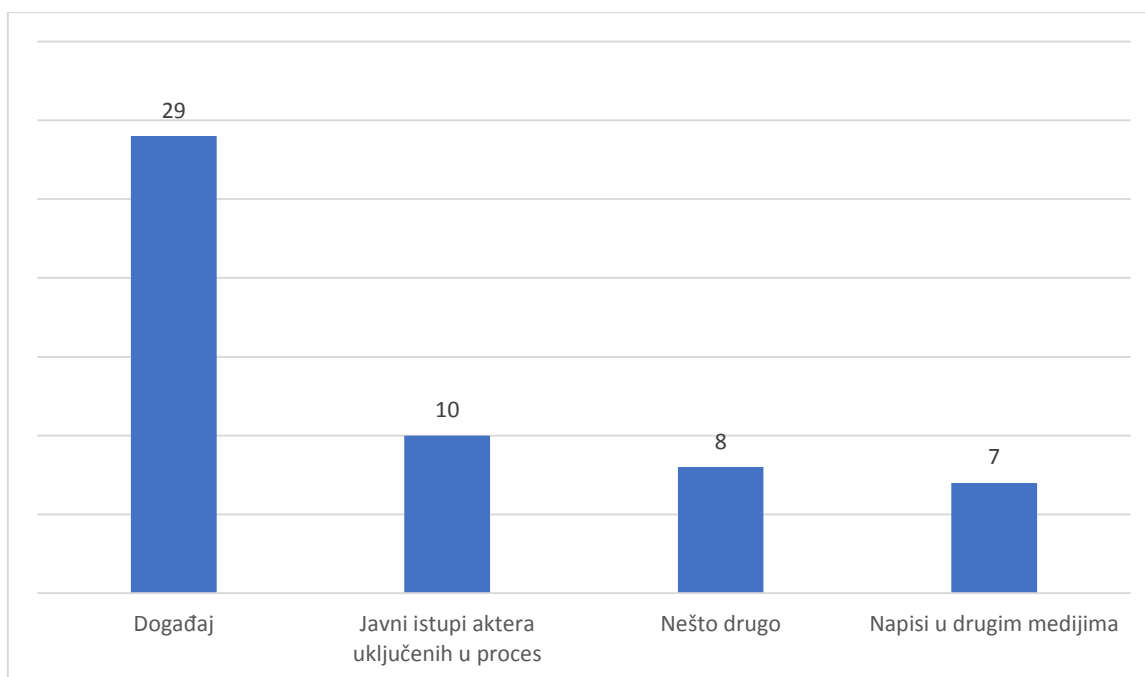

Graf 3: Autorstvo priloga

N = 54

6.2.4. Povod priloga i izjave koje donose prilozima

U analiziranom uzorku događaj je najdominantniji povod za objavljivanje priloga koji tematizira proces obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije. To su najčešće susreti aktera uključenih u proces – predstavnika Svete Stolice i Jugoslavije, premda se o samim susretima uglavnom donose šture informacije, o čemu će više riječi biti u nastavku. U osam slučajeva povod za donošenje priloga je najava određenog događaja – najava susreta predstavnika dviju strana, najava razmjene diplomatskih predstavnika ili najava posjeta. Drugi najučestaliji povod donošenju određenog priloga jest izjava nekog od aktera uključenog u proces. U određivanju koji su to akteri, u analizi sadržaja uzet je širi raspon – od vrha (političke) hijerarhije (na strani Crkve to je Papa, na strani Jugoslavije to je Josip Broz Tito) do medija, odnosno novinara koji su pratili te komentirali proces (to se odnosilo na vatikanski, jugoslavenski i ostatak tiska u inozemstvu). Rezultati su prilično ujednačeni – u tri slučaja povod pisanju priloga je izjava Pape, dok se u istom broju kao povod javlja javni istup nekog jugoslavenskog političara (ne uključujući državnih čelnika ili političkog vrha Jugoslavije). Među izjavama kao povodima za donošenje priloga prednjače osvrti ili komentari novinara jugoslavenskog tiska vezano za proces (četiri puta).

Graf 4: Povodi za donošenje priloga

N = 54

Osim izjava kao povod donošenju određenog teksta, u analiziranim priložima *Glas Koncila* prenosi i, rjeđe, interpretira izjave s događaja. U analiziranom uzorku *Glas Koncila* donosi ukupno 45 izjava. Ono što je važno istaknuti jest što se u analizi mogu uočiti određene znakovite korelacije. Ukoliko je prilog donosio dvije ili više izjava tada je u čestici 25. (vidi matricu priloženu na kraju rada) bilo moguće zabilježiti sljedeće kombinacije – 1. (Papa) i 3. (Državni poglavari), 1. (Papa) i 4. (Ostali političari: ministri, diplomati...) ili 3. (Državni čelnici) i 7. (vatikanski izaslanici). Kada se u određenom prilogu donosi ili interpretira izjava pripadnika katoličke hijerarhije u Hrvatskoj (nadbiskupa, biskupa...) ona dolazi isključivo u kombinaciji sa 1. (Papa) ili 6. (novinari jugoslavenskog tiska), a nikad uz 3. (Državni čelnici) ili 4. (Ostali političari). S jedne strane takve su kombinacije izjava u priložima očekivane s obzirom da je proces obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ podrazumijevao proces dijaloga između predstavnika Svete Stolice i Jugoslavije. No, s druge strane, dijalog na takvoj relaciji predstavljao je novost u odnosima Katoličke Crkve i Jugoslavije. Komunistički režim time je po prvi puta od svoga dolaska na vlast priznao ingerenciju Svete Stolice nad djelovanjem Katoličke Crkve na prostorima Jugoslavije (Kajinić, 2013:202). Stoga nije neopravdano ne otkloniti mogućnost da je *Glas Koncila*

donošenjem takve kombinacije izjava u svojim priložima čitateljima nastojao ukazati na tu (novu) dimenziju odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskog režima. U Tablici 1 prikazana je zastupljenost izjava pojedinih aktera uključenih u proces u analiziranom uzorku. Iz prethodnog izlaganja razvidno je kako je u ovom slučaju trebalo koristiti opciju više odgovora. Zbog toga je u tablici prikazan broj odgovora u analiziranom uzorku i pripadajući postotak slučajeva.

Tablica 1: Akteri čije izjave prilog interpretira (mogućnost više odgovora)

Akteri čije izjave prilog interpretira	N (broj odgovora)	Postotak slučajeva
Papa	16	64%
Državni čelnici	8	32%
Vatikanski diplomati	7	28%
Velikodostojnici Crkve u Jugoslaviji	5	20%
Ostali političari	5	20%
Novinari jugoslavenskog tiska	4	16%
Ukupno	45	180%

6.2.5. Tehnički aspekti analiziranih priloga

Ispitivanjem tehničkih aspekata promatranih priloga kvantitativnom analizom sadržaja nastojali su se obuhvatiti i neverbalni aspekti komunikacije *Glasa Koncila* koje je bilo važno analizirati s obzirom na testiranje druge istraživačke hipoteze u radu. Među tehničkim aspektima analizirani su grafička oprema priloga, odnos priloga i fotografije, duljina priloga, položaj priloga u listu.

U analizi grafičke opreme također je trebalo otvoriti mogućnost unosa više odgovora, zbog čega su podatci izraženi u broju odgovora i postotcima slučajeva. Podatci su prikazani u Tablici 2. U grafičkom opremanju priloga koji su se bavili tematikom obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ *Glas Koncila* zauzima šturi pristup. Velika većina priloga osim samog naslova i teksta ne donosi dodatnu grafičku opremu. Ukoliko donosi, tada najčešće donosi podnaslov. Jedini zabilježeni umetak donosio je kratku povijest diplomatskih odnosa monarhijske Jugoslavije i Svete Stolice.²¹ Cjelovit popis analiziranih elemenata grafičkog opremanja vidljiv je iz analitičke matrice priložena na kraju rada. U Tablicu 1, zbog specifičnosti koje su objašnjene u nastavku, nisu uneseni podatci vezani za fotografije.

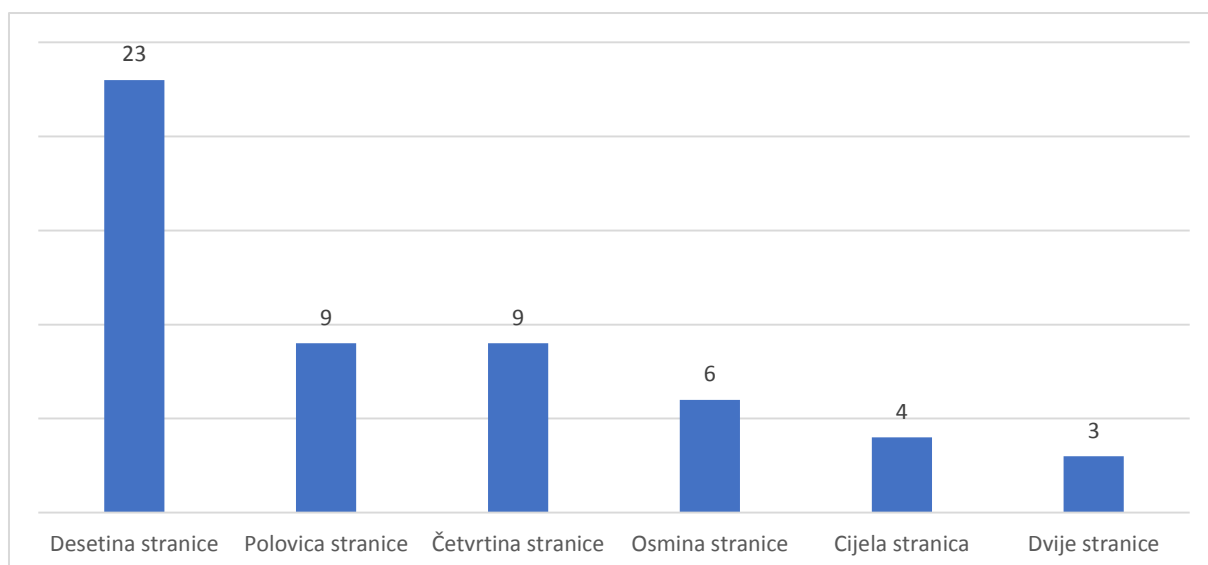
²¹ *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 1. i 3.

Tablica 2: Grafička oprema priloga (mogućnost više odgovora)

Grafička oprema priloga	N (broj odgovora)	Postotak slučajeva
Osim naslova i teksta, prilog ne donosi opremu	37	68,5%
Podnaslov	13	24,1%
Nadnaslov	7	13%
Umetak	1	1,9%
Ukupno	58	107,4%

Kada je riječ o fotografijama, u analiziranom uzorku *Glas Koncila* ih donosi iznimno rijetko. Tijekom analiziranog razdoblja list donosi ukupno osam fotografija, od čega ih je pet vezano uz po jedan prilog, dok u jednom slučaju jedan prilog donosi tri fotografije. Od ukupnih osam fotografije šest ih prikazuje stvarni događaj, dok su dvije ilustracija.

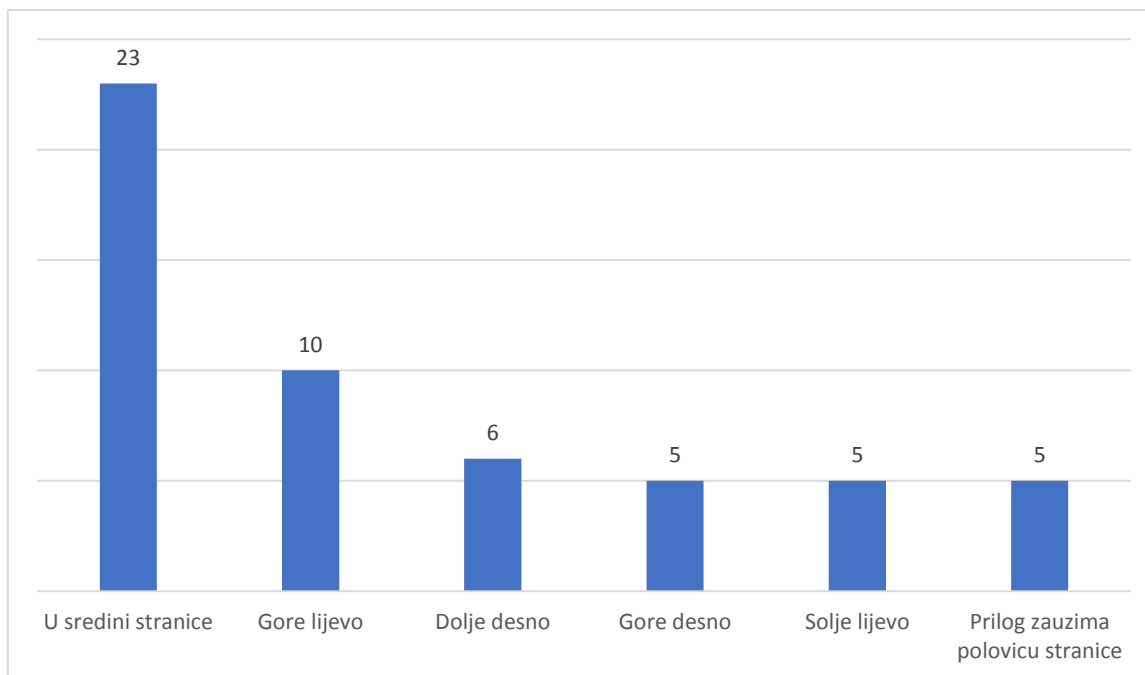
Rezultati analize duljine priloga očekivani su s obzirom na rezultate predstavljene u odjeljku 5.2.2. Dominantnost standardne vijesti ili, nešto rjeđe, proširene vijesti uvjetovala je raspodjelu koju prikazuje Graf 5. No, s obzirom da su tri su priloga zauzimala dvije stranice, četiri cijelu stranicu, a devet polovicu stranice (ukupno 15 takvih priloga), Graf 5 također pokazuje kako *Glas Koncila* unatoč suzdržanosti prema samom procesu, obnovu diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ ipak nije marginalizirao ili joj davao minorni značaj.

Graf 5: Duljina priloga

N = 54

Isto je vidljivo i iz položaj priloga na stranici, što pokazuje Graf 6. Naime, važnost pozicije određenog priloga treba tumačiti s obzirom na logiku čitanja latiničnog pisma – s lijeva na desno, odnosno od lijevog gornjeg kuta prema desnom gornjem kutu. Deset je priloga smješteno gore lijevo, što možemo navedenom logikom smatrati najistaknutijim mjestom na stranici, pet u gornjem desnom kutu, dok je 23 priloga smješteno u sredini stranice. Istaknuto mjesto također imaju prilogi koji zauzimaju polovicu stranice (njih pet). Dakle, ukupno 43 od 54 analizirana priloga smješteni su na manje ili više istaknutim dijelovima stranice. Tek je 11 priloga smješteno uz margine, u donjem lijevom ili donjem desnom kutu.

Graf 6: Položaj priloga na stranici

N = 54

Pozicija priloga unutar samog lista također govori o tome kako *Glas Koncila* nije umanjivao važnost procesa obnove diplomatskih odnosa. U ovom je slučaju također korištena mogućnost unosa više odgovora jer je jedan prilog mogao biti smješten u različitim dijelovima lista (primjerice na naslovnici i na 3. stranici). Podatci su prikazani u Tablici 3.

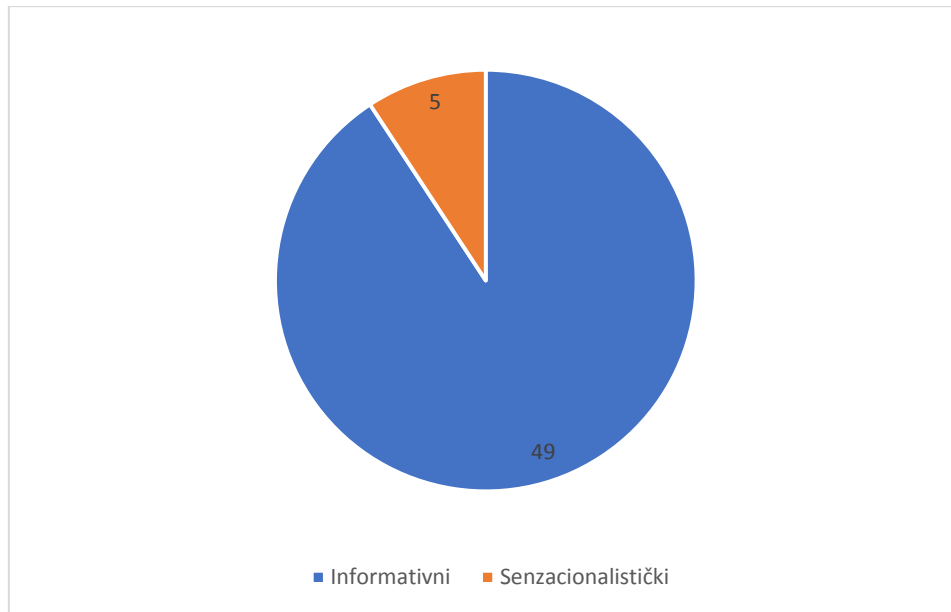
Tablica 3: Položaj priloga u listu (mogućnost više odgovora)

Položaj priloga u listu	N (broj odgovora)	Postotak slučajeva
Druga, treća ili četvrta stranica	42	77,8%
Naslovna stranica	8	14,8%
U sredini lista	8	14,8%
Negdje drugdje u listu	2	3,7%
Ukupno	60	111,1%

6.2.6. Pristup u obradi tematike

Za testiranje istraživačkih hipoteza od velikog je značaja bila analiza pristupa kojim je *Glas Koncila* obrađivao tematiku obnove diplomatskih odnosa. Prvi segment u koji je u tom smislu bio ishodišna točka predstavlja analiza naslova. *Glas Koncila* u pravilu koristi informativne naslove, dok se oni senzacionalistički, kako pokazuje Graf 7 pojavljuju u

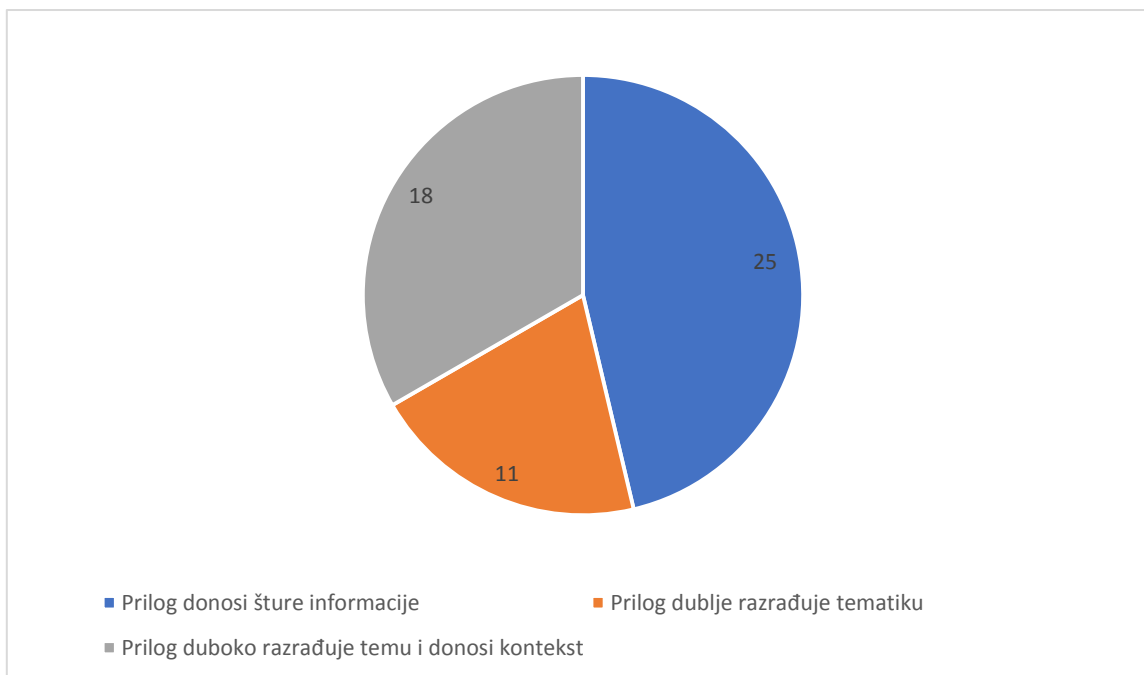
iznimnim slučajevima. Također, u analiziranom uzorku bilo je moguće učiniti jasnu distinkciju između informativnog i senzacionalističkog naslova, pri čemu nije bilo naslova kod kojih nije bilo moguće odrediti informativni ili senzacionalistički karakter.

Graf 7: Naslovi priloga

N = 54

Kvantitativna analiza sadržaja očekivano pokazuje kako je u analiziranom uzorku dominantan šturi pristup u obradi tematike, kao što je to, kako smo vidjeli u odjeljku 5.2.2., također bilo izraženo u velikoj zastupljenosti formi koje pripadaju deskriptivnom novinarstvu (vijest, proširena vijest i izvještaj). Kako bi se dobio ispravni uvid u način pristupa tematici obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ u podacima koje prikazuje Graf 8 treba razlikovati s jedne strane priloge koji donose šturu informacije i priloge koji (nešto) dublje razrađuju analiziranu tematiku (tu je riječ o priložima koji su u velikoj većini standardne vijesti i proširene vijesti) te priloge koji duboko razrađuju temu i analiziraju dublji kontekst (tu su pripadaju izvještaj i dvije analitičke forme koje su detektirane – komentar i osvrt). Stoga je odnos između šture i dubinske obrade problematike zapravo 36 na prema 18 priloga. To je značaj pokazatelj šturosti u pristupanju temi koja može interpretirati i kao posljedicu suzdržanosti *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ.

Graf 8: Pristup u obradi tematike obnove diplomatskih odnosa

N = 54

U prilogima koji tematiziraju proces obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ najizraženiji je pristup donošenja protokolarnih informacija o procesu. Primjerice, list uglavnom u kratkim vijestima opisuje koji su se akteri sastali, gdje, koliko je trajao susret, bez da se donose izjave sudionika susreta, moguće posljedice pregovora i slično, čime u tim prilogima vijest daje štire odgovore na standard 5 W. No važno je istaknuti značajnu pojavnost slučajeva afirmativnih argumenata koji govore u korist procesa obnove diplomatskog odnosa kao okvira za normalizaciju (18) te sedam slučajeva u kojima se govori afirmativno o akterima uključenim u proces. Ti podatci naime, unatoč gotovo jednakoj zastupljenosti slučajeva u kojima je moguće detektirati prepreke koje stoje na putu razvoja procesa (17), nameću važnu distinkciju koju treba razumjeti kada je riječ o pisanju *Glasa Koncila* o procesu obnove diplomatskih odnosa – razliku između otvoreno skeptične, čak i antagonističke pozicije te suzdržane pozicije. Ovi podatci ipak govore više u prilog suzdržane, a ne otvoreno skeptične pozicije *Glasa Koncila* prema procesu. Podatci su prikazani u Tablici 4. U ovom je slučaju također korištena mogućnost više odgovora. Dodatnu dimenziju pristupa tematici koja nije izražena u Tablici 4 jest činjenica da *Glas Koncila* u analiziranom prilogima u 24 slučaja kombinira donošenje informacija o tijeku procesa na relaciji predstavnici Svete Stolice i predstavnici Jugoslavije s informacijama koje govore o aktualnim i prethodnim politikama jugoslavenskih vlasti prema Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj. U kategoriju nešto

drugo u analizi su uvrštena posebna objašnjenja koja se mogu pronaći u prilogima, poput objašnjenja jugoslavenskog tiska kako Crkva tumači *Protokol* ili kako Crkvena strana posebno tumači novu dinamiku u odnosima Katoličke Crkve i državnih vlasti (primjerice, razlikovanje između „konstantinizma“ i promjena koje u vatikansku diplomaciju unosi Drugi vatikanski koncil, o čemu je više riječi u kvalitativnom dijelu analize).

Tablica 4: Problematika koja je u fokusu priloga

Problematika koja je u fokusu	N (broj odgovora)	Postotak slučajeva
Prilog donosi odgovor na 5W ili ga blago proširuje (protokolarnе informacije)	27	50%
Prilog iznosi koristi procesa za vjernike	18	33,3%
Prilog iznosi prepreke	17	31,5%
Nešto drugo	8	14,8%
Prilog govori afirmativno o akterima procesa	7	14,8%
Ukupno	77	142,6%

Kada je riječ o prethodno spomenutim prilogima u kojima se ističu prepreke u procesu obnove diplomatskih odnosa i normalizacije, valja istaknuti kako *Glas Koncila* ističe više različitih vrsta prepreka. Rezultati su prikazani u Tablici 5. U 17 takvih priloga pojavljuje se ukupno 28 tvrdnji koje se mogu okarakterizirati kao prepreka u procesu normalizacije odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskog režima. Očekivano, u ovoj je skupini izostao izravni govor o represivnoj politici komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi iz prošlosti. Naime, kako pojašnjava sadašnji glavni urednik *Glasa Koncila* Ivan Miklenić (2013:40), list se i u drugim osjetljivim temama, poput ateizacije društva, režimu suprotstavljao izbjegavajući „frontalni sudar“. U skladu s time, kada je riječ o obnovi diplomatskih odnosa, u analiziranim prilogima *Glas Koncila* među preprekama procesu najčešće neizravno, „između redaka“, progovara o represivnoj politici iz prošlosti, ostavljajući čitatelju da sam dovrši zaključak ili, u nešto izravnijoj varijanti, koristi formulacije poput „prošlost koju ne možemo zaboraviti“, o čemu će više biti rečeno u kvalitativnoj analizi. U uzorku se među preprekama 11 puta tematizira

aktualne nepravde u politici prema Crkvi i vjernicima, poput drugorazredne uloge vjernika u javnom životu, onemogućavanja slobodnog ispovijedanja vjere i slično.²²

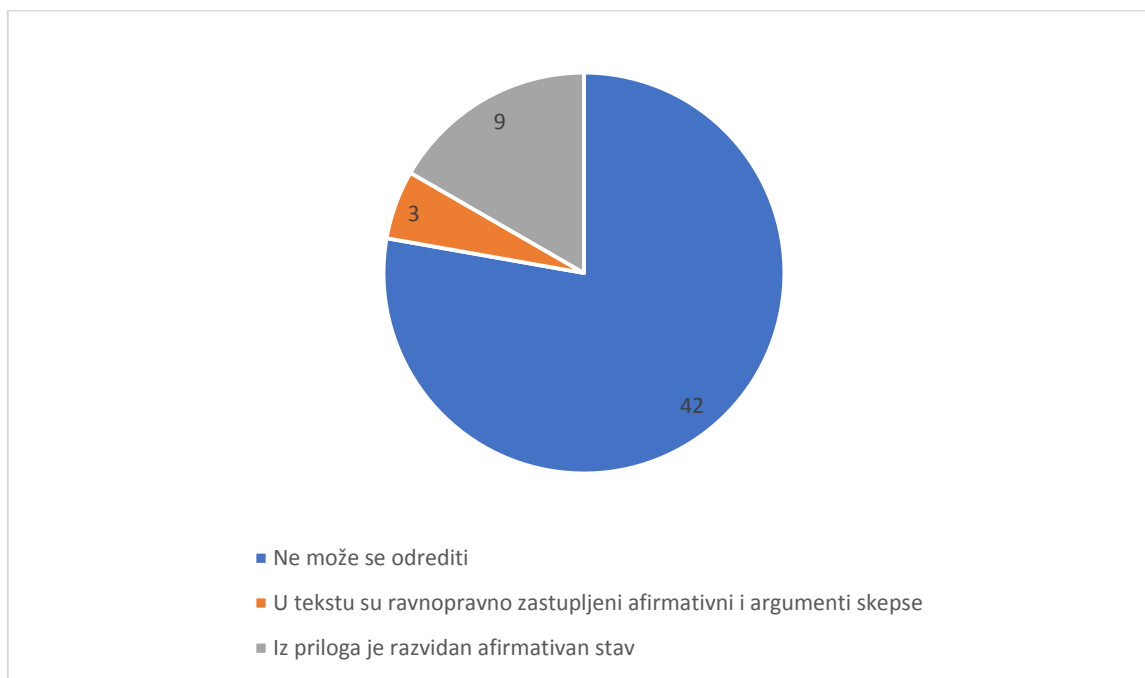
Tablica 5: Prepreke u procesu koje ističu prilozi

Prepreke koje u procesu ističu prilozi	N (broj odgovora)	Postotak slučajeva
Neizravni govor o represiji iz prošlosti	13	76,5%
Aktualna represivna politika prema Crkvi	11	64,7%
Nešto drugo	4	23,5%
Ukupno	28	164,7%

Posljednji dio analize pisanja *Glasa Koncila* u kontekstu načina kako prilozi obrađuju tematiku bilo je utvrđivanje stava koji proizlazi iz cjelokupnog priloga. Te podatke prikazuje Graf 9. U velikoj većini priloga nije moguće nedvosmisleno odrediti stav *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ kao okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Ovdje treba naglasiti kako Iz ovi podatci najjasnije pokazuju suzdržan stav lista prema procesu. U ovom je dijelu trebalo obratiti pažnju i na sadržaje koji se u pisanju lista nisu manifestirali. Naime, u analizi sadržaja ponekad se upravo uz pomoć sadržaja koji se rijetko ili uopće ne pojavljuju mogu dobiti važne spoznaje o analiziranom sadržaju (Vujević, 2006: 156). U našem slučaju to je izostanak otvoreno skeptičnog stava prema procesu koji se nije mogao iščitati iz niti jednog priloga. Taj podatak govori u prilog prethodno iznesenoj tvrdnji kako u pisanju *Glasa Koncila* o procesu obnove

²² Isticanje prepreka, uz općenito suzdržani pristup prema procesu obnove diplomatskih odnosa, komunističkim je vlastima predstavljalo prijepor, koji je svoj odjek dobio čak i na stranicama *Glasa Koncila*. List je u prosincu 1967. objavio razgovor sa Zlatkom Fridom, nekadašnjim predsjednikom Komisije za vjerska pitanja, koji je tada bio u funkciji stručnog suradnika Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske. Frid u razgovoru idućim riječima karakterizira pisanje *Glasa Koncila*: „Prije svega Vaš list propagirao je stavove koji smjeraju za presizavanje crkve van njene vjerske aktivnosti (...). U vašim novinama osjeća se otpor i vrlo rezervirano prihvaćanje novog duha u Katoličkoj crkvi, tako da je vaša redakcija po stavovima koji su prezentirani na stranicama vašeg lista bliže onim snagama u krilu Katoličke crkve koje stoje na „tradicionalističkim“ pozicijama. U dosta napisa sakupljeni su „dokazi“ o obespravljenu i prikraćivanju crkve, u kojima se generaliziraju pojedini slučajevi, a ne ide se za objektivnim prikazivanjem stvari, pa vaše pisanje ne odražava stepen dostignutih odnosa između Crkve i države, niti stvarni položaj Katoličke Crkve u našoj zemlji. Da budem konkretan: trebalo je proći dosta vremena dok je Vaš list počeo pisati o Protokolu potpisanom između Sv. Stolice i SFRJ, što sigurno nije pomoglo objektivnom informiranju vaših čitalaca. Još uvijek na stranicama vašeg lista nalaze se pohvalne riječi za svećenike koji su se u prošlosti ogriješili o pozitivno zakonodavstvo SFRJ, što ne može, a da nema političkih posljedica za sredinu koje se informira sa stranica vašeg lista“. Citirano u: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 5.

diplomatskih odnosa treba uzimati u obzir distinkciju između otvoreno skeptičnog ili antagonističkog stava s jedne strane, te općenite suzdržanosti prema procesu s druge strane.

Graf 9: Stavovi prema procesu obnove diplomatskih odnosa koji se mogu iščitati iz pojedinačnog priloga

N = 54

6.3. Rezultati kvalitativne analize sadržaja

Nakon kvantitativne analize u radu je bilo potrebno promatrati uzorak analizirati i na kvalitativnoj razini. No prije same kvalitativne analize potrebno je pojasniti logiku odabira priloga koji će biti analizirani u ovom dijelu rada. Naime, žanrovi deskriptivnog novinarstva, kojoj pripadaju vijesti, proširene vijesti i izvještaji (što čini glavninu uzorka analiziranog u ovom radu), uglavnom nude goli opis događaja, imajući svojevrsnu „fotografsku ulogu“ da što vjernije oslikaju stvari, događaje i ljude te pridajući veliku važnost neutralnom pristupu (Sapunar, 1995: 84-85). Kvalitativnom analizom sadržaja takvih priloga teško bismo mogli ispitati one aspekte sadržaja koje već nismo ispitali u kvantitativnom dijelu istraživanja. Stoga su u kvalitativnom dijelu analize iz uzorka ispušteni prilogi koji pripadaju kategoriji deskriptivnog novinarstva. S druge strane, redakcijski „komentari, mišljenja i stajališta daju specifično obilježje svakom mediju, ono po čemu ih prepoznamo, razlikujemo, volimo ili s

gnušanjem odbacujemo“, kako pojašnjava Stjepan Malović (2005: 243). Takvi prilozi mogu donijeti dublji uvid u pisanje *Glasa Koncila* o analiziranoj tematici te doprinijeti donošenju jasnijih zaključaka u narednom poglavlju. U kvalitativnoj analizi je također bilo važno analizirati i nekoliko priloga koji ne pripadaju kategoriji analitičkih žanrova, već rubrici *Naši razgovori* u kojoj je *Glas Koncila* odgovarao na pisma čitatelja. U kontekstu dubljeg uvida u promatranu tematiku, u ovaj je dio analize bilo potrebno i dva intervjua. Intervju je važna metoda kojom se ispituje što neki ljudi znaju ili misle o nekoj temi i najbolje ga je koristiti upravo za ispitivanje reakcija i interpretacije, a ne za prikupljanje činjenica (Malović, 2005: 217). Jedan je intervju bio razgovor *Glasa Koncila* s kardinalom Franjom Šeperom, a drugi s kardinalom Agostinom Casarolijem nakon pune obnove diplomatskih odnosa. U konačnici, kvalitativnom analizom sadržaja u radu je obuhvaćeno 15 priloga, a u nastavku su analizirani i predstavljeni kronološkim slijedom kojim su se u listu pojavljivali tijekom analiziranog razdoblja.

Prvi prilog koji je trebalo kvalitativno analizirati predstavlja komentar vatikanskog dnevnika *L'Osservatore Romano* kojega je *Glas Koncila* prenio 17. srpnja 1966., odnosno u drugom broju lista nakon potpisivanja *Protokola*. Nakon što je u broju objavljenom 3. srpnja list o *Protokolu* izvještavao suzdržano, donoseći izjave (bez njihove interpretacije ili osvrta na njih) te pišući priloge prema tekstovima domaćih i stranih novinskih agencija, ovaj je prilog bio prvi, iako ne i vlastiti, komentar na potpisivanje *Protokola* (Mikić, 2016: 241), koji je list objavio u analiziranom razdoblju. Tekst čin potpisivanja *Protokola* predstavlja kao „značajnu točku do koje se stiglo u polaganom razvitku jedne situacije, koja se nakon razdoblja zaoštrenosti, koja je tako svježja da ovdje ne treba na nju podsjećati (...)“.²³ Komentar potom, iako ne izravno, ukazuje na diskrepancije između ustavnih i zakonodavnih regulacija pitanja vjerskih zajednica s jedne strane, te politike prema Katoličkoj Crkvi u prakse s druge strane:

„Tražile su se pravne formule koje bi bolje odgovarale potrebama vjerskog života u zemlji za koju je s jedne strane značajno mnoštvo različitih vjeroispovijesti, koje po Ustavu sve imaju jednaka prava, a s druge strane što taj vjerski život živi u jednoj državi s jasno određenom političko-socijalnom orijentacijom, sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze u zakonskom uređenju i praksi“.²⁴

Tekst u nastavku pojašnjava kako potpisivanje *Protokola* ne znači punu obnovu diplomatskih odnosa prekinutih 1952., već o novom tipu odnosa koji se čini prikladnim za aktualne

²³ „Komentar vatikanskog dnevnika: Beogradski Protokol“, *Glas Koncila*, br. 14., 17. srpnja 1966., str. 3.

²⁴ Ibidem.

posebne okolnosti.²⁵ Komentar također ističe i mogućnost poboljšane suradnje između Svete Stolice i Jugoslavije na međunarodnom planu u smislu promicanja mira,²⁶ no odmah u nastavku pojašnjava pravu esenciju novih odnosa između Vatikana i Jugoslavije:

„U svakom bi slučaju bilo suvišno naglašavati da glavni i izravni cilj odnosa što ih Sveta Stolica održavam s državama zauvijek ostaje zaštita prava i slobode djelatnosti Crkve, prava i slobode vjerskog života. Ali neće biti na odmet usput napomenuti: što veće uspjehe postiže Sveta Stolica na tom svom vlastitom području crkvenom i vjerskom, to više ima mogućnosti da djelotvorno radi za mir u ljudski napredak. Jer snaga Svete Stolice i na tom području jest Crkva, živa i slobodna Crkva. Dok ta Crkva može bez zapreka razvijati svoj vlastiti unutarnji život, nalazi u njemu jakosti i načina da snažno doprinosi rješavanju zajedničkih problema čovječanstva“²⁷

Tekst potom tumači kako *Protokol* ne predstavlja neku vrstu konkordata s Jugoslavijom iz razloga što bi, s obzirom na multikonfesionalnost u državi, dodjeljivanje posebnog položaja jednoj vjerskoj zajednici bilo suprotno Ustavu.²⁸ Prilog se posebno fokusirao i na delikatni dio teksta *Protokola* u kojem se Sveta Stolica ograđuje od zloupotrebe svećeničke djelatnosti u političke svrhe te osuđuje svaki akt političkog terorizma ili nasilja (Glava II, st. 1. i 2).²⁹ Tekst tumači kako tom obvezom Crkva zapravo nije učinila veliki ili nekonvencionalni ustupak jugoslavenskim vlastima, već kako je to dio njezina poslanja:

„Katolička Crkva ne dopušta onima koji se posvećuju službi u crkvenom staležu da u vršenju te svete službe rade za ciljeve koji – ma koliko mogli biti zakoniti i pohvalni sami u sebi – ne pripadaju u područje djelovanja Crkve“³⁰

Početna suzdržanost u izvještavanju o procesu normalizacije odnosa Crkva i državnih vlasti, zasmetala je u tim fazama i dijelu čitateljske publike *Glasa Koncila*. U pismu čitatelja potpisanog kao Don Jure, objavljenog u rubrici *Naši razgovori* u broju 25 objavljenom na Božić 1966. godine, kritizira se stavljanje fokusa krupnija događanja, poput posjeta državnika Papi, dok se ne govori o nekim svakodnevnim poteškoćama, poput prava radnika na slobodan dan povodom velikih blagdana.³¹ *Glas Koncila* priznaje kako još uvijek postoji više neriješenih pitanja, no naglašava kako „proizvoljne novinarske kampanje o tim stvarima“ ne

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, str. 4.

³¹ „Čim Gromiko ode k Papi...“, *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1966., str. 21.

bi „urodile željenim plodom“,³² čime u određenom smislu pred čitateljima opravdava svoju suzdržanost prema procesu.

No *Glas Koncila* će vrlo brzo objaviti i prilog u kojemu će nastojati razjasniti i specifičnije posljedice nove dinamike u odnosima Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. List je tako u povodu govora pape Pavla VI. izaslaniku jugoslavenske vlade u Vatikanu Vjekoslav Cvrli objavio je intervju s zagrebačkim nadbiskupom kardinalom Franjom Šeperom.³³ Kardinal Šeper najprije naglašava kako Crkva „ne traži nikakvih posebnih privilegija i nema nikakvih želja za gospodovanjem, ne želi utjecati nikakvim silama ili manevrima, već želi sa svoje strane pridonijeti rastu slobode i sve boljih humanih i društvenih odnosa među svim građanima ove (jugoslavenske, op.a.) države“.³⁴ Ta je izjava znakovita u smislu otklanjanja moguće zbuđenosti zbog novog tipa odnosa, čime se ističe i novi duh Drugog vatikanskog koncila prema kojemu se Crkva udaljava od prakse „konstantinizma“, o kojoj će više biti u nastavku ovog podpoglavlja. Šeper u nastavku odgovora naglašava kako Katolička Crkva u Hrvatskoj i Jugoslaviji „neće bježati“ pred angažiranjem u smjeru normalizacije odnosa s jugoslavenskim vlastima, ali naglašava kako je za takav angažman potreban „veći prostor slobode“.³⁵ U nastavku Šeper hvali dosadašnji proces rasta slobode te ističe potrebu za njegovim stalnim rastom, kako za Katoličku Crkvu, tako i za sve društvene grupacije.³⁶ Na pitanje *Glasa Koncila* što je u navedenom „prostoru slobode“ neposredno najvažnije za Katoličku Crkvu u tom trenutku, Šeper najprije ističe problem oštećenih crkvenih zgrada za vrijeme rata i njihovo neobnavljanje nakon njegova završetka koja je, uz nedostatak crkvi u novim naseljima urbanih sredina, bitno ograničavala pastoralne dužnosti Crkve.³⁷ Šeper ističe i problem neprijateljski nastrojenog dijela javnosti koji je aktualno popuštanje pritiska nad Crkvom tumačio kao „uzmicanje pred protivnikom“, naglasivši kako taj stav nema realnu osnovu te kako će „priznavanje realnosti voditi samo većoj volji za zajednički napor“.³⁸ Kao preduvjet za služenje svima, Šeper ističe i potrebu za daljnjim otvaranjem prostora javnosti za Crkvu:

„Mi ne želimo danas nipošto da istisnemo ili zamijenimo drugu javnu štampu, već samo da se može ravnopravno čuti i naš glas, koliko on zavrijedi da ga javnost prisluhne. Mi ne želimo

³² Ibidem.

³³ „Razgovor s kardinalom Šeperom: Kako Katolička Crkva vidi svoj položaj i zadatke u Jugoslaviji“, *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 1. i 3.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem., str. 1 i 3.

privilegija za našu štampu, nego samo ravnopravnost s ostalom štampom u pogledu mogućnosti tiskanja i raspačavanja³⁹.

Šeper također ističe potrebu za otvaranjem prostora za karitativnu djelatnost Crkve, koja u duhu Drugog vatikanskog koncila treba osim liturgijske zajednice biti i „zajednica ljubavi i dobrotvornosti“, naglašavajući pritom kako Crkva ne pretendira zamijeniti javne socijalne službe, već ublažiti trpljenja pojedinih ljudi i obitelji.⁴⁰ Šeper se posebno dotaknuo pitanja drugorazredne uloge katolika u javnom sektoru, posebice u prosvjeti, ističući kako u „tom sektoru ljudi moraju prikrivati svoje religiozno uvjerenje i praksu ili se boje posljedica ako se očituju kao vjernici“.⁴¹ Istaknuo je i problem ograničavanja pristupa djeci i mladeži vjerskom odgoju te pozvao nadležne da „ozbiljno porade na tome“.⁴² U nastavku Šeper sažima:

„Mi želimo da i svaki vjernik de facto zadobije ravnopravnu mogućnost da razvije svoje sposobnosti i stavi ih u službu zajednice prema svojoj stručnosti, što mu, uostalom i Ustav zajamčuje (čl. 33 i čl. 36, st. 5)“.⁴³

Kardinal Šeper nakon toga ističe kako sve navedeno ne zahtjeva najprije promjene u zakonodavstvu, već promjenu konkretnog stanja i odnosa prema Crkvi u praksi:

„Tu je više možda pitanje pojedinih osoba koje misle da primjenjuju zakone, a kreću se još uvijek u jednoj napetoj klimi, iz koje bismo zajedničkim naporima sviju morali što prije izaći“.⁴⁴

Prvi komentar *Glasa Koncila na Protokol* u listu se pojavljuje u broju objavljenom 19. veljače 1967.,⁴⁵ gotovo pola godine nakon njegova potpisivanja. Komentar najprije u povodu Papine poruke Titu naglašava kako je Pavao VI. u korespondenciji postupio u duhu „koncilske Crkve“, ne nastupajući sam, „ni sam kao poglavar vatikanske države, ni sam kao biskup Rima i nasljednik apostola Petra“, već u zajednici s cijelom zajednicom Božjeg naroda, s pastirima, svećenstvom i vjernicima Katoličke Crkve u Jugoslaviji“. Tekst tumači kako nova dinamika u odnosima Crkve i jugoslavenskih vlasti ne znači uplitanje Pape u unutarnje-politička pitanja Jugoslavije, što je, kako smo vidjeli u prethodnim poglavljima, bila

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ „Duh i smisao Papine poruke predsjedniku Titu“, *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 2.

jedna od glavnih kritika koju je Crkvi upućivao partijski vrh, već brigu Pape za vjernike kao poglavara Katoličke Crkve:

Ono što je ovdje važno jest da se radi o više milijuna članova jedne snažne i čvrsto povezane duhovne zajednice, o svim katolicima unutar SFRJ. Papa ovdje ne nastupa kao suveren jedne strane sile, nego kao duhovni otac, vrhovni poglavar i vođa katolika u Jugoslaviji.⁴⁶

Prema komentaru novi duh odnosa Crkve i državnih vlasti ne znači i politizaciju Crkve i njezin izlazak područja duhovne i moralne sfere djelovanja, iako pravilan razvitak i rast duhovnih vrednota traži mnoga vidljiva sredstva.⁴⁷ Prije svega, vjernicima treba biti omogućen razvitak svoje religiozne i moralne ličnosti, ali i „da poruka Evanđelja može nesmetano doprijeti do svakoga, da svaki član zajednice ima mogućnost tu poruku čuti, pa da je onda slobodno prihvati ili otkloni“.⁴⁸ Također, sfera duhovnog ne bi trebala biti ograničena na „bogoštovlje unutar četiri crkvena zida“, već ona zahtijeva i „suvremeni odgoj kršćanske djece i korištenje suvremenih sredstava društvenog saobraćanja“.⁴⁹ Suradnju Svete Stolice i Jugoslavije komentar ostavlja za kraj, naglašavajući da je to (tek) sadržaj Titove poruke Papi te ističući da su „katolici spremni pružiti ruku svakome tko radi u istom smjeru“.⁵⁰

Glas Koncila polemizirao je i s „glavnom strujom“ intelektualne misli bliske komunističkom režimu. Tako u komentaru „U čije ime nastupa prof. Oleg Mandić“ raspravlja o tezama koje je Mandić iznio u *Vjesniku*, gdje on upućuje kritike na ideje koje je *Glasi Koncila* u prethodno analiziranom intervjuu dao kardinal Šeper. *Glas Koncila* protivi se uskogrudnim interpretacijama uloge Crkve prema kojima se „može povući zaključak da je svaka aktivnost Crkve, svako djelovanje Crkve na javni život izvan četiri crkvena zida zapravo protivno Ustavu“.⁵¹ Komentar ističe bojazan kako takve ideje, s obzirom da su iznesene u *Vjesniku*, velik dio čitatelja može interpretirati kao proklamaciju nekog službenog stava,⁵² što osim neizravne polemike s političkim strukturama govori i o povjerenju *Glasi Koncila* prema procesu tzv. liberalizacije, koja je određene dosege, o čemu je već bilo riječi, imala i u medijskoj sferi, iako vlasti nisu odustale od imperativa potpune kontrole nad medijima. Potom *Glas Koncila* zauzima poziciju objašnjavanja:

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ „U čije ime nastupa prof. Oleg Mandić?“, *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967, str. 2.

⁵² Ibidem.

„*Glas Koncila* je od početka ulijevao svojim čitateljima povjerenje u sva Papina nastojanja koja idu za sređivanjem odnosa Crkve i Države u našoj zemlji, pa nam ne može biti svejedno što najširi slojevi mogu zaključiti na temelju takvog pisanja. Mi i te kako pazimo da u tom osjetljivom pitanju nikakvo privatno mišljenje ne pomiješamo sa službenim stavom Crkve, pa s pravom očekujemo da i druge novine nastoje izbjegavati zabunu“.⁵³

Potom *Glas Koncila* pojašnjava razliku između prava na slobodu dogme i liturgije, naglašavajući kako je osim toga za kršćanstvo važno i pitanje morala, a zaniijekati Crkvi pravo na moralno usmjeravanje vjernika „značilo bi onemogućiti joj vršenje njezina poslanja“.⁵⁴ Komentar u zaključku tumači kako istup profesora Olega Mandića „kompromitira djelo Protokola“ te sljedećim riječima ističe stav Crkve:

„Katolička hijerarhija u Jugoslaviji zacijelo neće odgovoriti na poziv prof. Mandića, jer su Crkva i Država već utvrdila načine međusobnog saobraćanja gdje se točno zna tko koga zastupa i tko je ovlašten da nešto traži i predlaže“.⁵⁵

Time komentar nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da su komunističke vlasti odustale od paradigme formiranja „narodne Crkve“ i potpisivanjem *Protokola* priznale Svetu Stolicu, a ne hijerarhiju krajevne Crkve u Jugoslaviji, kao sugovornika u pregovorima oko rješavanja pitanja uloge Crkve.

Glas Koncila bavi se s tezama profesora Olega Mandića i u idućem prilogu koji je analiziran u ovom dijelu rada. Prilog se osvrće na predavanje koje je Mandić održao na Pravnom fakultetu, no ne ulazi u izravnu polemiku već koristi specifičan stil – naslovom teksta („Neobične misli prof. Olega Mandića“) čitateljstvu indicira kako su stavovi koji su preneseni u prilogu diskutabilni te kako ih treba uzimati s rezervom. U prilogu se mogu pronaći različite teze – od interpretacije dosega Drugog vatikanskog koncila unutar Crkve (razlikovanje skupina unutar Crkve – krajnji i umjereni konzervativci, krajnji i umjereni progresisti), do stava režima koji iznosi Mandić („Mi smo držali da je ta aktivnost u skladu s Ustavom, ograničena u okvire Crkvene organizacije i u okvire posvećenih zgrada“) gdje „Crkva *Protokol* tumači ekstenzivno“, smatrajući da „može djelovati i izvan okvira svoje organizacije“.⁵⁶ Mandić omladinskim organizacijama spočitava neaktivnost te upozorava na aktivnosti Crkve:

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ „Neobične misli prof. Olega Mandića“, *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 12.

„Crkva će uvijek ispuniti svaku prazninu koju ne popune drugi. A katolička štampa, osobito *Glas Koncila*, piše o takvim djelatnostima Crkve i „vrlo rafinirano“ želi pokazati kako na tim područjima marksizam nije uspio“ (na tu tezu uredništvo dodaje i znak upitnika).⁵⁷

Iz priloga je ponovno vidljivo kako *Glas Koncila* s jedne strane izbjegava izravno sučeljavanje s režimom, polemizirajući s tezama njegovih intelektualnih predstavnika, no ujedno zauzimajući i poziciju objašnjavanja i tumačenja nove dinamike u odnosima s vlastima iz vizure Katoličke Crkve.

Nakon ovog priloga uslijedit će stanka u praćenju procesa dijaloga između Svete Stolice i jugoslavenskih vlasti, a izuzev nekoliko kraćih vijesti, proces će na stranicama *Glasa Koncila* biti ponovno aktualiziran uspostavom punih diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije u ljeto 1970. godine. List u broju 17. objavljenom 30. kolovoza 1970. tako najprije donosi na naslovnoj stranici analitički osvrt na obnovu diplomatskih odnosa, zatim na idućoj stranici komentar uredništva, iza čega slijedi interpretacija obnove diplomatskih odnosa teologa i suradnika *Glasa Koncila* Tomislava Šagi-Bunića, te osvrt na širu, geopolitičku, analizu novih konstelacija snaga koja započinje prisutnošću Vatikana u Beogradu beogradskog novinara u talijanskom listu *Il Giorno*.⁵⁸ Prilog s naslovne stranice, potpisan inicijalima S. R. (vjerojatno je riječ o Smiljani Rendić), sintetizira povijest odnosa Crkve i jugoslavenskih vlasti pozivajući se na tekstove stranih medija, u prvom redu vatikanskog *L'Osservatore Romano* i francuskog *Le Monde*. Tekst ističe niz zanimljivih detalja, poput činjenice da je Vjekoslav Cvrlje, novi izaslanik jugoslavenske vlade pri Svetoj Stolici po krštenju katolik, potom tezu kako je Crkvi omogućena određena sloboda djelovanja, iako tu slobodu tek treba definirati te kako će se, s obzirom na ateističku ideologiju vlasti, teškoće između dviju strana svakako javljati i u budućnosti.⁵⁹ No isto tako uredništvo na nekoliko mjesta ispravlja navode *Le Monde* koji je tvrdio kako katolička hijerarhija u Jugoslaviji inzistira na povratu crkvenih dobara te vraćanju vjeronauka u javne škole:

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ „Uspostava potpunih diplomatskih odnosa Sveta Stolica-Jugoslavija“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 1. i 4.; „Crkvena diplomacija u službi slobode“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 2.; „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (1)“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 3. i 4.; „Vatikan i Kina, dvije nove prisutnosti u Beogradu: netočne informacije beogradskog novinara u talijanskim novinama“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 6.; „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (2)“, *Glas Koncila*, br. 18., 13. rujna 1970., str. 3. i 4.

⁵⁹ Uspostava potpunih diplomatskih odnosa Sveta Stolica-Jugoslavija“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 1.

„Ono što sigurno znamo jest to da Crkva u Ovoj zemlji traži da ni školske ni druge vlasti protuzakonito ne šikaniraju djecu i mladež koji idu na vjeronauk u crkvu, ni njihove roditelje“.⁶⁰

Na kraju *Glas Koncila* ističe i konkretne pomake koje bi trebalo učiniti u sferi svakodnevice, kako bi i vjernici u zemlji mogli vidjeti konkretne posljedice takvog diplomatskog događaja:

„U komentaru uglednog pariškog lista nema ni riječi o jednoj od većih muka katolika u Jugoslaviji: o dužnosti rada na Božić. Hoće li katolici ove zemlje, poslije ove ponovne uspostave diplomatskih odnosa, dočekati barem to da će im se dopustiti, poslije gotovo četvrt stoljeća, provoditi u miru, sabranosti, molitvi i tišini vlastitoga doma taj jedan dan, dan rođenja Onoga koji je temelj katoličke vjere i od čijeg rođenja broji svoje godine ova naša civilizacija (...)“.⁶¹

Događaj uspostave punih diplomatskih odnosa uredništvo lista komentiralo je fokusirajući se na pitanje „životnog prostora“ koji traži Crkva, naglašavajući kako bez njega ne može vršiti svoje poslanje.⁶² Komentar naglasak također stavlja i na razlikovanje suradnje Svete Stolice i Jugoslavije na međunarodnom planu i sadržaja koji bi uspostava diplomatskih odnosa trebala donijeti u procesu normalizacije odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti:

„Crkvena diplomacija, tj. diplomacija Svete Stolice, želi poslužiti u prvom redu slobodi Crkve u okvirima pojedinih država, da bi onda s tim državama radila na rješavanju različitih zajedničkih problema čovječanstva. Ne može se dogoditi da se ovaj red stvari preokrene, nije moguće na prvo mjesto postaviti neke zajedničke svjetske interese Svete Stolice i pojedine države te – možda – radi tih velikih interese žrtvovati ili prigušiti životne interese Crkve u državi. A prvi životni interes Crkve u državi je sloboda da Crkva živi svoj život, određen unutrašnjim zakonima života Crkve, na svim područjima i u svim vidovima na kojima se i u kojima se taj život izražava“.⁶³

U zaključku se komentar ograđuje od interpretiranja novog odnosa Crkve i državnih vlasti kao neke vrste „konstantinizma“ te kao i u prethodnim priložima naglašava kako je za normalizaciju odnosa potreban angažman objiju suprotstavljenih strana:

„Površnim promatračima nije teško servirati misao da je riječ o pojavi nekog novog konstantinizma, nekog čudnog povezivanja klerikalnih krugova Crkve s vladajućim krugovima države, što bi na obje strane osiguralo režime, a smanjilo prostore slobode. Pred svima koji sa strane Crkve i sa strane Države budu zauzeti unapređivanjem i primjenjivanjem novih uzajamnih odnosa stoji vrlo delikatan zadatak da takve bojazni demantiraju djelima“.⁶⁴

⁶⁰ Ibidem, str. 4.

⁶¹ Ibidem.

⁶² „Crkvena diplomacija u službi slobode“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 2.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

Detaljnju razradu samog pojma „konstantinizma“ i njegovih opasnosti za suvremenu Crkvu donosi tekst Tomislava Šagi-Bunića, teologa, suradnika *Glasa Koncila* i u to vrijeme rektora Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.⁶⁵ Šagi-Bunić tumači kako je potpuni diplomatski angažman koji je Sveta Stolica odredila u odnosima prema Jugoslaviji stavlja Katoličku Crkvu pred povijesni ispit – „hoće li biti sposobna izaći iz svoje konstantiske periode i pokušati prijeći u eru istinskog i potpunog evanđeoskog služenja, koje je sebi na Koncilu proklamirala kao jedan od glavnih zadataka“.⁶⁶ Šagi-Bunić „konstantinizam“ opisuje, naglašavajući njegov anakronizam, sljedećim riječima:

„U konstantinskoj su se periodi crkvena i državna vlast dogovarala i usklađivale oko razgraničavanja vlasti i interesnih sfera, nerijetko se i sukobljavale oko toga, i to je kadikad išlo sve do nastojanja za potpunim potčinjavanjem i zarobljivanjem jedne pod interese druge, a mnogo puta je dogovorni sklad između države i Crkve značio da druga bude poduprta sredstvima prisile, koje posjeduje prva, na svome duhovnom području, a za uzvrat da ona bude snažan potporanj prve po svome utjecaju na savjesti (tj. da „prijestolje bude poduprto oltarom“). Izlazak iz konstantinske periode na crkvenoj se strani svakako očituje u tome koliko Crkva sve više želi sebi i drugima otkriti svoju autentičnost i jedinstvenu osebjnost, te sve manje igrati na kartu nekog antagonizma ili paralelizma s državom, kao da je ona neka „država svoje vrste“ koja ima sve atribute zemaljske države (...).“⁶⁷

Obnovu diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije Šagi-Bunić stavlja u kontekst pokoncilskih promjena vatikanske diplomacije, objašnjavajući kako ona sada prelazi od „obrane katolika“ na „služenje svima“. U prvom je slučaju ideja „obrane katolika“ u pojedinoj državi trebala biti realizirana sklapanjem konkordata, što se, tumači Šagi-Bunić, ponekad pretvaralo u postizanje određenih povlastica za kler, uz vrlo male ili nikakve rezultate za široke vjerničke slojeve.⁶⁸ Posebno ističe problem konkordatske vezanosti Crkve u diktatorskim režimima, gdje je Crkva bila onemogućena da jasno i čvrsto nastupi protiv gaženja temeljnih ljudskih prava, uključujući i onih koji nisu bili katolici.⁶⁹ Šagi-Bunić podsjeća i na konkordatsku krizu⁷⁰ iz razdoblja monarhijske Jugoslavije te, znakovito, ističe

⁶⁵ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11904> (stranici pristupljeno 7. kolovoza 2019.)

⁶⁶ „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (1)“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 3.

⁶⁷ Ibidem, str. 4.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem. Treba dodati kako je *Glas Koncila* u ovom razdoblju također donosio i značaj broj priloga u kojima je izvještavao o represiji prema katolicima, katoličkom svećenstvu i ograničavanju katoličkog tiska u zemljama koje su imale sklopljen konkordat s Vatikanom. Najopsežnije je izvještavao o situaciji u Španjolskoj, kojom je u to vrijeme vladao diktatorski režim Francisca Franca.

⁷⁰ Katolička Crkva u Hrvatskoj u to je vrijeme inzistirala na sklapanju konkordata kako bi mogla urediti svoje odnose s Vatikanom (Ninčević i Brčić, 2016:301). No te želje nisu bile u skladu s glavnom hrvatskom političkom snagom, HSS-om i Stjepanom Radićem. Radić je bio jedan od glavnih protivnika bilo kakvog

kako su sklapanjem konkordata sa Vatikanom kralj Aleksandar i njegovi savjetnici nastojali dobiti međunarodnu potporu Svete Stolice za vlastite diktatorske poteze.⁷¹ Međunarodni ugled Jugoslavije i u ovom je kontekstu bio važan, posebice s obzirom na Titovu politiku „nesvrstanih“ na međunarodnom planu te predstavljanje jugoslavenske varijante socijalizma kao privlačne verzije komunizma iz vizure Zapada (Kershaw, 2018:120-121). U postkoncilskom razdoblju, zaključuje Šagi-Bunić, vatikanska diplomacija prelazi od „obrane“ katolika na „služenje svima“ i preko „samih ideoloških granica“.⁷²

Osvrt na geopolitičku analizu beogradskog novinara Frane Barbierija znakovit je s obzirom da je u njemu *Glas Koncila* gotovo prešao u otvoreni sukob s režimskim pozicijama. Odgovarajući na površno i neistinito tumačenje uzroka i okolnosti prekida diplomatskih odnosa 1952. *Glas Koncila* piše sljedeće:

„(...) Prekid diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom nastao je i tada voljom beogradske savezne vlade, i na njezinu inicijativu, a nastao je, kako je također opće poznato, zato što je Papa Pio XII. bio uzdigao na kardinalsku čast zagrebačkog nadbiskupa doktora Alojzija Stepinca, koji je tada bio u zatočeništvu, nakon što je 1946. bio osuđen na 16 godina zatvora pod optužbom za kolaboracionizam. Ni taj proces, ni ta osuda visokog premeta koji je bio moralno, ako i ne juridički, smatran prvostolnikom cijele Katoličke Crkve u Hrvatskoj nisu Svetu Stolicu naveli na prekid diplomatskih odnosa s Beogradom – naprosto zato što Sveta Stolica to nikad prva ne čini. Bolje je danas ne govoriti o tim bolnim vremenima, ali ako ih se već hoće spominjati, dužni smo im barem to da o njima govorimo istinu“.⁷³

sporazuma s Vatikanom. Osuđivao je Papu zbog navodne suradnje s talijanskim iredentistima, smatrajući ga odgovornim za gubitak Rijeke. Radić se zalagao za varijantu samostalne hrvatske Crkve (Ninčević i Brčić, 2016:301). Konkordatu se protivio i zbog toga što, kako je smatrao, pregovore oko konkordata određuje beogradska vlada, u čemu nisu sudjelovali katolici, čija je to zapravo stvar (Ninčević i Brčić, 2016:301). Konkordat između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice službeno je potpisan u Rimu 25. srpnja 1935., nepunih godinu dana nakon smrti kralja Aleksandra, a tim događajem katolički episkopat ipak nije bio zadovoljan, navodeći kako se u Njemačkoj unatoč potpisivanju konkordata krše točke dogovorene sporazumom (Ninčević i Brčić, 2016:302). Konkordatu su se snažno protivile strukture Srpske pravoslavne crkve, prigovarajući da će se konkordatom jedna vjeroispovijest staviti iznad Ustava (Ninčević i Brčić, 2016:303). Kada je konkordat trebao odobriti parlament, pravoslavni Sveti arhijerejski sinod je u srpnju 1937. izradio pravilnik o kažnjavanju članova Srpske pravoslavne crkve koji budu glasovali za ratifikaciju konkordata (Ninčević i Brčić, 2016:304). Istoga dana kada je započela ratifikacija konkordata u Narodnoj skupštini, patrijaršija SPC-a organizirala je litiju za ozdravljenje patrijarha Varnave, koja se iz religijske ubrzo pretvorila u političku manifestaciju na ulicama Beograda, gdje su se prosvjednici sukobili i sa žandarima (Ninčević i Brčić, 2016:304-305). Knez Pavle Karađorđević, koji je isprva gledao blagonaklono na konkordat, misleći kako će njime riješiti pitanje nezadovoljstva Hrvata i steći međunarodni ugled, bio je primoran inzistirati na povlačenju konkordata jer je stanje u zemlji podsjećalo na revoluciju (Ninčević i Brčić, 2016:305). Zbog toga je premijer Milan Stojadinović 9. listopada 1937. objavio da povlači konkordat s dnevnog reda te da ga ukida trenutnim učinkom (Ninčević i Brčić, 2016:305).

⁷¹ „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 4.

⁷² Ibidem.

⁷³ „Vatikan i Kina, dvije nove prisutnosti u Beogradu: netočne informacije beogradskog novinara u talijanskim novinama“, *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1970., str. 6.

Isticanje Stepinca bilo je posebno delikatno. Kako je objašnjeno u prethodnim poglavljima, komunistički je režim pokazivao nultu stopu tolerancije prema nadbiskupu Stepincu (Miklenić, 2013:44), a *Glas Koncila* je upravo prenoseći prilog vatikanskog *L'Osservatorea Romana* o njemu, kada je broj 4 iz 1970. godine pušten u prodaju tek nakon što je iz lista istrgnuta stranica na kojoj se nalazio sporni tekst (Miklenić, 2013:215), na vlastitom primjeru mogao osjetiti do kuda sežu stvarne granice popuštanja političkog pritiska tijekom razdoblja koje je u fokusu ovog istraživanja. Nekorektnost komunističkog režima prema njegovom liku traumatizirat će odnose Crkve i državnih vlasti čitavo vrijeme trajanja komunističke vlasti (Miklenić, 2013:44).

Tumačenjem pozicije Katoličke Crkve kao religijske institucije u društveno-političkom prostoru, a ne religijsko-političke institucije koja djeluje u određenom društvenom poretku, bavio se komentar „Apolitičnost i političnost Crkve“, objavljen 13. rujna 1970. godine.⁷⁴ Komentar najprije tumači riječi monsinjora Agostina Casarolija kako za Svetu Stolicu načelo iz *Protokola* „da se djeovanje katoličkih crkvenih ljudi, u izvršavanju njihovih funkcija, mora odvijati na religioznom i crkvenom području“ ne shvaća kao ograničenje jer je poboljšanje odnosa Crkve i SFRJ „šire od područja crkvenog i religioznog života katoličke zajednice u Jugoslaviji“.⁷⁵ U nastavku komentar tumači „depolitizaciju“ Crkve sljedećim riječima:

„Depolitizacija Crkve ne znači niti može značiti njezinu nezainteresiranost za opća dobra čovječanstva. Crkva koja bi svoje vjernike navodila da se prema aktualnim događajima u društvu drže pasivno, bila bi reakcionarna i pogubna u najdoslovnijem smislu riječi: nimalo bolja od Crkve koja bi pokušala tražiti od svojih vjernika da se u konkretnim društvenim i političkim pitanjima ne ravnaju po glasu svoje krvi i svoje savjesti, nego da promiču određene političke stavove koje bi zastupala Sveta Stolica ili bilo koja druga institucija ili grupa u Crkvi. Crkva nije politička stranka, ali odgaja svoje vjernike da se pošteno i odgovorno zauzimaju za rješavanje političkih pitanja u domovini i svijetu. Crkva nema vlastitoga političkog programa (...) Crkveni „politički program“, ako ga baš želimo tako nazvati, može biti samo borba protiv svake neslobode, protiv gladi, rata, neznanja, zaostalosti, neravnopravnosti itd.“⁷⁶

U nastavku teksta o diplomatskim odnosima između Svete Stolice i Jugoslavije objavljenom u broju od 13. rujna, Tomislav Šagi-Bunić nastavlja tumačiti ciljeve suvremene papinske diplomatske aktivnosti u kontekstu Jugoslavije.⁷⁷ Među problemima Katoličke Crkve u čijem rješavanju važan doprinos može donijeti i papinska diplomacija Šagi-Bunić ističe nekoliko

⁷⁴ „Apolitičnost i političnost Crkve“, *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 2.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (2)“, *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 3. i 4.

pitanja. Osim činjenica kako je riječ o socijalističkoj zemlji u kojoj još nisu „sasvim umrla neprijateljstva prema Crkvi“, pri čemu se zadržava na izrazito općenitoj razini, Šagi-Bunić ističe i probleme „šikanacija što ih vjernici još doživljavaju u pojedinim našim sredinama i u pojedinim društvenim strukturama“, potom postupke koji „ili ponizuju ili onemogućuju ravnopravnost vjernika s drugim građanima u nekim konkretnim prilikama ili im ugrožavaju vršenje određenog životnog poziva“, napominjući kako oni nisu rješivi (tek) diplomatskim aktivnostima Svete Stolice.⁷⁸ Govoreći o posljedicama nove dinamike u odnosima Crkve i državnih vlasti Šagi-Bunić Jugoslaviju opisuje kao „slobodnu i ravnopravnu zajednicu naroda“, s federativnim uređenjem, „koja izgrađuje unutarnje samoupravne odnose“.⁷⁹ Taj navod, koji u nekoliko riječi sažima sva jugoslavenska ustavna načela, ne treba interpretirati kao preuranjeni zaključak ili neopravdani optimizam glede dosega obnove diplomatskih odnosa kao okvira za normalizaciju Crkve i državnih vlasti, već u svjetlu činjenice da se *Glas Koncila* za vrijeme komunizma općenito služio praksom otvorenog zauzimanja za poštovanje ustava i zakona, kako bi širio prostor slobode bez ulaska u sukob s pozitivnim pravnim odredbama (Miklenić, 2013:41). Šagi-Bunićev navod stoga prije svega treba tumačiti kao preduvjet koji je potreban za normalizaciju odnosa, a ne dokumentiranje stvarnog stanja stvari. Šagi-Bunić u nastavku ističe kako je u borbi za ravnopravnost potreban i angažman vjernika jer „zalaganjem za pravednost prema svima, za slobodu svijetu, nezatvaranjem u – bilo pasivnu bilo aktivnu – zaštitu i čuvanje samo svojih interesa i interesa svoje grupe moći ćemo svi, i vjernici i komunisti i svi drugi zauzetije i uspješnije poraditi na onome što će biti bolje za sav narod (...)“.⁸⁰

U rubrici *Pisma seoskog župnika* don Živko Kustić tek se u jednom tekstu tijekom perioda analiziranog u ovom radu u cijelosti fokusirao na dijalog Crkve i komunističkih vlasti i obnovu diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije.⁸¹ *Don Jure* najprije polemizira s marksističkim ideološkim shvaćanjima o „odumiranju religije“ te o „velikoj diplomatskoj i financijskoj moći Vatikana“ zbog kojega će Hrvati „opet ostati praznih ruku“.⁸² No u nastavku teksta Živko Kustić pojašnjava razliku između ustavnih i zakonskih rješenja s jedne, te političke prakse komunističkih vlasti s druge strane:

„A kod kuće zatekoh svoga ministranta, gimnazijalca Tvrтка. Netko mu je dao „Karlovački tjednik“ od 28. svibnja. Pokazuje mi dopis čitatelja A. Pavlovića u tim novinama pod

⁷⁸ Ibidem, str. 3.

⁷⁹ Ibidem, str. 3.

⁸⁰ Ibidem, str. 4.

⁸¹ „Tvrtko se nije usudio“, *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 12.

⁸² Ibidem.

naslovom „Dubrovačka omladina i religija“. Pavlović priznaje da Ustav jamči građanima slobodu vjeroispovijesti, ali da bi zato društveno-političke organizacije „trebale, ali nažalost to ne čine, suzbijati masovnu pojavu religioznosti i praznovjerja“. Evo kako je to Pavlović zamislio: „Predlažem svim omladinskim organizacija na području karlovačke općine da formiraju odbore za aktivnosti protiv masovne religioznosti mladih. Ta aktivnost ne bi smjela povrijediti zakonitost. Ona treba da se odvija na apstraktan način otvaranjem raznih sekcija ili društava što bi okupljali omladinu.“⁸³

Ulomak, govoreći o praksama slabljenja Crkve koje su komunističke vlasti nastavile, unatoč ustavnim i zakonskim odredbama i unatoč aktualnom procesu normalizacije, ujedno svjedoči i o uzrocima suzdržanosti lista prema takvoj normalizaciji odnosa te o potrebi *Glasa Koncila* da čitateljima ažurno tumači činjenice i aktualna poimanja, što je bilo vidljivo i iz prethodno analiziranih priloga u ovom dijelu rada. *Don Jure* u nastavku objašnjava Tvrtku kako je potrebno organizirati predavanja koja će mladima tumačiti da se ovo društvo sastoji od vjernika i od ateista, da omladinska organizacija nije sredstvo za širenje ni za suzbijanje religioznosti, potičući ga da se time uključi u javnu diskusiju, „ali moj se Tvrtko nije usudio“, navodi tekst u zadnjoj rečenici.⁸⁴ Time se čitateljima daje do znanja kako se unatoč trenutnoj normalizaciji odnosa između Crkve i državnih vlasti neka prijeporna pitanja, poput u ovom slučaju ravnopravnosti vjernika na javnoj sceni, nisu sama po sebi riješila uslijed nove dinamike u odnosima dviju suprotstavljenih strana.

Glas Koncila donio je među analiziranim priložima i intervju s monsinjorom Agostinom Casarolijem.⁸⁵ Iako se cijeli razgovor uglavnom bavi tumačenjem specifičnosti vatikanske diplomacije prema zemljama socijalističkog poretka, zaključku Casaroli ističe sljedeće:

„Meni se čini da će Crkva u vašoj zemlji, izvornošću svoje tradicije, duhom svojih svećenika, redovnika, redovnica i vjernika, pripremljenošću i žarom svojih biskupa, biti sposobna shvaćati „znakove vremena“ za svoj vlastiti život i za svoj pozitivni odnos s društvenom, političkom i državnom stvarnošću u koju je uronjena i kojoj je zaista od povijesnog značenja. Ta je uloga, razumije se, teška kao sve što je od povijesnog značenja, ali je vrijedno pogledati joj u oči pronicavim i hrabrim zauzimanjem“.⁸⁶

Posljednji prilog koji je obrađen kvalitativnom analizom sadržaja predstavlja komentar zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića na posjet Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. 29.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ „Intervju s mons. Agostinom Casarolijem: Služenje mjesnoj Crkvi prva briga vatikanske diplomacije“, *Glas Koncila*, br. 19. 27. rujna 1970., str. 3.

⁸⁶ Ibidem.

ožujka 1971. objavljen u *Glasi Koncila* 4. travnja.⁸⁷ Komentar predstavlja zaključak pristupa pojašnjavanja aktualnih pojmova koji je uočen na više mjesta u kvalitativnoj analizi. Nadbiskup Franjo Kuharić susretu pridaje osobito značenje iz perspektive prošlosti i iz perspektive sadašnjosti, očekujući kako će on, s obzirom da je riječ o susretu predsjednika države u kojoj ateizam kao životni nazor nije nenaglašen i poglavara Crkve, zajednice vjernika kojima je vjera u Boga i transcendentni smisao čovjeka životno uvjerenje, biti različito vrednovan.⁸⁸ Kuharić iako ističe kako će jedna od tema u razgovoru Tita i Pavla VI. biti i suradnja na međunarodnom planu, posebnu pažnju pridaje unutarnjim pitanjima odnosa Crkve i Jugoslavije, što možemo smatrati i svojevrsnom anticipacijom kojom je Kuharić u *Glasi Koncila* preduhitrio reakciju državnih medija koji su općenito svaki pomak u dijalogu Svete Stolice i Jugoslavije tumačile kao diplomatski uspjeh jugoslavenske strane, što je prethodno pojašnjeno. Kuharić naglašava kako Papin angažman u Jugoslaviji ne predstavlja uplitanje Vatikana u unutrašnja pitanja:

„Međutim svi znaju da Papa nije samo poglavar jedne male države. On je Poglavar Katoličke Crkve koja broji oko sedam milijuna vjernika u svim Republikama SFRJ, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji. Budući da je Sveti Otac duhovni poglavar katoličkih vjernika u SFRJ, opravdano se očekuje da će u razgovoru biti razmatrani barem općenito i odnosi Crkve i Države kod nas. U tom razgovoru Papa nije izvan situacije, nego unutar situacije, jer je poglavar Crkve koja živi ovdje“.⁸⁹

Kuharić ističe i prepreke koje stoje na putu normalizacije međusobnih odnosa:

„Unatoč ustavnim i zakonskim garancijama, u konkretnim odnosima i sredinama (u školama, tvornicama, uredima itd. gdje žive i rade) vjernici još uvijek mogu imati poteškoće zbog svoga uvjerenja, zbog nerazumijevanja pojedinaca u kojima teško dozrijeva svijest da suvremeni razvitak društva nužno zahtijeva uklanjanje svake neravnopravnosti među ljudima. Činjenica je da je naše društvo pluralističko. Pluralističko društvo može osnivati svoj uspjeh i unutarnji sklad odnosa i života samo na tome da svakome svom članu osigura takve uvjete života da se svaki čovjek osjeća zaštićenim, ravnopravnim i zadovoljnim. Ta ravnopravnost u okviru garantirane slobode ostvaruje se, na primjer, i time da vjernici imaju dovoljne prostore za život vjerskog zajedništva, a ta je situacija posebno kritična u novim velikim naseljima, i ta očekuje brža rješenja“.⁹⁰

Kuharić posebno naglašava i potrebu revalorizacije odnosa prema povijesti Crkve u Hrvatskoj, uključujući i potrebu da se novija i starija povijest Crkve s njezinim životom,

⁸⁷ „Riječ zagrebačkog Nadbiskupa u povodu susreta Tito-Pavao Šesti“, *Glas Koncila*, br. 7, 4. travnja 1971., str. 2.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

zbivanjima i osobama tretira i rehabilitira s punom objektivnošću,⁹¹ što pak govori o tome kako proces normalizacije zahtjeva i odustajanje od određenih službenih „istina“ koje su, kada je riječ o Katoličkoj Crkvi, proklamirale komunističke vlasti.

⁹¹ Ibidem.

7. Rasprava

Proces obnove diplomatskih odnosa između Svete Stolice i SFRJ prekinutih 1952. godine, sredinom 1960-ih godina predstavljao je politički okvir za normalizaciju odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskih komunističkih vlasti. Dakle, riječ je o političkom procesu, a političke teme nisu nužni dio uređivačke politike jednog vjerskog lista (Uldrijan, 2019: 241). No *Glas Koncila* se ovdje, kao i tijekom različitih razdoblja svoga djelovanja, kako pokazuju druga istraživanja, vodio razmišljanjem kako Crkva o vjernicima ne brine samo u uskom pastoralnom, nego i u širem društvenom kontekstu (Uldrijan, 2019: 241). Ipak, važno je istaknuti kako je u tadašnjem političkom sustavu pisanje kojim bi *Glas Koncila*, prema mišljenju vlasti, izišao iz strogo definiranog crkveno-religijskog prostora u društveno-političku sferu, moglo rezultirati štetnim posljedicama, poput zapljena lista ili zabrane izlaženja. Stoga su na početku ovog istraživanja postavljene dvije hipoteze kao potencijalni odgovori na pitanje kakav će stav zauzeti *Glas Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa kao okviru za normalizaciju odnosa između Katoličke Crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji:

H1 = *Glas Koncila* u svojem će pisanju zauzeti suzdržan stav prema obnovi diplomatskih odnosa kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve u Hrvatskoj i komunističkih vlasti.

H2 = *Glas Koncila* izražavat će takav stav neizravno, progovarajući o problematici „između redaka“.

Kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja potvrdile su prvu hipotezu koja je pretpostavila suzdržan stav prema procesu obnove diplomatskih odnosa. Suzdržanost *Glasa Koncila* bila je vidljiva već iz dinamike objavljivanja i samog broja donesenih priloga (ukupno 54) tijekom razdoblja između potpisivanja *Protokola* (lipanj 1966.) do posjeta Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. (ožujak 1971.) kojim je proces nakon pune obnove diplomatskih odnosa (kolovoz 1970.) i simbolično okončan. U vrijeme potpisivanja *Protokola* list je bio izrazito suzdržan prema procesu, ne donoseći vlastite priloge, već prenoseći tekstove i komentare stranih agencija i vatikanskog dnevnika *L' Osservatore Romano*. Prvi izravni osvrt samog *Glasa Koncila* na potpisivanje *Protokola* predstavlja komentar „Duh i smisao Papine poruke predsjedniku Titu“, pojavio se gotovo pola godine nakon obznanjivanja toga dokumenta.⁹² Slične pojave uočava i Anto Mikić (2013: 241). No početnu suzdržanost lista

⁹² „Duh i smisao Papine poruke predsjedniku Titu“, *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 2.

prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ također treba tumačiti u svjetlu činjenice je upravo u to vrijeme s političke pozornice sišao Aleksandar Ranković, pa su pravi efekti popuštanja pritiska tek trebali uslijediti. To je primjerice bilo vidljivo iz činjenice da je otvaranje prema procesu na stranicama *Glasa Koncila* bilo vidljivo tijekom 1970. i 1971. kada je list donio ukupno 33 priloga, što čini više od 60 % ukupnog broja priloga u vremenskom rasponu od 16 mjeseci, dok je ostatak priloga donesen u gotovo trostrukom vremenskom razdoblju. To je ujedno, kako je pokazano u prethodnim poglavljima, bilo i razdoblje vrhunca procesa Hrvatskog proljeća.

Međutim, suzdržanost *Glasa Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti konzistentna je kroz čitavo analizirano razdoblje. U analiziranom uzorku 66 % priloga pripada kategoriji deskriptivnog novinarstva (vijest, proširena vijest i izvještaj). Značajka deskriptivnih vrsta jest objektivnost i neutralnost, odnosno „fotografska uloga“ da što vjernije oslikaju stvari, događaje i ljude (Sapunar, 1995: 84), a shodno tome one ne trpe iznošenje određenih stavova i vrijednosnih sudova. Odabir takvih vrsta odrazio se i na fizički prostor koji je tematici dijaloga između predstavnika Svete Stolice i jugoslavenskih vlasti na svojim stranicama posvetio *Glas Koncila*. Prednjače prilozima koji zauzimaju osminu ili desetinu stranice (24 od 54). Grafičko opremanje priloga također svjedoči o suzdržanosti *Glasa Koncila* prema procesu. U 37 % slučajeva prilog osim samog teksta i naslova nema dodatnu grafičku opremu, a fotografije se uz prilog objavljuju (tek) 8 puta. Autorstvo priloga također jer povezano sa suzdržanosti prema procesu. Naime, u analiziranom uzorku samo je šest priloga potpisao novinar ili suradnik lista ili neka istaknuta figura Katoličke Crkve, pri čemu se pod punim imenom i prezimenom pojavljuju samo zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić i teolog, rektor KBF-a i suradnik *Glasa Koncila* Tomislav Šagi Bunić (dva puta), dok su ostala tri priloga potpisana pseudonimom (*Don Jure*) te inicijalima (Ž. K. i S. R.). To govori kako je *Glas Koncila* bio generalno nepovjerljiv prema procesu popuštanja političkog pritiska u Jugoslaviji sredinom 1960-ih (za koji se u literaturi ustalio termin „liberalizacija“). Nije pogrešno zaključiti kako je *Glas Koncila* praksom nenavodjenja imena autora pojedinog priloga izbjegavao mogućnost da taj autor bude sudski proganjen ako vlasti procijene da je određenim tekstom zašao u sferu političkog. Teret „krivnje“ tako bi padao na odgovornog urednika lista. S tim je ciljem i monsinjor Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup i kasnije kardinal, odmah nakon što je zaređen za zagrebačkog pomoćnog biskupa imenovan

odgovornim urednikom *Glasa Koncila* kako bi pred tijelima represije list zastupao što veći crkveni autoritet (Miklenić, 2013: 38).

Suzdržanost lista prema procesu bila je najvidljivija iz načina obrade tematike u analiziranim prilogima. Većina priloga donosi šture informacije (odgovor na „5 W“) ili ih kraće proširuje (ukupno 33 priloga). Također, u 42 od 54 analizirana priloga nije moguće nedvosmisleno odrediti zauzima li *Glas Koncila* afirmativan ili skeptičan stav prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ.

Sve navedeno također govori u prilog druge hipoteze u radu, koja je potvrđena istraživanjem. Naime, kvantitativna analiza sadržaja pokazala je kako dinamika objavljivanja priloga, šturi pristup u grafičkom opremanju priloga, duljina priloga, odabir novinske vrste, šturi pristup u obradi tematike te izbjegavanje zauzimanja nedvosmislenog stava prema procesu, čine glavninu pisanja *Glasa Koncila* o problematici obnove diplomatskih odnosa. Svi navedeni elementi mogu se smatrati komunikacijom „između redaka“. Nadalje, važan aspekt komunikacije „između redaka“ bio je i odabir izjava koje su prenošene ili interpretirane u analiziranim prilogima. Prilozi uglavnom donose sljedeće kombinacije izjava: papa i državni poglavari, papa i ostali političari (ministri, diplomati), državni čelnici i vatikanski izaslanici, dok izjave istaknutih figura Katoličke Crkve u Hrvatskoj nikad ne dolaze u kombinaciji s izjavama državnih čelnika ili ostalih jugoslavenskih političara. Iako je riječ o procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije, pa je takva pojavnost izjava očekivana, ne treba zanemariti činjenicu kako je sukob politike formiranja „narodne“ Katoličke Crkve (vidi poglavlje 5) bila upravo instrumentalizacija katoličke hijerarhije u Jugoslaviji, davanje ovlasti biskupa i nadbiskupa da odlučuju o pitanjima Crkve u Jugoslaviji, a da se iz čitavog procesa komunikacija izostavi Svetu Stolicu. *Glas Koncila* navedenim kombinacijama izjava čitateljima ipak naglašava kako je promijenjena paradigma te kako se komunikacija o važnim pitanjima Katoličke Crkve sada vodi na relaciji Sveta Stolica - jugoslavenske vlasti.

Analiza sadržaja pokazala je kako je *Glas Koncila* također izbjegavao zauzeti poziciju „frontalnog sudara“ s komunističkim režimom. Prepreke u odnosima dviju suprotstavljenih strana pojavljuju se u 17 od 54 priloga, dok je u fokusu priloga dominantno donošenje odgovora na osnovne informacije. List na niti jednom mjestu ne progovara izravno o gorućim pitanjima iz prošlosti, koja su opterećivala i sadašnjost, već koristi birane formulacije (primjerice „prošlost koju ne možemo zaboraviti“) kako bi „između redaka“ ukazao na takve prijemore. Također, kako je pokazala kvalitativna analiza sadržaja, list ne kritizira izravno veliki demokratski deficit jugoslavenskog društva, već naglašava potrebu za rastom „prostora

slobode“ (što na više mjesta ističe u intervjuu za *Glas Koncila* kardinal Šeper). S druge strane, kada progovara o aktualnim problemima vjernika u Hrvatskoj i Jugoslaviji, *Glas Koncila* kao polaznu točku često uzima pravne temelje, odnosno ustavne i zakonske odredbe koje su proklamirale načela poput pluralizma mišljenja, slobode medija ili ravnopravnosti pripadnika svih vjeroispovijesti (primjerice u osvrtu Tomislava Šagi-Bunića). Takav je pristup u analiziranim priložima u skladu s činjenicom da je *Glas Koncila* tijekom čitavog razdoblja komunizma otvoreno se pozivajući za poštivanje ustave i zakona, kao i temeljnih ljudskih prava, poput vjerske slobode, nastojao širiti prostor slobode, iako je takvo pozicioniranje ujedno značilo i trajni sukob sa stvarnim stajalištima komunizma (Miklenić, 2013: 41). No *Glas Koncila* je govoreći o aktualnim problemima vjernika čitatelje navodio i komunikacijom „između redaka“ na donošenje nedvosmislenih zaključaka, pri čemu paradigmatički primjer predstavlja tekst „Tvrtko se nije usudio“ objavljen u rubrici *Pisma seoskog župnika*.⁹³

Kvalitativna analiza sadržaja pokazala je kako u pisanju *Glas Koncila* o tematici obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije treba razlikovati suzdržanost s jedne, te otvorenu skepsu ili antagonizam prema procesu s druge strane. Katolička Crkva u Hrvatskoj, koja je jugoslavenski socijalizam poznavala „iznutra“, svakako je imala argumenata za zauzimanje skeptične pozicije spram procesa obnove diplomatskih odnosa te njegovu marginalizaciju na svojim stranicama. No već je kvantitativni dio istraživanja ukazao kako *Glas Koncila* tematici obnove diplomatskih odnosa daje važan prostor u smislu pozicije priloga na stranici i u listu. Ukupno 43 od 54 analizirana priloga smješteno je na manje ili više istaknutim dijelovima stranice lista (u sredini stranice, gore lijevo ili gore desno), dok je u samom listu velika većina priloga smještena na drugoj, trećoj ili četvrtoj strani ili na naslovnici, dok se prilozima u sredini ili negdje drugdje u listu javljaju tek u iznimnim slučajevima (vidi Tablicu 3).

S druge strane, kvalitativna analiza sadržaja pokazala je kako *Glas Koncila* u analiziranim priložima daje značajan prostor objašnjenju novih pojmova i nove dinamike u odnosima Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Tendenciju ka „bistrenju“ pojmova tijekom promatranog razdoblja uočava i u analizi komentara *Glasa Koncila* Ivan Uldrijan (2019: 139). Pristup davanja objašnjenja bio je važan zato što su u to vrijeme državni listovi uglavnom prenosili službena tumačenja vlasti koja je naglašavala kako je sporazum sa Svetom Stolicom njezin veliki diplomatsko-politički uspjeh (Spehnjak, 2001: 484). Jedan od ključnih aspekata koji je isticala jugoslavenska strana, u skladu s politikom „nesvrstanih“ i prezentacijom

⁹³ „Tvrtko se nije usudio“, *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 12.

jugoslavenskog komunizma kao varijante „socijalizma s ljudskim likom“, bilo je (pre)naglašavanje mogućnosti suradnje Svete Stolice i Jugoslavije na međunarodnom planu u promicanju mira u svijetu.⁹⁴ *Glas Koncila*, kako je pokazala kvalitativna analiza sadržaja, na više mjesta pojašnjava kako to nije sukus diplomatskog angažmana Vatikana u Jugoslaviji, već kako to može biti svojevrsna dopuna u odnosima, nakon što se pristupi rješavanju problema koje je imala Katolička Crkva u Jugoslaviji. Nadalje, iz pisanja *Glasa Koncila* vidljiva je i bojazan da se sam proces dijaloga između Svete Stolice i Jugoslavije mogao tumačiti kao neka nova vrsta konkordata ili povratak u „konstantinsku“ epohu suradnje i usklađenosti crkvenih i državnih vlasti. *Glas Koncila* u više je priloga pojašnjavao kako Katolička Crkva nije politička stranka, niti ima vlastiti politički program, premda njezina depolitizacija ne znači i pasivno držanje prema društvenoj stvarnosti, čime je ujedno pozivao vjernike da se aktivno uključe u rad na normalizaciji odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskog režima. Kako u svom istraživanju pokazuje Uldrijan (2019: 140), pitanje razlikovanja „konstantinske“ i suvremene pozicije Crkve, aktualizirala se u jednom od komentara *Glasa Koncila* objavljenog 1990. godine:

„Oni koji su je po svojoj ideologiji predstavljali kao nositeljicu 'opijuma za narod', vrlo su brzo poželjeli da baš u tom smislu i njima služi, da smiruje narod u njegovoj opravdanoj pobuni, da ga uvjerava kako se vlasti, kakva god ona bila, treba pokoravati. Katolička Crkva s jedne je strane vrlo realistički shvaćala doba kroz koje smo prolazili. Te je razgovarala s onim vlastodržcima kao sa stvarnim nosiocima vlasti, kao s onima o kojima uvelike ovisi dobro naroda u to doba. Sveta Stolica je po svojoj tisućljetnoj praksi obnovila i diplomatske odnose s Jugoslavijom. Ali, nikad ni ti diplomatski odnosi nisu poslužili vlastodržcu da obuzda opravdano nezadovoljstvo naroda. Jedan je naš mudri biskup usred Beograda upozorio i državnike i visoke predstavnike pravoslavlja da oni iz Beograda obično pokušavaju dobrim odnosima sa Svetom Stolicom pripitomiti nezadovoljne katolike u državi, u prvom redu Hrvate. I reče da su dva Aleksandra pripremala dva konkordata – Karađorđević, naime, konkordat, a Ranković protokol – svaki put za obuzdavanje Hrvata, ali da ni Hrvati ni Sveta Stolica nikad nisu to tako shvatili ni prihvatili“ (citirano prema: Uldrijan, 2019: 140).

⁹⁴ Ta je tendencija najizraženija u jednom od posljednjih priloga koji su analizirani u ovom radu, izvještaju o Titovom posjetu papi Pavlu VI. Tito je čitav službeni govor posvetio tematici suradnje Svete Stolice i Jugoslavije na međunarodnom planu. *Glas Koncila*, br. 7, 4. travnja 1971., str. 3.

8. Zaključak

„A kad se već bio približio obronku Maslinske gore, sve ono mnoštvo učenika, puno radosti, poče iza glasa hvaliti Boga za sva silna djela što ih vidješe: Blagoslovljen Kralj, Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Na nebu mir! Slava na visinama“. Nato mu neki farizeji iz mnoštva rekoše: „Učitelju, prekori svoje učenike. On odgovori: „Kažem vam, ako ovi ušute, kamenje će vikati!“ (Lk, 19, 37-40).

Cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti stav katoličkog (dvo)tjednika *Glas Koncila* prema procesu obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Proces je započeo pregovorima sredinom 1960-ih i potpisivanjem *Protokola o razgovorima između predstavnika Svete Stolice i vlade SFRJ* koncem lipnja 1966. godine. Puni diplomatski odnosi uspostavljeni su u kolovozu 1970., a čitav je proces okončan službenim posjetom jugoslavenskog čelnika Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. u ožujku 1971. godine (Radelić, 2006: 375-378). Nakon višegodišnje represije jugoslavenskih komunističkih vlasti i politike slabljenja Katoličke Crkve, proces dijaloga između dviju sukobljenih strana odvijao se u trenutku kada su na obje strane prevagu odnijele reformske snage (Spehnjak, 2001: 484). Katolička Crkva obnovila se na Drugom vatikanskom koncilu (1962.-1965.), koji je označio duboku prekretnicu u krilu katoličanstva općenito (Alberigo, 2008: 21), dok je u Jugoslaviji padom Aleksandra Rankovića početkom srpnja 1966. proces popuštanja političkog pritiska dobio snažan zamah (Mihaljević, 2016: 43).

Dijalog između Svete Stolice i Jugoslavije svoj je odjek dobio i na stranicama *Glasa Koncila*. No u odnosu na tisak pod kontrolom komunističkih vlasti, koji je proces ocjenjivao kao značajan diplomatsko-politički uspjeh jugoslavenske strane (Spehnjak, 2001: 484), *Glas Koncila* je kao antipod sovjetskom modelu medija zauzeo drugačiju poziciju. Sam se list našao u poziciji između dijaloga i opozicije komunističkim vlastima. S jedne strane *Glas Koncila* trebao je sukladno idejama Drugog vatikanskog koncila, čije je novine na našim prostorima pronosio, ostati otvoren za dijalog s komunističkim vlastima. S druge strane, kao jedan od rijetkih medija koji nije bio pod nadzorom komunističkih vlasti (Miklenić, 2013: 38), *Glas Koncila*, pišući o određenim delikatnim temama, te kao izdanak Katoličke Crkve u Hrvatskoj, predstavljao je i svojevrsnu opoziciju komunističkom režimu.

Istraživanje je provedeno metodama kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja. Empirijski dio rada pokazao je kako je *Glas Koncila* o procesu pregovora izvještavao suzdržano, ujedno zauzimajući i suzdržan stav prema procesu obnove diplomatskih odnosa

kao političkom okviru za normalizaciju odnosa Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Također, s obzirom na političko-povijesni kontekst u kojem je tada djelovao *Glas Koncila*, list se u glavnini svog pisanja o promatranoj tematici trebao oslanjati na komunikaciju „između redaka“. Tako je list, osim suzdržanosti u obradi tematike, gdje se iz samoga teksta najčešće nije mogao utvrditi njegov nedvosmisleni stav prema procesu, svoj stav pokazivao odabirom novinske vrste, duljinom i grafičkom opremom priloga. Izlazak iz strogo definiranog vjersko-crkvenog prostora u političku sferu mogao je rezultirati štetnim posljedicama po list, unatoč činjenici što u Jugoslaviji službeno nije postojala cenzura (Miklenić, 2013: 41). *Glas Koncila* je općenito tijekom razdoblja komunizma razvio nekoliko specifičnih stilova pisanja, koji uglavnom nisu davali opravdane povode vlastima za sudske zabrane ili zapljene lista (Miklenić, 2013: 41-42). Razvoj političkih događaja koncem 1971. i početkom 1972. godine opravdat će suzdržanost s jedne, te komunikaciju „između redaka“ s druge strane. Naime, komunistički režim je, uvidjevši kako bi daljnji razvoj reformi i popuštanja političkog pritiska mogao rezultirati ugrozom jednopartijskog monopola Saveza komunista Jugoslavije, proces naglo zaustavio (Mihaljević, 2016: 546-547). Pokazalo se da je popuštanje političkog pritiska u razdoblju između 1966. i 1971. godine, koje je u fokusu ovoga rada, bilo rezultat primjene nove tehnologije vladanja koja je, kako to objašnjava Ugo Vlaisavljević, (2009: 26), izbrisala „uočljive, spektakularne efekte moći te sporadične i nasilne intervencije grube sile u ime nevidljivih, mekših, kontinuiranih strategija koje samim subjektima podvrgavanja djeluju kao djelatnost njihovog vlastitog oslobađanja“. Kada je riječ o *Glasi Koncila*, epilog pojačavanja političkog pritiska nakon obračuna s Hrvatskim proljećem, pokazat će se u trima zapljenama lista koje će se dogoditi 1972. i 1973. godine (Miklenić, 2013: 43).

Analiza sadržaja pisanja *Glasa Koncila* o temi obnove diplomatskih odnosa Svete Stolice i SFRJ pokazala je kako list nije polagao velika očekivanja u proces liberalizacije, kao što niti nije očekivao da će tada aktualna normalizacija u odnosima s jugoslavenskim vlastima rezultirati rješavanjem svih gorućih problema Katoličke Crkve u Jugoslaviji. No, unatoč tome što je prema samom procesu obnove diplomatskih odnosa zauzeo suzdržanu poziciju, *Glas Koncila* ipak nije marginalizirao proces. Pritom je također važno razlikovati suzdržanost od skepse ili antagonizma prema procesu. Naime, tema je nerijetko dobivala prostor na istaknutim mjestima na samim stranicama, kao i u istaknutim dijelovima lista. Značajan prostor u analiziranim priložima posvetio je tumačenju aktualnih pojmova i nove dinamike u odnosima između Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti. Nasuprot tumačenjima jugoslavenskih vlasti koje su kao sukus diplomatskog angažmana Svete Stolice u Jugoslaviji

nastojale prikazati mogućnosti suradnje Vatikana i Jugoslavije u promoviranju međunarodnog mira, *Glas Koncila* naglašavao je kako takva mogućnost treba doći na sekundarno mjesto, kao nadopuna u međusobnim odnosima, nakon što se pristupi rješavanju temeljnih problema Katoličke Crkve u Jugoslaviji. Iako u iznošenju tih problema nije zauzeo otvoreno kritičnu poziciju spram režima, što bi zasigurno rezultiralo štetnim posljedicama po list, *Glas Koncila* je komunikacijom „između redaka“ ukazivao na drugorazredni položaj vjernika u javnom životu, šikaniranja vjernika, onemogućavanja pastoralnog djelovanja Crkve, te na diskrepancije između ustavnih i zakonskih proklamacija vjerskih sloboda i politike komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi u praksi. Nove odnose Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti, koji su bili posljedica dijaloga Svete Stolice i jugoslavenskih vlasti, *Glas Koncila* je interpretirao u duhu promjena koje je donio Drugi vatikanski koncil, gdje vatikanska diplomacija prestaje biti fokusirana samo na zaštitu katolika, već se okreće „prema služenju svima“.⁹⁵ Time su bile opovrgnute i moguće interpretacije novih odnosa kao neke vrste odnosa iz „konstantinske ere“ u kojoj je „prijestolje bilo poduprto oltarom“.⁹⁶ Također, u skladu s duhom dijaloga Drugog vatikanskog koncila *Glas Koncila* je na više mjesta naglašavao kako je za normalizaciju međusobnih odnosa bio potreban i aktivan angažman samih vjernika te kako prisutnost Papinog izaslanika u Jugoslaviji neće sama po sebi riješiti prepreke koje su stajale u procesu normalizacije.

⁹⁵ „Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (1)“, *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 3.

⁹⁶ Ibidem.

9. Popis literature i korištenih izvora

9.1. Literatura

1. Alberigo, G. (2008.) *Kratka povijest II. vatikanskog koncila*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
2. Akmadža, M. (2003.) „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, *Croatica Christiana periodica* 27(52), 171-202.
3. Akmadža, M. (2004.) „Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 36(2), 473-503.
4. Akmadža, M. (2013.) *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.* Zagreb – Slavonski Brod: Despot Infinitus – Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
5. Anić, T. (2016.) „Geneza negativnog mita o nadbiskupu Stepincu nakon 1945.“, u: Ivan Majnarić, Mario Kevo i Tomislav Anić (ur.) *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj: u kontekstu Drugoga svjetskoga rata i poraća*, 35-53. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište – Zagrebačka nadbiskupija – Kršćanska sadašnjost.
6. Banac, I. (1990.) *Sa Staljinom protiv Tita : informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, prev. Josip Šentija. Zagreb: Globus.
7. Banac, I. (2013.) *Hrvati i Crkva: kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*. Zagreb-Sarajevo: Profil-Svjetlo riječi.
8. Bilandžić, D. (1999.) *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
9. Bukvić, N. i Shek Brnardić, T. (2018.) *Arheologija otpora: otkrivanje zbirki kulturne opozicije u socijalističkoj Hrvatskoj*, katalog izložbe. Zagreb: Hrvatski državni arhiv
10. Car, V. i Bukvić, M. (2014) „Čitati između redaka – o ljudskim pravima u hrvatskim dnevnim novinama“, u: Dubravka Valić Nedeljković i Dejan Pralica (ur.) *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 4*. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu: Novi Sad.
11. Casaroli, A. (2001) *Mučeništvo strpljivosti : Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963. – 1989.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
12. Coudenhove-Kalergi, R. (2002) *Totalitarna država – potpuni čovjek*, prev. Vladimir Vadjon. Požega: Hrvatska paneuropska unija, Ogranak Požega.
13. Courtois, S. (2011) *Komunizam i totalitarizam*, prev. Vesna Lisičić. Zagreb: Alfa.
14. Cvrlje, V. (1992) *Vatikanska diplomacija: Pokoncilski Vatikan u međunarodnim odnosima*. Zagreb: Školska knjiga-Kršćanska sadašnjost.
15. Ćosić, M. (2018) *Prijepor Crkve i komunizma: S posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji*. Zagreb: Dominović.
16. Erceg, M. (2017.) *Odnos hrvatskih komunističkih vlasti prema oblicima kulturnopozicijskih razmišljanja u tiskovnim medijima (1945.-1971.) – primjer Naprijeda i Glasa Koncila*, završni rad. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
17. Erceg, M. (2019.) *Proizvodnja zločina humorom: političke karikature satiričkog tjednika Kerempuh u pripremi i prezentaciji sudskog procesa zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu (1945. – 1946.)*, rad za Rektorovu nagradu, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
18. Goldstein, I. (2008.) *Hrvatska: 1918. – 2008.* Zagreb: Europapress holding – Novi Liber.
19. Havel, V. (2018/1978) *The Power of the Powerless*. London: Vintage.
20. Kajinić, J. (2013) *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.*, doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu: Hrvatski studiji.
21. Kershaw, I. (2018) *Do nade i natrag: Europa 1950.-2017.* Zagreb: Fraktura.

22. Jakovina, T. (1998) „Lorraine M. Lees, Keeping Tito afloat, The United States, Yugoslavia and the Cold war. The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 1997, 246“, prikaz knjige, *Radovi*, vol 31(1), 320-323.
23. Jandrić, B. (2001.) „Tisak totalitarne komunističke vlasti u Hrvatskoj u pripremi montiranog procesa zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu (1946.)“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 25., br. 47., 225-258.
24. Jantol, T. (2004.) *Politička javnost*. Zagreb: Birotisak.
25. Lučić, I. (2008.) „Komunistički progoni Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini 1945.1990.“, *National security and the future*, vol. 9, br. 3, 41-72.
26. Malović, S. (2003) *Novine*, drugo izdanje, Zagreb: Sveučilišna knjižara.
27. Malović, S. (2005) *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
28. Mejovšek, M. (2008) *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*. Zagreb: Naklada slap
29. Mercier, J. (2001.) *Povijest Vatikana*. Zagreb: Barbat.
30. Mihaljević, J. (2016.) *Komunizam i čovjek: Odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj od 1958. do 1972.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
31. Mikić, A. (2016.) *Crkveno i društveno značenje Glasa Koncila od 1963. do 1972.*, doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu: Hrvatski studiji.
32. Mikić, A. (2017.) „Drugi vatikanski koncil i poslijekoncilska obnova na stranicama *Glasa Koncila* od 1963. do 1972.“, *Obnovljeni život*, vol. 27(4), 443-458.
33. Mikić, A. (2019.) „Sudski postupci protiv katoličkog tiska u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i 1970-ih, *Časopis za suvremenu povijest* 51(1), 183-210.
34. Miklenić, I. (2012.) „Doprinos *Glasa Koncila* u borbi za oslobođenje od komunizma“, u: Romana Horvat (ur.) *Represija i zločini komunističkog režima u Hrvatskoj*, 159-172. Zagreb: Matica Hrvatska.
35. Miklenić, I. (2013.) *Pogledi u Glas Koncila*. Zagreb: Glas Koncila.
36. Milas, G. (2009.) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, 2. izdanje. Jastrebarsko: Naklada Slap.
37. Mommsen, M. (2001) „Medijska politika“, u: Dieter Nohlen (ur.) *Politološki rječnik: Država i politika*, preveli Marinko Krajnović i Miroslav Krajnović. Osijek – Zagreb – Split: Panliber.
38. Najbar-Agičić, M. (2015.) *Povijest novinarstva : kratki pregled*. Zagreb – Koprivnica: Ibis grafika – Sveučilište Sjever.
39. Ninčević, M. i Brčić F. (2016.) „Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine“, *Nova prisutnost*, XIV(2), 299-307.
40. Novak, B. (2005.) *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga – Press dana, medijska agencija HND-a.
41. Puhovski, Ž. (1990.) *Socijalistička konstrukcija zbilje*. Zagreb: Školska knjiga.
42. Radelić, Z. (2006.) *Hrvatska u Jugoslaviji: od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga.
43. Sapunar, M. (1995.) *Osnove znanosti o novinarstvu*, drugo izdanje. Zagreb: EPOHA.
44. Silvestrini, A. (2001.) „Uvod“, u: Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, 23. – 49. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
45. Spehnjak, K. (2001.) „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, u: Hans Georg Fleck, Igor Graovac (ur.) *Dijalog povjesničara-istoričara 3*. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung.
46. Spehnjak, K. i Cipek, T. (2007.) „Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.“, *Časopis za suvremenu povijest* vol. 39(2), 255-297.
47. Stanković, V. (2001.) „Uvod hrvatskom izdanju“, u: Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, 5. – 22. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

48. Supek, I. (1992) *Krivovjernik na ljevici*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
49. Šentija, J. (ur) (2003) *Veliki školski leksikon*. Zagreb: Školska knjiga.
50. Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić (2010.) *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*.
51. Uldrijan, I. (2019) *Uloga komentara Glasa Koncila u promicanju slobode javne riječi i demokratizacije hrvatskoga društva*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu: Hrvatski studiji.
52. Vlaisavljević, U. (2009.) *Lepoglava i univerzitet: Ogledi iz političke epistemologije*, drugo izdanje, Sarajevo: Maunagić d.o.o. – Mauna-Fe.
53. Vujević, M. (2006.) *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
54. Wippermann, W. (2001.) „Totalitarizam/Teorija totalitarizma“, u: Dieter Nohlen (ur.) *Politološki rječnik: Država i politika*, preveli Marinko Krajnović i Miroslav Krajnović. Osijek – Zagreb – Split: Panliber.
55. Ziemmer, K. (2001.) „Oporba/Istočna Europa“, u: Dieter Nohlen (ur.) *Politološki rječnik: Država i politika*, preveli Marinko Krajnović i Miroslav Krajnović. Osijek – Zagreb – Split: Panliber.

9.2. Internetski izvori

1. Banac, I. (2018) „Banac o knjizi srpskog HHO-a u kojoj je i Goldsteinov tekst: Da sam Jugoslaven bolje bih Jugoslaviju znao braniti“, *Direktno.hr*, <https://direktno.hr/direkt/banac-o-knjizi-srpskog-hho-a-u-kojoj-je-i-goldsteinov-tekst-da-sam-jugoslaven-bolje-bih-jugoslaviju-znao-braniti-134049/> (stranici pristupljeno 1. kolovoza 2019.)
2. Klasić, H. (2018) „Zašto je Sveta Stolica pružila ruku pomirenja Titu i uspostavila dobre odnose s komunistima: Nepoznati detalji o burnim odnosima Vatikana i Jugoslavije“, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/zasto-je-sveta-stolica-pruzila-ruku-pomirenja-titu-i-uspostavila-dobre-odnose-s-komunistima-nepoznati-detalji-o-burnim-odnosima-vatikana-i-jugoslavije/6916782/> (stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.)
3. Klasić, H. (2018) „Detalji neočekivane suradnje dviju suprotstavljenih strana: Kako su Tito i Sveta Stolica došli na ideju da zajedno pokušaju zaustaviti rat u Vijetnamu“, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/detalji-neocekivane-suradnje-dviju-suprotstavljenih-strana-kako-su-tito-i-sveta-stolica-dosli-na-ideju-da-zajedno-pokusaju-zaustaviti-rat-u-vijetnamu/6920370/> (stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.)
4. Klasić, H. (2018) „Što je sve utjecajni kardinal doživio za posjeta Jugoslaviji '68: ZG nadbiskupija ga bojkotirala, on žestoko kritizirao dio klera koji se vezao uz NDH“, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/sto-je-sve-utjecajni-kardinal-doživio-za-posjeta-jugoslaviji-68-zg-nadbiskupija-ga-bojkotirala-on-zestoko-kritizirao-dio-klera-koji-se-vezao-uz-ndh/6923424/> (stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.)
5. Miklenić, I. (2018) „Uz feljton u Jutarnjem listu o susretu Špiljka i Pavla VI.: Cementiranje uljepšanog lica komunizma“, *Glas Koncila*, <https://www.glas-koncila.hr/uz-feljton-u-jutarnjem-listu-o-susretu-spiljka-i-pavla-vi/> (stranici pristupljeno 10. kolovoza 2019.)

6. „Non chiamata Ostpolitik“ (2016), *L' Osservatore romano*, <http://www.osservatoreromano.va/it/news/non-chiamata-ostpolitik> (stranici pristupljeno 2. kolovoza 2019)
7. „Pope Benedict XV.“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Benedict_XV#Poland (stranici pristupljeno 3. kolovoza 2019.)
8. „Šagi-Bunić, Tomislav Janko“, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11904> (stranici pristupljeno 7. kolovoza 2019.)
9. „Totalitarizam“, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61903> (stranici pristupljeno 3. kolovoza 2019.)

9.3. Analizirana građa *Glasa Koncila*

1. *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966.
2. *Glas Koncila*, br. 14, 17. srpnja 1966.
3. *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966.
4. *Glas Koncila*, br. 16, 14. kolovoza 1966.
5. *Glas Koncila*, br. 17, 28. kolovoza 1966.
6. *Glas Koncila*, br. 18, 11. rujna 1966.
7. *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966.
8. *Glas Koncila*, br. 20, 9. listopada 1966.
9. *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966.
10. *Glas Koncila*, br. 22, 6. studeni 1966.
11. *Glas Koncila*, br. 23, 20. studeni 1966.
12. *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966.
13. *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1966.
14. *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967.
15. *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967.
16. *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967.
17. *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967.
18. *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967.
19. *Glas Koncila*, br. 6, 14. ožujka 1967.
20. *Glas Koncila*, br. 7, 28. ožujka 1967.
21. *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967.
22. *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967.
23. *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967.
24. *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967.

25. *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1967.
26. *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967.
27. *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1967.
28. *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967.
29. *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967.
30. *Glas Koncila*, br. 17, 20. kolovoza 1967.
31. *Glas Koncila*, br. 18, 10. rujna 1967.
32. *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967.
33. *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967.
34. *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967.
35. *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenog 1967.
36. *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenog 1967.
37. *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967.
38. *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1967.
39. *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968.
40. *Glas Koncila*, br. 2, 21. siječnja 1968.
41. *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968.
42. *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968.
43. *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968.
44. *Glas Koncila*, br. 6, 10. ožujka 1968.
45. *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968.
46. *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968.
47. *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968.
48. *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968.
49. *Glas Koncila*, br. 11, 26. svibnja 1968.
50. *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968.
51. *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968.
52. *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968.
53. *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968.
54. *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968.
55. *Glas Koncila*, br. 17, 28. kolovoza 1968.
56. *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968.
57. *Glas Koncila*, br. 19, 15. rujna 1968.
58. *Glas Koncila*, br. 20, 29. rujna 1968.

59. *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968.
60. *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenog 1968.
61. *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenog 1968
62. *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968.
63. *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1968.
64. *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969.
65. *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969.
66. *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1969.
67. *Glas Koncila*, br. 4, 23. veljače 1969.
68. *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969.
69. *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969.
70. *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969.
71. *Glas Koncila*, br. 8, 20. travnja 1969.
72. *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969.
73. *Glas Koncila*, br. 10, 28. svibnja 1969.
74. *Glas Koncila*, br. 11, 1. lipnja 1969.
75. *Glas Koncila*, br. 15, 15. lipnja 1969.
76. *Glas Koncila*, br. 16, 10. kolovoza 1969.
77. *Glas Koncila*, br. 17, 24. kolovoz 1969.
78. *Glas Koncila*, br. 18, 7. rujna 1969.
79. *Glas Koncila*, br. 19, 21. rujna 1969.
80. *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969.
81. *Glas Koncila*, br. 21, 26. listopada 1969.
82. *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenog 1969.
83. *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenog 1969.
84. *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969.
85. *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1969.
86. *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970.
87. *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970.
88. *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970.
89. *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970.
90. *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970.
91. *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970.
92. *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970.

93. *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970.
94. *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970.
95. *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970.
96. *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970.
97. *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970.
98. *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970.
99. *Glas Koncila*, br. 14, 12. srpnja 1970.
100. *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970.
101. *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970.
102. *Glas Koncila*, br. 17, 23. kolovoza 1970.
103. *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970.
104. *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970.
105. *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970.
106. *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970.
107. *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenog 1970.
108. *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenog 1970.
109. *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970.
110. *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1970.
111. *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971.
112. *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971.
113. *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971.
114. *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971.
115. *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971.
116. *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971.
117. *Glas Koncila*, br. 7, 4. travnja 1971.
118. *Glas Koncila*, br. 8, 28. travnja 1971.
119. *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971.

PRILOZI

Analitička matrica

1. Vrsta priloga

1. Vijest
2. Proširena vijest
3. Komentar
4. Reportaža
5. Intervju
6. Pisma čitatelja
7. Osvrt na medijske napise
8. Izvještaj
9. Nešto drugo

2. Autorstvo priloga

1. Prilog ima potpisanog autora novinara/suradnika Glasa Koncila
2. Agencijska vijest
3. Redakcijski članak
4. Autor se ne navodi

3. Povod prilogu

1. Događaj (susreti i pregovori aktera u procesu)
2. Napisi u drugim medijima
3. Javni istupi aktera uključenih u proces
4. Obljetnice potpisivanja važnih dokumenata ili susreta aktera uključenih u proces
5. Nešto drugo (najava događaja ili susreta, okrugli stol i sl.)

4. Ako je povod izjava aktera uključenih u proces, o kojim je akterima riječ:

1. Crkveni akteri u Jugoslaviji
2. Crkveni akteri iz zemalja Istočnog bloka
3. Dužnosnici Svete Stoline
4. Političari iz Jugoslavije
5. Političari iz zemalja Istočnog bloka

6. Katolički intelektualci
7. Marksistički intelektualci/novinari jugoslavenskog tiska
8. Papa
- 9 Netko drugi

5. Naslov priloga:

1. informativni
2. senzacionalistički
3. ...

6. Grafička oprema priloga (*mogućnost više odgovora):

1. Nadnaslov
2. Podnaslov
3. Umetak (entrefilet)
4. Tablica / grafikon
5. Osim naslova i teksta, prilog nema drugu grafičku opremu
6. Nešto drugo

7. Fotografija i prilog

1. Prikazuje stvarni događaj
2. Ilustracija
3. Prilog ne donosi fotografiju ili drugi dodatak
4. Nešto drugo

8. Duljina priloga

1. Cijela stranica
2. Polovica stranice
3. Četvrtina stranice
4. Osmina stranice
5. Desetina stranice ili manje
6. Dvije stranice

9. Položaj priloga u listu (mogućnost više odgovora)

1. Naslovna stranica
2. Druga, treća ili četvrta stranica
3. U sredini lista
4. Zadnja stranica
5. Negdje drugdje u broju (upisati gdje)

10. Položaj priloga na stranici

1. Gore desno
2. Gore lijevo
3. U sredini stranice
4. Dolje lijevo
5. Dolje desno
6. Prilog zauzima polovicu stranice

11. Publika kojoj se prilog obraća

1. Publika u širem smislu / Javnost u širem smislu
2. Vjernici
3. Nevjernici
4. Jugoslavenski političari
5. Intelektualna publika
6. (...)

12. Problematika koja se obrađuje u prilogu (*mogućnost više odgovora)

1. Obnova diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice
2. Obnova diplomatskih odnosa Svete Stolice i zemalja Istočnog bloka
3. Politika vlasti prema Katoličkoj Crkvi u SFRJ
4. Politika vlasti prema Katoličkoj Crkvi u zemljama Istočnog bloka
5. Usporedba procesa obnove diplomatskih odnosa Svete stolice i SFRJ i obnove odnosa Svete Stolice i zemalja Istočnog bloka
6. Nešto drugo (čestitke, pozdravi, pohvale inicijativa državnog vrha, najava posjeta)

13. Kako se u prilogu obrađuje tematika (koncept priloga)

1. Prilog donosi šturu informacije o mjestu događaja i akterima koji su sudjelovali (protokolarne informacije)
2. Prilog dublje obrađuje tematiku (eventualno donosi i kratke izjave sudionika događaja)
3. Prilog donosi širi kontekst i pozadinske informacije (dublja interpretacija, a prilog donosi i izjave sudionika)
4. Nešto drugo

14. Problematika koja je u fokusu priloga koji se bave procesom obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice (*mogućnost više odgovora)

1. Prilog iznosi prepreke u procesu
2. Prilog iznosi koristi koje će od procesa imati vjernici
3. Prilog kritizira poteze aktera uključenih u proces
4. Prilog govori afirmativno o akterima uključenim u proces
5. Ne može se odrediti: prilog donosi samo odgovore na 5W ili kratko proširuje 5W
6. Nešto drugo (npr. objašnjenje kako Crkva tumači Protokol i dijalog s vlastima i sl., koje su opasnosti od konstantinizma, razlika između promjena politike prema crkvi na domaćoj sceni i međusobne suradnje na međunarodnom planu i sl.)

15. Prepreke procesu obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice koje ističe prilog (*mogućnost više odgovora)

1. Represija prema Katoličkoj Crkvi iz prošlosti (ubijanje i zatvaranje svećenika, konfiskacija imovine Crkve, ometanje djelovanja Crkve)
2. Neizravni govor o represiji iz prošlosti (npr. „prošlost koju ne možemo zaboraviti“)
3. Kršenje temeljnih prava vjernika (aktualna represivna politika prema Katoličkoj Crkvi, pitanje vjerskog tiska, ograničavanje prava na slobodu govora, ograničavanje prava na slobodno ispovijedanje vjere, šikaniranje vjernika)
4. Svećenička udruženja
5. Sveta Stolica ne poznaje „prilike iznutra“ u Jugoslaviji
6. Nešto drugo (spornost u provođenju promjena politike prema Crkvi i sl. ili nesklonost Crkve suradnji i dijalogu)

16. U tekstu se može nedvosmisleno detektirati stav Glasa Koncila prema procesu obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice

1. Iz priloga je razvidan afirmativan stav prema procesu

2. Iz priloga je razvidan otvoreno skeptičan stav prema procesu
3. Prilog iznosi skeptičan stav, ali „metodom svete vodice“
4. U tekstu su ravnopravno zastupljeni afirmativni i argumenti skepse prema procesu
5. Ne može se odrediti

17. Ako je iz priloga razvidan afirmativan stav Glasa Koncila prema procesu obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice, na temelju čega tekst zasniva svoj stav (*mogućnost više odgovora)

1. Izjave aktera uključenih u proces
2. Potpisani dokumenti
3. Mnijenje katoličkog stanovništva
4. Ustavna i zakonska rješenja pitanja vjerskih zajednica
5. Dugoročno pozitivne posljedice dijaloga s komunističkim vlastima za Katoličku Crkvu u Jugoslaviji

18. Ako je iz članka razvidan otvoreno skeptičan stav Glasa Koncila prema procesu obnove diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice, na temelju čega tekst zasniva svoj stav (*mogućnost više odgovora)

1. Izjave aktera uključenih u proces
2. Potpisani dokumenti
3. Mnijenje katoličkog stanovništva
4. Ustavna i zakonska rješenja pitanja vjerskih zajednica u Jugoslaviji
5. Povijest odnosa Katoličke Crkve i vlasti u zemljama socijalističkog uređenja
6. Mogućnost instrumentalizacije Crkve u državne svrhe (povratak u „konstantinovsku“ epohu) – ovo treba istaknuti u kvalitativnoj analizi, jer je taj bitan dio promakao u kvantitativnom dijelu.
7. Dugoročno ograničene koristi dijaloga s komunističkim vlastima za Katoličku Crkvu u Jugoslaviji

19. Ukoliko prilog donosi ili interpretira određenu izjavu, o kojem je akteru riječ (mogućnost više odgovora)

1. Papa
2. Velikodostojnici Crkve u Jugoslaviji
3. Državni čelnici
4. Ostali političari (ministri, diplomati)
5. Katolički intelektualci
6. Marksistički intelektualci/novinari jugoslavenskog tiska
7. Vatikanski izaslanici

ZAHVALE

Mentoru prof. dr. sc. Danijelu Labašu dugujem zahvale za sve savjete koji su pomogli u pisanju ovog diplomskog rada. Profesoru Labašu dugujem zahvalu i za sva znanja koja sam stekao pišući za rubriku *Glasa Koncila* „Mladi mladima“, u kojoj sam učinio svoje prve korake u novinarstvu. Redakciji katoličkog tjednika *Glas Koncila* zahvaljujem na pomoći pri prikupljanju građe koja je obrađena u ovom istraživanju, kao i na mogućnosti da kroz honorarnu suradnju sam list upoznam „izbliza“, što je uvelike pridonijelo ovom radu. Veliki vjetar u leđa u izradi ovoga rada bilo je iskustvo pisanja rada za Rektorovu nagradu akademske godine 2018./2019. pod mentorstvom doc. dr. sc. Ivana Burića. Posebno zahvaljujem doc. dr. sc. Jeleni Jurišić na prenesenim znanjima i vlastitim iskustvima unatrag pet godina studija Komunikologije. Veliku zahvalu dugujem doc. dr. sc. Josipu Mihaljeviću na kolegiju „Komunizam u 20. stoljeću“ i na mentorstvu u sklopu projekta *COURAGE – Povezivanje zbirki*, gdje sam profilirao većinu svojih istraživačkih interesa. Zahvaljujem svojoj obitelji koja mi je tijekom proteklih pet godina omogućila bezbrižno studiranje. Svojoj najvjernijoj potpori, djevojci Lauri, dugujem i najveće zahvale.